

Ritva Dahl:

VENÄJÄN KIELEN OPETUS SUOMEN
OPPIKOULUISSA ENSIMMAISELLÄ
SORTOKAUDELLA

I YHDEKSÄN VUOSIKYMMENTÄ VENÄJÄN KIELTÄ
SUOMEN OPPIKOULUISSA

Haminan rauhan jälkeen oli ratkaistava kysymys, minkä aseman uuden päämaan kieli tulisi saamaan autonomisessa Suomessa. Vaikka asia järjestettiin siten, että entinen virkakieli ruotsi sai jäädä aikaisempaan asemaansa, tarvittiin kuitenkin venäjän kielen taitoisia virkamiehiä, jotka kykenivät hoitamaan yhteyttä keisarikuntaan valtakunnan kielellä.

Venäjän kielen taito oli niin harvinainen Suomessa 1800-luvun alkuvuosina, ettei sitä voitu heti vaatia virkamieheltä. Kesäkuussa 1812 keisari määräsi, että 5 vuoden kuluessa siitä päivästä lukien, jolloin kaikkiin kouluihin oli saatu venäjän kielen opettajat, oli virkamiehiltä vaadittava mainitun kielen taito. Hallituskonselji oli tosin ehdottanut määrääjäksi 10 vuotta, koska ennen kaikkea pätevästä opettajista ja ajanmukaisista oppikirjoista oli puutetta, mutta tällaisia seikkoja ei keisari ottanut huomioon.¹⁾ Opettajan-

¹⁾ Hanho, J. T.: Suomen oppikoululaitoksen historia II, ss. 12–13.

virat saatiin jollakin tavalla täytetyiksi maaliskuuhun 1813 mennessä, joten voitiin määrätä, ettei ketään ylioppilasta saanut toukokuusta 1818 lähtien päästää papintoimeen eikä antaa akatemian todistusta valtionvirkaan pääsyä varten, ellei asianomainen osoittanut taitavansa venäjän kieltä.²⁾

Erkki K. Osmonsalo esittää kirjoittamassaan FABIAN LANGENSKIÖLDIN elämäkerrassa käsityksensä, että mainittujen toimenpiteiden tarkoituksena ei ollut Suomen ja Venäjän keskinäisten sivistyssuhteiden edistäminen. Hän asettaa nämä järjestelyt niiden toimenpiteiden yhteyteen, joihin Venäjällä ryhdyttiin kansallistunteen nostamiseksi Napoleonin hyökkäyksen uhatessa.³⁾ Tällainen selitys onkin hyvin luonnollinen, sillä eihän voitu olettaa seurakuntaviroissa palvelevilla papeilla ja alemmilla virkamiehillä olevan hyötyä venäjän kielen taidosta työssään.

Suomessa ei suhtauduttu mitenkään vihamielisesti venäjän kieleen. Kun aikaisemmin Ruotsin vallan aikana ruotsi oli ollut yksin vallitsevana virkakielenä, nyt muuttuneet valtiolliset olosuhteet ikään kuin siirsivät venäjän kielen valtakunnan kielenä etualalle. Osmonsalo huomauttaa lisäksi, ettei vastustushengen puutetta pidä ihmetellä, sillä suurin osa johtavassa asemassa olevista henkilöistä oli kosmopoliitteja. Erääksi syyksi venäjän kielen suosimisintoon hän esittää kansallisen laskelmoinnin: toivottiin, että valtakunnan kielen taito avaisi suomalaisille tilaisuuden päästä virkoihin keisarikunnassa, jolloin he ehkä pääsisivät vaikuttamaan oman maansa vastaiseen kehitykseen.⁴⁾

Näin ollen venäjän kielen opetus saattoi alkaa Suomen oppikouluissa suotuisissa olosuhteissa. Toukokuussa 1813 Turun tuomiokapitulin kiertokirjeellä määrättiin, että Porin, Vaasan ja Oulun triviaalikouluissa venäjää oli opetettava rehtorin ja konrehtorin sekä Hämeenlinnan triviaalikoulussa rehtorin luokan oppilaille kahtena päivänä viikossa.⁵⁾ Vuosi vuodelta vaatimukset

²⁾ Hanko mt s. 15.

³⁾ Osmonsalo, Erkki K.: Fabian Langenskiöld, s. 54.

⁴⁾ Osmonsalo: mt. ss. 56—57.

⁵⁾ Hanho: mt. ss. 15—16.

kiristyivät, kunnes vuosina 1818—20 venäjistä tuli ylioppilastutkinnon tärkein aine. Kokelailta vaadittiin todistus mainitun kielen taidosta, ennen kuin he pääsivät varsinaista tutkintoa suorittamaan. Turun akatemian uusi rehtori J. BONSDORFF sai kuitenkin vuonna 1820 aikaan muutoksen, niin että akatemiaan pääsy riippui kokonaisuäänimäärästä huolimatta siitä, oliko tutkittava jossain aineessa — esim. venäjässä — ollut huono.⁶⁾

Koululaitoksen omassa piirissä ei kuitenkaan suhtauduttu aivan varauksettoman myötämielisesti tähän uuteen oppiaineeseen. Oulun trivaalikoulun rehtori J. HÖCKERT esitti vuonna 1819 mielipiteensä siitä, miksi venäjän kielen opetus ei ollut parasta mahdollista: oppilaiden vastenmielisyyden tätä ainetta kohtaan saavat aikaan opettajat, jotka eivät täyty vaatimuksia pienimmässäkään määrin; opetusmetodi on väärä ja apuneuvot puutteellisia, eikä ole otettu huomioon, että liialliset ponnistukset aiheuttavat päinvastaisen tuloksen, kuin mihin pyritään. Hänen mielestään vasta ylimmillä luokilla kahtena tuntina viikossa ja taitavan, oikeaa metodia käyttävän opettajan johdolla ja innoittamana oppilaiden kannattaa perehtyä tähän kieleen.⁷⁾

Samoihin aikoihin Turun akatemian venäjän kielen opettaja E. G. EHRSTROM toimi innokkaasti edustamansa kielen puolesta-puhujana. Hän korosti, ettei Aleksanteri I:n tarkoituksena ollut kansamme venäläistäminen, sillä hallitsijahan oli nimenomaan sanonut, ettei akatemian nuorison tarvinnut venäjän kielen osaamisen tähden luopua kansallisuudestaan, vaan sen piti olla ja pysyä suomalaisena. Venäjän opiskelusta oli Ehrströmin mielestä haittaa vain muutamissa tapauksissa: jos sitä opiskelee kansalainen, joka ei muuten ole kehittynyt ihmisyyden ja yhteiskunnan arvokkaaksi jäseneksi; jos sillä riistetään joiltakin muilta oppiaineilta liiaksi opintoaikaa — laissa on siitä syystä tarkoin määrättävä ohjelma — ja jos herätetään vastenmielisyyttä venäjän kieltä kohtaan, kun annetaan se käsitys, että se on pakolla ja tar-

⁶⁾ Hanho: mt. s. 35.

⁷⁾ Svanljung, Knut: Österbottens pedagogier och trivialskolor. ss. 155—158.

peettomasti oppilaille määrätty oppiaine — silloin se herättää ristiriitaa alamaisten ja hallitsijan välille.⁸⁾

Tämä aikakausi oli sikäli onnellista, että sanoma- ja aikakauslehtien palstoilla saatettiin vaihtaa mielipiteitä myös venäjän kielen asemasta. Niinpä Mnemosynen toimitus antoi aluksi tilaa Ehrströmin kirjoittelulle, kunnes se esitti omana mielipiteenään, että akatemian venäjän kielen opettajan kirjoitukset mainitun kielen edistämisestä ovat vastoin perustuslain henkeä. Åbo Morgonblad viittasi jopa siihen, että Ehrström kirjoittelullaan tavoitteli taloudellisia etuja. Mielipiteiden vaihto, joka koski lähinnä tulevien pappien ja virkamiesten venäjän kielen taitoa, tuli myös keisarin tietoon ja lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että vuonna 1824 teologian ylioppilaat ”toistaiseksi” vapautettiin venäjän kielen tutkinnosta. Samasta edusta pääsivät sittemmin osallisiksi myös Turun hiippakunnan ja vuonna 1831 maan kaikki opettajat.⁹⁾ Viimeksi mainittu myönnytys voitaneen tulkita myös jonkinlaiseksi tunnustukseksi siitä, että Suomi oli pysynyt lojaalina vuoden 1830 levottomuuksissa.¹⁰⁾

Suomen silloinen kenraalikuvernööri ZAKREVSKI oli kuitenkin jo vuonna 1824 saanut aikaan määräyksen, että Porvoon lukiossa oli luettava venäjää 12 viikkotuntia.¹¹⁾ Vähitellen alkoi yleinen mielipide koulumaailmassakin kääntyä suopeammaksi tätä oppiainetta kohtaan. Autonomian ajan kolmas koulukomitea lausui mielipiteenään vuonna 1835, että venäjän kielen tuntemus päiväpäivältä käy välttämättömämmäksi Suomen nuorukaisille.¹²⁾

Myöskin kenraalikuvernööri MENSCHIKOFF antoi samoihin aikoihin oman lausuntonsa koulujen opetusohjelmasta. Hän korosti, että kaikkien alkeisoppilaitosten oppilaiden tulisi pakollisena aineena lukea venäjän kieltä, sillä alaluokkalaiset ovat vielä

⁸⁾ Pärssinen, Jaakko: Kasvatusopilliset virtaukset ja koululaitoksen kehitys Suomessa vuosina 1801—1843, ss. 169—170.

⁹⁾ Pärssinen: mt. ss. 171—172, Hanho: mt. s. 14.

¹⁰⁾ Osmonsalo: mt. s. 57.

¹¹⁾ Hanho: mt. ss. 17—18.

¹²⁾ Hanho: mt. ss. 34—37, 45, 48.

siinä iässä, ettei heidän tulevaisuudensuunnitelmiaan voi pitää lopullisina.¹³⁾

Kun sitten kesäkuussa 1841 annettiin säädös koululaitoksen uudelleenjärjestelystä, kävi ilmi, että siinä oli tarkoin otettu huomioon kenraalikuvernöörin mielipiteet. Niinpä Viipurin 6-luokkaisessa lukiossa oli venäjäksi opetettava Venäjän kirjallisuutta, historiaa ja maantietoa sekä tilastoa. Opetuksen päämääränä oli, että kurssin päättäneet täysin vapaasti voivat käyttää venäjää sekä puheessa että kirjoituksessa. Tämän uudistetun lukion läpikäyneet oppilaat saivat etuoikeuden päästä maan oppikouluihin venäjän kielen opettajiksi sekä alempiin hallinnollisiin virkoihin Viipurin läänissä. Opetuksen tehostamiseksi tuli sekä Turun että Porvoon hiippakuntiin asettaa venäjän kielen tarkastajat, joiden samoin kuin opettajienkin tuli olla syntyperäisiä venäläisiä.¹⁴⁾

Vuonna 1843 annetussa koulujärjestyksessä määrättiin yläalkeiskouluihin perustettavaksi erityinen B-linja siviilivirkamiehiksi aikovia varten. Lukuunottamatta Haminan yläalkeiskoulua ja Viipurin lukiota venäjää luettiin yläalkeiskouluissa viikottain I ja II luokalla 4 tuntia, III luokalla A-linjalla 8 ja B-linjalla 4 sekä IV luokan B-linjalla 6 tuntia. Lukiossa oli B-linjan I ja II luokalla 8 venäjän tuntia kummallakin. Tyttökoulujenkin opetusohjelmaan venäjän kieli sisältyi siten, että molemmilla luokilla sitä luettiin 2 tuntia viikossa. Ala-alkeiskouluissa sitä oli vain Viipurin läänissä ja Ahvenanmaalla.¹⁵⁾

Tämä koulujärjestys aiheutti niin paljon keskustelua ja arvostelua, että jo vuonna 1847 annettiin uusi ehdotus oppituntien jaoksi lukiossa. Sen mukaan oli Turun, Porvoon, Vaasan ja Kuopion lukioissa luettava venäjää yhteensä 18 tuntia viikossa sekä Viipurin lukioissa A- ja B-linjoilla kummallakin 12 tuntia.¹⁶⁾

Viipurin läänin koulut olivat olleet koko autonomian ajan alkupuolen suunnilleen samanlaisia kuin ennen vuotta 1811. Vasta näi-

¹³⁾ Hanho: mt. ss. 49—51.

¹⁴⁾ Hanho: mt. ss. 55—59.

¹⁵⁾ Hanho: mt. ss. 59—61.

¹⁶⁾ Hanho: mt. ss. 78—79.

den 1840-luvun järjestelyjen jälkeen ne tulivat enemmän muistutamaan muun Suomen kouluja. ¹⁷⁾

Näinä vuosikymmeninä kiinnitettiin huomiota venäjän kielen opetuksen heikkoon tasoon ja huonoihin tuloksiin. Osaltaan tämä johtui heikosta opettaja-aineksesta. Akianderin antamat tiedot Porvoon hiippakunnan opettajista osoittavat, että hyvin harvat olivat suorittaneet akateemisen loppututkinnon. Useiden syntymäpaikka oli sen sijaan Turun rauhan rajan itäpuolella. Sotilasviroissa palvelleita toimi opettajina useitakin.¹⁸⁾

Venäjän kielen taidon parantamiseksi — niin opettajain kuin muidenkin virkamiesten — annettiin runsaasti stipendejä. Aluksi Moskovan yliopistoon lähti opiskelemaan ”arvossapidettyjä ja hienoja maistereita ja ylioppilaita — tulevia valtio- ja hovimiehiä” — kertoo Aug. Schauman, Hufvudstadsblatetin perustaja, mutta vähitellen suhtautumistapa muuttui. Syynä tähän oli, että hakijan oli sitouduttava palattuaan toimimaan määrävuoDET venäjän kielen opettajana, jotta hän saisi stipendin. Tämän jälkeen — Schaumanin mukaan — hakijat olivat ”vanhoja ylioppilaita tai muita toivottomia, jotka olivat kadottaneet pyrkimystensä päämäärän tai myöskin alhaisinta laatua olevia onnenonkijoita, jotka tarttuivat kullattuun koukkuun”.¹⁹⁾ Luonnollisesti tällainen opettaja-aines ei ollut omiaan lisäämään venäjän kielen opiskeluhallua kouluissa.

Koululaitoksen muutokset edelleenkin tähtäsivät venäjän kielen oppimisen tehostamiseen. Vuoden 1856 koulujärjestykselle on ominaista varsin pitkälle menevä oppilaiden erikoistuminen jo oppikouluasteella. Sen mukaan ei ala-alkeiskouluissa opetettu lainkaan venäjää, yläalkeiskouluissa sitä oli III ja IV luokalla 4 tuntia kummallakin. Yleislukiossa venäjää luettiin sekä I että II luokalla 2 tuntia. Erikoisluokalla tuleville filologeille ja lakimiehille oli venäjää opetettava siten, että kielioppia ja käännöshar-

¹⁷⁾ Hanho: mt. s. 35.

¹⁸⁾ Akiander, Matthias: Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift, ss. 211—346.

¹⁹⁾ Schauman: Aug.: Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa I, ss. 265—268.

joituksia oli 2 tuntia, samoin kuin kirjallisuudenhistoriaakin, lisäksi puhe- ja kirjoitusharjoituksia oli myöskin 2 viikkotuntia. 4-luokkaisissa tyttökouluissa venäjää oli luettava 2 tuntia II, III ja IV luokalla, 3-luokkaisissa II ja III sekä 2-luokkaisissa ainoastaan II luokalla. Koulujärjestykseen sisältyi myös aivan uusi koulu-muoto, siviilivirkamieslukio, jossa venäjän kieltä oli I luokalla 6 tuntia sekä II ja III luokalla 4 tuntia viikossa.²⁰⁾ Tämä koulu-muoto ei kuitenkaan saavuttanut suosiota, koska vanhemmissa herätti epäluuloja venäjän kielen suuri tuntimäärä.²¹⁾

1860-luvun opettajainkokoukset olivat yleensä sitä mieltä, että venäjä oli kokonaan poistettava yläalkeiskouluista ja lukioissakin tehtävä vaihtoehtoiseksi oppiaineeksi, koska kouluissa oli jo tarpeeksi kielten opetusta ilman venäjääkin. Tällaiset toivomukset saavuttivat aluksi yhtä vähän kenraalikuvernööri ROKAS-SOSVSKIN kuin keisarinkaan hyväksymistä.²²⁾

Helmikuussa 1863 keisari määräsi kuitenkin, sen jälkeen kun hän oli tutustunut senaatin, yliopiston konsistorin, tuomiokapitulin ja kenraalikuvernöörin lausuntoihin, että venäjän kieli lakkaa olemasta pakollinen oppiaine. Tämä hallitsijan vapaamielisen kauden myönnytys jätti oppilaiden vapaaseen harkintaan, lukivatko he venäjää vastaista elämänuraansa varten.²³⁾

Ei ehtinyt kulu kymmentäkään vuotta, kun venäjän kielen opetus jälleen tuli muutosten alaiseksi kouluissamme. Tällä kerralla esiintyi venäjän kielen puolestapuhujana vastaperustetun koulutoimen ylihallituksen puheenjohtaja KASIMIR V. KOTHEN — siviililukiokoulumuodon luoja. Hän ehdotti, että venäjän kielen laiminlyöty asema korjattaisiin siten, että venäjä tehtäisiin toisen kotimaisen kielen veroiseksi ja sen kanssa valinnaiseksi! Kenraalikuvernööri ADLERBERG kannatti suurin piirtein v. Kothenin ehdotusta. Koulutoimen ylihallituksen enemmistöllä oli toisenlainen suunnitelma: täysiluokkaisten lyseoiden kolmella ylimmällä luokalla venäjä ja kreikka olisi tehtävä valinnaiseksi. Senaatti piti

²⁰⁾ Hanho: mt. s. 148.

²¹⁾ Hanho: mt. s. 127.

²²⁾ Hanho: mt. ss. 141, 146, 149.

²³⁾ Hanho: mt. s. 153.

ylhallituksen ehdotusta käyttökelpoisempänä kuin v. Kothenin esittämää järjestelyä. Reaalikouluihin senaatti ehdotti venäjää ja saksaa valinnaiseksi jo II luokalta lähtien. Tyttökoulujen venäjän kielen opetuksesta senaatti oli sitä mieltä, ettei sitä tarvittu tässä koulumuodossa lainkaan.²⁴⁾

Marraskuussa 1871 annettiin julistus, jonka mukaan venäjä jälleen tuli pakolliseksi oppiaineeksi. Tämän määräyksen huomioonottaen koulutoimen yllhallitus laati uuden ehdotuksen keväällä 1872. Siinä esitettiin, että VII luokan kurssi muutettaisiin 2-vuotiseksi, koska muuten ei voitaisi järjestää venäjän kieltä varten tarvittavia tunteja. Keisari hyväksyi yllhallituksen ehdotuksen heinäkuussa 1872, sen jälkeen kun senaatin asettama valio-kunta ja Suomen asiain komitea olivat tehneet joitakin muutoksia.²⁵⁾

Tästä uudesta koulujärjestyksestä alkoi myöskin uusi vaihe venäjän kielen opetuksen historiassa. Venäjä, jota koulutoimen yllhallitus oli ehdottanut opetettavaksi vaihtoehtoisena aineena yläluokilla, tuli kaikille oppilaille pakolliseksi aina lyseon I luokalta lähtien. V luokalla se voitiin vaihtaa kreikan kieleen. 7-luokkaisuissa lyseoissa venäjän kielen oppikurssi tuli käsittämään 12 viikotuntia luokilla I—IV. Oppilaiden tuli saada perinpohjainen taito sopivan oppikirjan avulla. Luokilla V—VII venäjää tuli olla 16 tuntia. Opetusohjelman tuli käsittää lyhyehkö kurssi Venäjän kirjallisuudenhistoriassa. Päämääränä oli kyky ymmärtää venäläisiä kirjailijoita sekä harjaantuminen kirjallisten ja suullisten käännosten suorittamiseen venäjästä ja venäjäksi.²⁶⁾

Kun tämä koulu-uudistus oli esillä valtiopäivillä, J. V. SNELLMAN käytti puheenvuoron, jota kannattanee lainata tässä yhteydessä. Hän aluksi moitti koulutoimen yllhallitusta siitä, että se ei ollut valvonut venäjän kielen opetusta, jotta sitä olisi ”pontevasti ja kelvollisesti harjoitettu kouluissa”. Jos yllhallitus olisi hoitanut tehtävänsä, olisi ehkä vältetty venäjän määrääminen

²⁴⁾ Hanho: mt. ss. 337—340.

²⁵⁾ Hanho: mt. ss. 341—342.

²⁶⁾ Hanho: mt. ss. 344, 349.

jälleen pakolliseksi. Vuoden 1863 jälkeen olivat lukuisat oppilaat valinneet sen oppiaineekseen, mutta muutamien koulujen laiminlyöntejä oli ylihallitus käyttänyt hyväkseen. ”Siitä koituu onnettomuus lastemme hengelle ja ruumiille, koska ne jo entuudestaan ovat ylen rasitetut oppiaineilla yleensä ja kieliopinnoilla erityisesti.”²⁷⁾

Vuodesta 1876 lähtien alkaa kuitenkin venäjän kielen opetuksen väheneminen klassillisissa lyseoissa. Silloin nimittäin määrättiin sen epäkohdan välttämiseksi, että latinan ja venäjän opetus alkaisi samanaikaisesti I luokalla, viimeksi mainittu siirrettäväksi kevätlukukauden alkuun.²⁸⁾ Joulukuussa 1883 päästiin jo niin pitkälle, että venäjä alkoi vasta III luokalta.²⁹⁾

Samasta vuodesta lähtien voitti yhä enemmän alaa se periaate, että venäjän tulisi olla suurimmaksi osaksi, vieläpä kokonaankin valinnainen aine. Tämä päämäärä saavutettiin vasta vuonna 1896. Silloin määrättiin, että luokilla V—VIII sai vaihtaa 20 venäjän tuntia 16 kreikan ja 4 psykologian ja logiikan tuntiin. Niillä paikakunnilla, joilla ei ollut samankielistä reaalilyseota, saivat alaluokkien oppilaat vaihtaa latinan venäjään, jolloin tuntimääräksi tuli 10. Yläluokilla oli keskimäärin 5 tuntia venäjää, alaluokilla 3—4 tuntia viikossa.

On mielenkiintoista todeta, että valintavapaudesta huolimatta aivan ratkaiseva enemmistö valitsi venäjän. Lukuvuonna 1895—96 oli kreikan lukijoita niissä klassillisissa lyseoissa, joista tietoja oli saatavissa, yhteensä 22,8 ja lukuvuonna 1900—01 vastaava luku oli 22,7. Ilmeisesti venäjän kielen valinneiden enemmistön vuoksi ei venäläisellä taholla kiinnitetty huomiota valtakunnassa kielen opetuksessa tapahtuneeseen kehitykseen ennen vuosisadan loppua.

Reaalilyseoissa venäjä saavutti lujan jalansijan. Jo vuonna 1872 oli Helsinkiin perustettu reaalilyseo — uusi muunnos v. Kothernin siviilivirkamieslukiosta — jossa venäjän kielelle mää-

²⁷⁾ Rein, Th.: Juhana Vilhelm Snellman II, ss. 526—527.

²⁸⁾ Suomen asetuskokoelma 1876 N:o 7.

²⁹⁾ Suomen asetuskokoelma 1883 N:o 41.

rättiin 35 viikkotuntia. Muissa myöhemmin perustetuissa reaali-lyseoissa oli tälle aineelle annettu 21—22 tuntia viikossa, jolloin kullakin luokalla oli keskimäärin 3 tuntia. Vuoden 1883 määräysten mukaan venäjä alkoi II luokalta. Syyslukukaudella sitä oli 1 ja kevätlukukaudella 2 tuntia. Poikkeuksen muodostivat vuodesta 1891 lähtien Viipurin suomalainen reaaliyseo, jossa venäjää oli 30 viikkotuntia sekä vuonna 1897 uudelleen muodostettu Helsingin ruotsalainen reaaliyseo ja vasta perustettu suomalainen reaaliyseo. Näissä kahdessa viimeksi mainitussa koulussa oli määrä suorittaa ”laveaperäiset kurssit” venäjän kielessä 40 viikkotunnin puitteissa.³⁰⁾

Yksityiskoulujenkin opetusohjelmaan sisältyi yleensä venäjän kieli, kuten koulujen vuosikertomuksista käy ilmi. Keskimäärin tälle oppiaineelle oli varattu 20 viikkotuntia. Oppilailla oli oikeus anoa holhoojainsa kautta vapautusta joistakin kouluaineista. Kun käy läpi yksityiskoulujen vuosikertomuksia, voi kuitenkin vain poikkeuksellisesti löytää maininnan, että 2—5 oppilasta on ollut vapautettuna venäjän opiskelusta. Näin ollen myöskin aivan ratkaiseva enemmistö yksityiskoulujenkin oppilaista luki venäjää.

Millä innolla ja menestyksellä opiskelu tapahtui, siihen ei voitane antaa täsmällistä vastausta. Varmaan oppilaiden joukossa oli sellaisiakin, jotka todella vakavasti suhtautuivat tähän oppiaineeseen, koska he tulevaisuudessa katsoivat tarvitsevansa valtakunnan kielen taitoa, mutta toisenkinlaista suhtautumistapaa lienee esiintynyt. Sitä sopinee kuvaamaan edellä mainitun Schaumanın pieni muistiinpano, joka tosin on autonomian ajan ensi vuosikymmeniltä. Hänen mukaansa pakollisesta venäjän kielen opetuksesta oli tuskin muuta tulosta, kuin että koulua käynyt henkilö Suomessa tunsivat venäläiset kirjaimet. Mitään syvempää jälkeä ei yleensä jäänyt. Yliopistossa tulevat virkamiehet aloittivat kyllä velvollisuudentuntoisesti opiskelunsa suorittamalla pois tieltä ve-

³⁰⁾ Rosenqvist, V. T.: Ryska språkets tidigare ställning i Finlands skolor, SKy Aik. 1905 ss. 86—91.

Suomen asetuskokoelmat 1872 N:o 21, 1883 N:o 41, 1891 N:o 11, 1897 N:o 10.

näjän kielen tutkinnon ensimmäisenä tai toisena lukukautena, ja yhtä lyhyen ajan kuluttua tuo koottu tieto haihtui.³¹⁾

Koko tänä pitkänä ajanjaksona oli yleensä otettu huomioon pedagogiset näkökohdat, joten tuntimäärä mainittuja poikkeuksia lukuunottamatta oli pysynyt kohtuullisena. Valintaperiaatekin oli aika ajoin tunnustettu oikeutetuksi. Venäjän kieli oli näin ollen saavuttanut oppiaineen aseman Suomen kouluissa. Alkeisopetuksen pohjalta valtakunnan kielen taitoa tarvitsevat saattoivat jatkaa opintojaan elämänuraansa varten. Luonnollisesti kenraalikuvernöörit toimivat venäjän taidon lisäämisen hyväksi, mutta mitään määrätietoista venäläistämistä ei heidänkään taholta tänä aikana ilmennyt.

II. "KAHDENNELLEKYMMENENNELLE VUOSISADALLE SIIRTYY TEHTÄVÄ, SUOMEN LIITTAMINEN VENÄLÄISEEN VALTAKUNNALLISUUTEEN" (Kuropatkin)

1. Raju ilma nousee idästä

Suomessa ei näy riittävästi huomatuksen itäisen rajuilman lähestymistä viime vuosisadan loppuvuosina, kirjoittaa J. K. Paasikivi muistelmissaan. Syyksi tähän hän esittää, että hyökkäykset maamme valtiollista asemaa vastaan aluksi olivat hajanaisia ja että "täällä elettiin valtiollisen liberalismien oikeuden ja oikeudenmukaisuuden jaloissa aatteissa, luottamuksessa perustuslakeihimme ja pyrkien niiden pohjalla kehittämään olojamme länsimaisten valtiollisten ihanteiden mukaan".³²⁾ Näin ollen vain harvat suomalaiset olivat tietoisia keisarikunnassa vallitsevista virtauksista, jotka jo useiden vuosikymmenten ajan olivat innostaneet Venäjän johtavia piirejä.

Sikäläinen lukeva yleisö tutustui 1800-luvun ensi vuosikymmeninä Schellingiin ja jatkoi sitten totuuden etsimistä Kantin, Fichten ja lopuksi Hegelin teoksista. 1840-luvulla tapahtui jakaantu-

³¹⁾ Schauman: mt. s. 13.

³²⁾ Paasikiven muistelmia sortovuosilta I, s. 11.

minen länsimaalaisiin ja slavofiileihin. Viimeksi mainittujen opinkappaleet olivat romanttista nationalismia, joka ylisti kaiken venäläisen etevämmyyttä verrattuna rappeutuneen lännen tarjoamaan siveellisyys- ja sivistyksen ja joka näki ortodoksisessa kirkossa Venäjän voimanlähteen niin menneisyydessä kuin tulevaisuudessakin. Vastakohtaisuus roomalaiskatoliseen Puolaan oli näin ollen väistämätön, kun sen sijaan Suomi tässä vaiheessa sai olla rauhassa.³³⁾ Vastakohtaisuus oli myös luterilaisuuteen nähden, mutta kirkkopoliittisesti se ei ollut kuitenkaan samanarvoinen.

Krimin sodan jälkeen erosi slavofilismistä panslavismi, jonka suurena tavoitteena oli kaikkien slaavilaisten kansojen yhdistäminen liitoksi Venäjän johdolla. Sen oppien mukaan Venäjän kansan historiallinen tehtävä oli vapauttaa slaavit vieraasta uskonnollisesta ja poliittisesta ikeestä.³⁴⁾ Niin kauan kuin keisarit pitivät kunniaa Suomen perustuslait, suuriruhtinaskunta saattoi jokseenkin rauhassa elää omaa elämäänsä. Sen asema muodostui vaikeaksi vasta silloin, kun hallitsijaa lähellä olevat piirit omaksuivat edellä mainittujen aatevirtausten vaikutuksesta käsityksen, että itsevaltius, venäläisyys ja venäjän kieli ovat valtakuntaa koossapitävät voimat.³⁵⁾ Ristiriita keisarikunnan ja Suomen intressien välillä oli väistämätön. Heikko keisari — Nikolai II oli samaa mieltä kuin henkilö, jonka kanssa hän keskusteli, siteeraa Paasikivi erään hallitsijaa lähellä olleen henkilön sanoja — ei pystynyt olemaan Suomen suojana eikä hän ilmeisesti halunnutkaan niin toimia.³⁶⁾

Sellaiset voimakkaat henkilöt kuin ”keisarin paha henki” POBJEDONOSTSEV, KUROPATKIN, BUNGE ja monet muut saivat hallitsijan kannattamaan ohjelmaa, että myöskin suomalaiset oli tehtävä ”aitovenäläisiksi”.³⁷⁾ Suomessa tiedettiin V. v. PLEHWEN

³³⁾ Florinsky, M.T.: Russia, A History and an Interpretation II, ss. 807—810, 919.

³⁴⁾ Horinsky mt. ss. 987—988. Florinsky lainaa teoksessaan B. H. Sumnerin määritelmää panslavismista: se on yhdistävä rengas slavofilismin ja yleisvenäläisyyden (panrussianism) välillä.

³⁵⁾ Paasikiven muistelmia . . . s. 25.

³⁶⁾ Paasikiven muistelmia . . . s. 29.

³⁷⁾ Parmanen, Eino J.: Taistelujen kirja I, ss. 245—247.

kuuluvan Suomen erikoisaseman vastustajiin, joten hänen nimittämisensä yliopiston kansleriksi ja ministerivaltiosihteeriksi herätti levottomuutta.³⁸⁾ Hänen suhtautumisensa suomalaisiin ei näytä kuitenkaan olleen yhtä suoraviivaisen vihamielistä kuin edellä mainittujen ja BOBRIKOVIN. Tätä vanhasuomalaiset — mm. J. R. DANIELSON-KALMARI — yritti käyttää hyväkseen, jotta he voisivat vaikuttaa keisariin ja hänen lähimpään piiriinsä. Paasikiven muistelmien mukaan v. Plehwekin tosin oli aluksi kannattanut ”aitovenäläistä politiikkaa”, mutta myöhemmin Suomessa alkoi voimistua se käsitys, että hän alkoi epäillä mahdollisuutta venäläistää suomalaiset.³⁹⁾ Th. Rein kertoo teoksessaan ”Muistelmia elämän varrelta”, että LEO MECHELININKAAN saama kuva v. Plehwestä ei ollut ehdottoman epäedullinen: hän oli sentään suvainnut kuunnella. Uutta ministerivaltiosihteerää pidettiin sivistyneenä henkilönä, joten ei katsottu mahdottomaksi, että hän kiinnittäisi jonkin verran huomiota niihin perusteluihin, joita oikeuksiemme puolustamiseksi esitettiin.⁴⁰⁾

Bobrikov näyttää sen sijaan johdonmukaisesti loppuun asti noudattaneen ohjelmaansa, jonka päämääränä oli Suomen erikoisaseman täydellinen hävittäminen, vieläpä kansamme venäläistäminen aina perheitä myöten. Hän vastusti myös kaikkia sovitteluratkaisuja.⁴¹⁾ Parmanen korostaa, että kenraalikuvernööri Bobrikov oli ministerivaltiosihteerin v. Plehwen täydellinen vastakohta: jyrkkä, häikäilemätön ja äärimmäiseen saakka kiihkeä pyrkimyksessään saada Suomi sulatetuksi Venäjään. Plehwekin oli valittu aseeksi tätä päämäärää varten, mutta kuitenkin hän koetti välttää liian pitkälle meneviä toimenpiteitä, mistä aiheutui erimielisyyksiä Bobrikovin kanssa.⁴²⁾ Paasikiven mukaan nämä mielipide-eroavaisuudet koskivat ennen kaikkea valtakunnan lainsäädäntökysymystä.⁴³⁾

³⁸⁾ Parmanen: mt. ss. 245—249.

³⁹⁾ Paasikiven muistelmia . . . s. 102.

⁴⁰⁾ Rein, Th.: Mustelmia elämän varrelta I, s. 408.

⁴¹⁾ Paasikiven muistelmia . . . ss. 102.

⁴²⁾ Parmanen: mt. ss. 251—252.

⁴³⁾ Paasikiven muistelmia . . . ss. 102—109.

Kenraalikuvernööri OBOLENSKI, vt. kenraalikuvernööri DEUTRICH, kenraalikuvernöörkanslian päällikkö SEYN vähemmän tärkeissä asemissa palvelleita mainitsematta noudattivat luonnollisesti Venäjällä hyväksytyä politiikkaa, vaikka se ei tullut yhtä räikeästi esiin kuin Bobrikovin toiminnassa. Suurlakon jälkeen Suomeen nimitetystä kenraalikuvernööri GERARDISTA Paasikivi sanoo, että hän oli Suomen ystävä, vaikkakin hänen käsityksensä suuriruhtinaskunnan asemasta oli toinen kuin suomalaisilla.⁴⁴⁾

Suomeen suhtautuivat myönteisesti myöskin kreivi WITTE, kreivi TOLSTOI sekä finanssiministeri KOKOVTSOV,⁴⁵⁾ mutta hekinä luonnollisesti katselivat asioita venäläiseltä kannalta. Kuitenkaan he eivät hyväksyneet Suomen oikeuksien polkemista, sillä heidän mielestään keisarikunnalle oli edullista säilyttää suuriruhtinaskunnan autonomia. Tällaisen Suomelle suosiollisen katsantokannan omaksuneet olivat kuitenkin häviävän pienenä vähemmistönä. Valtakunneuvoston ja Venäjän johtavien piirien yleensä tunnuksena oli: 1800-luvun alussa Suomen valloitus oli hukkaan mennyt yritys, nyt se on tavalla tai toisella pantava toimeen.⁴⁶⁾

Tämä uusi valloitus aloitettiin helmikuun manifestilla 1899, jolloin keisari pani toimeen vallankaappauksen. Venäjän kielen asemaa ei julistuksessa kosketeltu, mutta jo sen sävy antoi aiheita odottaa lisätoimenpiteitä venäläistämisen suuntaan. Kuten tunnettua YRJO SAKARI YRJO-KOSKINEN pyysi eron senaatin jäsenyydestä manifestin julkaisemisen jälkeen. Häntä syytettiin yleisesti myöntyväisyydestä vallanpitäjien suunnitelmia kohtaan.⁴⁷⁾

⁴⁴⁾ Paasikiven muistelmia ... ss. 121—122.

⁴⁵⁾ Paasikiven muistelmia ... ss. 99—101.

⁴⁶⁾ Paasikiven muistelmia ... s. 12.

⁴⁷⁾ Rauhala, V. K.: Keisarillinen Suomen senaatti 1809—1909 II, ss. 499—501. Manifestin julkaisemisen siirtämistähän kannattivat senaattorit Nyberg, Charpentier, Gripenberg, Hornborg, Clouberg, Ignatius, Hougberg, Cederholm, v. Troil, kun taas sen vaihtoehdon puolesta, että ensin julkaistaisiin ja sitten vasta lähetettäisiin alistus, äänestivät Eneberg, Langenskiöld, Bergbom, Borenius, Gylling, Fellman, Sohlman, Yrjö-Koskinen, af Nyborg, Tudeer ja Schau-man, joka kuitenkin muutti kantansa prokuraattori Söderhjelmin vastalauseen johdosta.

Jo tässä yhteydessä lienee syytä kosketella tämän vanhasuomalaisten johtomiehen suhtautumista venäjän kieleen. Yrjö-Koskisen mielipide oli, että sivistyneistön ei yleensä tulisi venäjää opiskella. Jos sitä harrastettaisiin, syntyisi virkamiesluokka, joka, kun venäjän kieli joutuu virkakieleksi, helpottaisi venäläistämistoi-
menpiteitä. Tästä syystä hänen omat poikansaakaan eivät — Parmasen mukaan — opiskelleet venäjää, vaan ranskaa.⁴⁸⁾ Sama käsitys on Paasikivelläkin; venäjän kieltä ja venäläisyyttä Yrjö-Koskinen pelkäsi ja tahtoi pitää niitä niin kaukana kuin mahdollista. Jo vuoden 1879 koulukomitean työtä arvostellessaan hän oli puhunut venäjän opetuksen supistamisen puolesta, sillä hänen mielestään ei "valtakunnan kielellä" meidän kulttuurissamme ollut sitä tärkeyttä, että edes kaikkien virkamiesten pitäisi sitä osata.⁴⁹⁾ Tässä kohden ei syytös myöntävyydestä sopinut Yrjö-Koskiseen.

Yrjö Koskisen eron jälkeen alkoi senaatin kokoonpano muuttua.⁵⁰⁾ Miten suhtautua oikeudenloukkauksiin tuli polttavaksi kysymykseksi, sillä senaattihan joutui ensimmäisenä ratkaisuilleen näyttämään suuntaa muille — niin virastoille kuin yksityisillekin. Vakaumuksensa vuoksi eronneet perustelivat ratkaisuaan sillä, etteivät he katsoneet voivansa myötävaikuttaa laittomuuksien toimeenpanemisessa. Vastakkainen tälle perustuslaillisten omaksu-
malle suhtautumistavalle oli vanhasuomalaisten senaattorien käsitys siitä, mitä isänmaan etu heiltä vaati. Senaattiin jäämisensä perusteluksi he saattoivat esittää kaksi erittäin varteenotettavaa näkökohtaa: yrittämällä "voittaa aikaa" ja samalla sovittelulla "rakentaa siltaa" ei kenties kaikkea menetettäisi ja myöskin esittäisiin venäläisiä pääsemästä ratkaiseviin asemiin, jos he pyysisivät paikallaan.⁵¹⁾

⁴⁸⁾ Parmanen: mt. ss. 170—171.

⁴⁹⁾ Paasikiven muistelmia . . . 3—4.

⁵⁰⁾ Oikeusosaston jäsen Hornborg erosi lokakuussa ja siviilitoimituskunnan päällikkö Palin joulukuussa 1899. Alkuvuodesta 1900 oikeusosaston varapuheenjohtaja Cederholm erosi omasta pyynnöstään ja osaston jäsen Fellman siirtyi Vaasan hovioikeuden presidentiksi. Rauhala: mt. ss. 501—502.

⁵¹⁾ Vrt. esim. Paasikiven muistelmia . . . ss. 2, 32—67.

2. Vuoden 1900 kielimanifesti

Jo vuoden 1898 kuluessa senaatti sai käsiteltäväkseen kysymyksen venäjän kielen käytäntöön otosta eräissä virastoissa. Asia oli saanut alkunsa vuoden 1897 valtiopäivillä, jolloin kielilaki oli ollut esillä, mutta rauennut. Tällöin talonpoikaissäätö teki oman ehdotuksensa suomen kielen virallisesta käytöstä. Vt. kenraalikuvernööri GONTŠAROV suhtautui siihen kielteisesti ja laati, vaikka häneltä ei ollut pyydetty, oman lausuntonsa, jonka mukaan venäjä pitäisi 10—15 vuoden kuluessa ottaa virkakieleksi senaatissa ja lääninhallituksissa. Kenraalikuvernöörin esityksen mukaan Aleksanteri I oli jo määrännyt, että maassa saataisiin edelleen käyttää aikaisempia virkakieliä, kunnes venäjä tulisi tähän asemaan. Lisäksi vuodelta 1812 peräisin oleva asetus nimenomaan määräsi, että suomalaisten oli osattava venäjän kieltä, jotta he voisivat päästä kaikkiin sotilas-, siviili- jopa hengellisiin virkoihin maassa.⁵²⁾

Senaatti osoitti kuitenkin täysin tyhjentävästi, että tällaiset perustelut olivat juriidisesti kestäättömiä. SPRENGTPORTENIN suunnitelmat joko eivät saaneet vahvistusta tai ne olivat tarkoitettukin vain väliaikaisiksi eikä Porvoon valtiopäivillä missään säädöksessä ollut määrätty venäjää virkakieleksi. Senaatti korosti, että kaikissa alkeisoppilaitoksissa, joiden lukusuunnitelmiin mainittu kieli sisältyi, sitä luettiin korkean tuntiluvun puitteissa pakollisena oppiaineena.⁵³⁾ Asiaa käsitelivät sittemmin myös HEIDEN, Pobjedonostsev sekä Bobrikov ja v. Plehwe, jotka tällöin ensi kerran lienevät joutuneet tätä kysymystä pohtimaan.⁵⁴⁾

Kuten tunnettua Bobrikov esitti keisarille ennen Suomeen lähtöään tulevan työsuunnitelmansa. Sen eräänä kohtana oli, että venäjän kieli oli otettava käytäntöön senaatissa ja virastoissa. Miten tärkeänä Bobrikov piti ohjelmansa tätä kohtaa, osoittaa se-

⁵²⁾ Rauhala: mt. s. 516.

⁵³⁾ I Finlands politiska lifsfrågor I, ss. 87—88.

⁵⁴⁾ Huolimatta senaatin perustellusta vastauksesta samat virheelliset perustelut esiintyivät jälleen Kenraalikuvernööri Bobrikoffin kertomuksessa Suomen hallinnosta syyskuusta 1898 syyskuuhun 1902, ss. 16—17.

kin, että hän — toimintakertomuksensa mukaan — esitti hallitsijalle myös ”historiallisen katsauksen valtakunnan kielen nykyiseen asemaan” Suomessa. Tältä pohjalta keisari jätti valtakunnanneuvostossa erään konferenssin valmisteltavaksi asian, miten venäjän asemaa voitaisiin tehostaa suuriruhtinaskunnassa. Konferenssin työn perusteella laadittiin se julistuskirja, jota kutsutaan vuoden 1900 kielimanifestiksi.⁵⁵⁾ Kuitenkin jo tammikuussa 1899 keisari oli kiinnittänyt huomiota ”Venäjän valtiomahdin edustajan kieroön asemaan paikallisiin virkamiehiin ja virastoihin nähden” ja määrännyt, ettei enää saisi ehdottaa avoinna oleviin senaattorin, kuvernöörin ja keskusvirastojen päälliköiden virkoihin henkilöitä, jotka eivät osaa suullisesti venäjää.⁵⁶⁾ Tähän määräykseen oli eräänä syynä se, ettei kenraalikuvernööri kotimaisia kieliä taitamattomana voinut toimia senaatin puheenjohtajana. Ehdotettua muutosta ei kuitenkaan otettu asetuskokoelmaan.⁵⁷⁾ — Varmimpana takeena venäjän kielen leviämislle Bobrikov piti sellaista järjestelmää, joka tekisi mahdolltomaksi tätä kieltä taitamattoman päästä virkoihin.⁵⁸⁾

Tällainen tausta on mainitulla kesäkuun 20. p:nä 1900 annetulla kielimanifestilla. Sen mukaan venäjän kieli oli vähitellen otettava käytäntöön pääkielenä siten, että valtiosihteerin virastossa, kenraalikuvernöörin kansliassa ja Suomen passitoimistossa venäjää oli käytettävä yksinomaan lokakuun 1. p:stä 1900, samoin talousosaston alkuperäiset lausunnot ja kenraalikuvernöörille osoitetut toimituskirjeet oli laadittava venäjäksi; senaatin ja toimituskuntien — lukuunottamatta joitakin poikkeuksia — asiat oli käsiteltävä suullisesti ja kirjallisesti venäjän kielellä lokakuun 1 p:stä 1903 ja vihdoin samasta päivämäärästä kaksi vuotta eteenpäin siitä oli määrä tulla myös ylihallitusten kieli.⁵⁹⁾

Senaatin oli jälleen ratkaistava, millä tavalla se suhtautuisi tähän uuteen oikeuksien loukkaamiseen. Aluksi enemmistö oli sitä

⁵⁵⁾ Kenraalikuvernööri Bobrikoffin . . . s. 17.

⁵⁶⁾ Kenraalikuvernööri Bobrikoffin . . . ss. 16—17.

⁵⁷⁾ Reuter, J. N.: Kågalen I, ss. 50—51.

⁵⁸⁾ Kenraalikuvernööri Bobrikoffin . . . s. 20.

⁵⁹⁾ Suomen asetuskokoelma 1900 N:o 22.

mieltä, että ensin oli tehtävä alistus, mutta Bobrikovin vaatimuksesta toimitettiin lopullinen äänestys, jolloin 6 senaattoria edelleen kannatti mainittua menettelytapaa, 12 senaattoria äänesti väliittömän julkaisemisen puolesta ja 2 kieltäytyi äänestämästä. Julkaisemisen jälkeen senaatti kääntyi keisarin puoleen ja täysin perustellusti osoitti, miten lainvastainen kielimanifesti oli. Se esitti myöskin, kuinka vaikeata sen toteuttaminen olisi, koska jo muutenkin tuotti vaikeuksia vaatimus, että virkamiesten oli osattava suomen ja ruotsin kieltä.⁶⁰⁾ Senaatin alistusta ei otettu huomioon, vaan asetuksen soveltaminen aloitettiin.⁶¹⁾ Venäläinen sortovalta oli saavuttanut ensimmäisen huomattavan voittonsa venäjän kielen aseman tehostamispyrkimyksessään. Senaatti oli erittäin vaikeassa tilanteessa. Julkaisemista vastustaneet ja eräät muutkin senaattorit erosivat niin, että vuoden 1900 loppuun mennessä senaatti oli muuttunut kokonaan myöntöväisyyksi.⁶²⁾

III. VENÄJÄN KIELI SUOMEN OPPIKOULUISSA ROUTAVUOSINA 1900—1905

1. Bobrikovin kouluohjelma

Vaikkakin Bobrikov ryhtyi määrätietoisesti edistämään venäjän kielen opetusta Suomen kouluissa vasta kielimanifestin jälkeen ja piti sitä lähtökohtanaan, se ei kuitenkaan merkitse, etteikö suuriruhtinaskunnan koulujen venäläistäminen olisi alun perin kuulunut hänen ohjelmaansa. Tunnettuahan on, että jo siinä muistiossa, jonka Bobrikov keisarille esitti kesäkuussa 1898, oli

⁶⁰⁾ I Finlands lifsfrågor I, ss. 92—94. Rauhala: mt. s. 517.

⁶¹⁾ Fria Ordin vuodelta 1900 N:o 12 mukaan ei senaatin kirjelmää lainkaan esitetty keisarille, vaan v. Plehwe olisi vain ilmoittanut, että Suomen senaatti oli tehnyt joitakin vastaväitteitä, mutta että nämä jo etukäteen venäläinen komitea oli »loistavalla tavalla» kumonnut. Reuter: mt. s. 54, alaviitta 3.

⁶²⁾ Heinäkuun 5. p:nä 1900 erosivat sotilastoimituskunnan päällikkö Schauman, maanvilj. toimituskunnan päällikkö Gripenberg ja oikeusosaston jäsenet Nyberg, Clouberg ja Serlachius.

Uusi valtalupa vahvistettiin elokuun 27. p:nä. Kamaritoimituskunnan päällikkö Ignatius, valtiovaraintoimituskunnan päällikkö Charpentier sekä oikeusosaston jäsenet Langenskiöld, Hougberg, Gylling ja Idestam erosivat tällöin. Rauhala: mt. s. 502.

ehdotus suomalaisten separatismiin vähentämiseksi siten, että venäjän kieli otetaan käytäntöön oppilaitoksissa ja pannaan toimeen kouluissa käytettävien oppikirjojen tarkastus. Maaliskuussa 1899 kenraalikuvernööri — helmikuun manifestin jälkeen — keisarille osoittamassaan kirjelmässä esitti lähimpänä työohjelmaan muun muassa, että on tarkastettava kaikkien Suomen oppilaitosten ohjelmat ja huolehdittava siitä, että nuoriso saa yleisvaltakunnallisen edun mukaisia tietoja. Sotilaallisen koulutuksen saaneelle Bobrikoville tuotti luonnollisesti vaikeuksia perehtyä koululaitoksemme, mikä osaltaan vaikutti siihen, että hänen ensimmäiset toimenpiteensä suunnitelmiansa toteuttamiseksi olivat haparoivia. Kaksi vuotta ehti kulua kenraalikuvernöörin toimikaudesta, ennen kuin koulujen venäjän kielen opetuskysymys tuli ajankohtaiseksi.

Marraskuun 3. päivänä 1900 kenraalikuvernööri ensimmäisen kerran esitti senaatille⁶³⁾ suuntaviivoja siitä, miten venäjän kielen opetus hänen mielestään oli järjestettävä. Kesäkuun 20. p:n kieli-manifestin määräykset olisivat parhaiten toteutettavissa seuraavanlaisin toimenpitein: venäjän kielen valvontaa on kouluissa tiukennettava ankarasti siten, että sanotun kielen tarkastajain lukua lisätään todellisen tarpeen mukaan; opettajiksi on nimitettävä syntyperäisiä venäläisiä ja samalla on kiinnitettävä huomio myös tuntimäärään ja opetustapaan.⁶⁴⁾ Tätä luonnosta kenraalikuvernööri Bobrikov tuli vain lähivuosien aikana täsmentämään.

Joulukuun 10. päivänä 1900 asia joutui kirkollisasiain toimituskunnan valmistettavaksi.⁶⁵⁾ Saman kuun 18. p:nä senaatti lähetti

⁶³⁾ Senaatin uusi kokoonpano: siviilitoimituskunnassa päällikkönä (v.) Boehm, oikeustoimituskunnassa Eneberg, kamaritoimituskunnassa Fellman, valtiovaraintoimituskunnassa v. Blom, kirkollisasiaintoimituskunnassa Sohlman ja kauppa- ja teollisuustoimituskunnassa (väliaik.) ja maanviljelystoimituskunnassa Spåre sekä kulkulaitostoimituskunnassa Bergbom (Wuoreneheimo). Oikeusosastossa olivat jäseninä Borenius, Johnsson, Forsman, Heikel, Kumlin, Nummelin, Anderson ja prokuraattori Söderhjelm. Talousosaston varapuheenjohtaja Tudeer sai eron lokakuun 19. p:nä 1900, jolloin uudeksi varapuheenjohtajaksi tuli hovijahtimestari Constantin Linder. Oikeusosaston varapuheenjohtajaksi tuli Cederholmin jälkeen osaston jäsen af Nyborg. Rauhala: mt. s. 502.

⁶⁴⁾ Kenraalikuvernöörin arkisto N:o 9 1900, Tal. os. KD 702/42 1900.
⁶⁵⁾ Tal. os. Ptk. jouluk. 10 p:nä 1900.

alituksen koulutoimen ylihallitukselle.⁶⁶⁾ Täten koululaitoksemme ylin johto joutui ensimmäisen kerran ratkaisemaan, miten se voisi suojata koulumme niitä uhkaavasta vaarasta. Vuodesta 1874 lähtien oli tämän keskusviraston ylitirehtöörinä toiminut etevä matemaatikko, entinen yliopiston professori LORENZ LEOPOLD LINDELÖF, joka oli osallistunut valtiolliseen elämäään mm. ole-malla mukana valtiopäivillä ensin pappis-, sitten porvaris- ja lo-puksi aatelissäädystä — puoluekannaltaan hän lienee lukeutunut ruotsalaisiin. Gunnar Sarva, joka erikoisesti on käsitellyt Bobri-kovin ajan ylihallitusta, kuvaa Lindelöfin vanhoillisuuteen taipu-vaksi, kylmästi ajattelevaksi henkilöksi, joka yritti välttää välien rikkoutumista uuden kenraalikuvernöörin kanssa. Ylitarkastajat WILHELM FLOMAN ja CARL SYNNERBERG kannattivat yli-tirehtöörin politiikkaa, jonka mukaan oli suostumatta laittomuuk-sien toimeenpanoon yritettävä mahdollisuuksien mukaan tehdä myönnytyksiä.⁶⁷⁾ Tällainen varovainen suhtautuminen, jotta kou-lulaitostamme ei turhaan vaarannettaisi, tuli näkyviin jo siinä vastauskirjelmässä, jonka ylihallitus senaatin alistukseen 3 päi-vää myöhemmin lähetti. Lausunnossa korostettiin, että venäjän kielen opetuksen tutkijanvirkaa hoitava lehtori ALEXANDER JEFREMOW oli menestyksellisesti ja uutterasti hoitanut tehtä-vänsä ja että hän oli vaikeuksitta ehtinyt tarkastaa kaikki oppi-laitokset. Ylihallituksen mielestä useammista tarkastajista saat-taisi olla vain haittaa, koska olisi ehkä turvaututtava aluejakoon ja voisi kenties syntyä mielipide-eroavaisuuksia toimenpiteistä. Parempi ratkaisu olisi, että tutkijanvirka muutettaisiin tarkas-tajanviraksi, jonka haltija saisi vakinaisen palkan ja samat edut kuin kansakouluntarkastajilla. Tähän uuteen virkaan olisi itseoi-keutettuna nimitettävä tutkijanviran hoitaja Jefremow.

Mitä taas opettajiin tulee, ylihallitus oli sitä mieltä, ettei ollut puutetta sellaisista kotimaisista henkilöistä, jotka 2- tai useampi-

⁶⁶⁾ Tal. os. Ptk. joul. 18. p:nä 1900

⁶⁷⁾ Rosenqvist, V. T.: Drag ur det ryska förtryckets historia, Från brytningstider ss. 168—169; Sarva, Gunnar: Kouluhallitus 75-vuotias, SKy Aik. 1945, ss. 194, 196—197, Sarva, Gunnar: Suomen koululaitos Bobrikovin sortokauden aikana. H.Aik. 1948, ss. 9—11.

vuotisella oleskelulla Venäjällä olivat hankkineet itselleen sekä teoreettisen että myöskin käytännöllisen venäjän kielen taidon ja joilla sen ohessa oli tarpeellinen teoreettinen ja pedagoginen pätevyys. Ylihallitus huomautti, että lehtori Jefremow oli lausunut tyytyväisyytensä saavutetuista tuloksista. Samalla se korosti, että koululaitoksessa, jossa useimmat vakinaisesti palkatut opettajat nauttivat pappisetuoikeuksia, voi vielä vähemmän kuin siviilivi-roissa yleensä asettaa muita kuin Suomen kansalaisia avoimna ole-viin virkoihin perustuslain mukaan, vaikkakin hallitusmuodon 10. § tekee sen joissakin tapauksissa mahdolliseksi. Samoin ei voi-tane vedota asetukseen vuodelta 1891, joka koski poikkeusmää-räyksiä venäjän kielen opettajanvirkojen täyttämisestä, sillä min-käänlaista puutetta ei ilmennyt. Sitä paitsi — ylihallitus arveli — puutteellinen opetuskielen taito saattaisi vaikeuttaa kurinpitoakin. Sen sijaan opettajille tarkoitettujen stipendien määrää olisi ken-ties syytä lisätä. Venäjän kielen tuntimäärän korottamisesta yli-hallitus ei pitänyt mahdollisena, sillä se aiheuttaisi kouluille ylei-sinä sivistyslaitoksina arvaamatonta vahinkoa, koska jo ilman si-täkin valitettiin haittaa, jota muut aineet ovat joutuneet kärsi-mään sen opettamisen takia.⁶⁸⁾ Tällaisin perusteluin ylihallitus yritti torjua koululaitostamme uhkaavan vaaran. Ilmeisesti varo-vaaisuussyistä lausunnossa ei mainittu lainkaan venäjän kielen tuntimäärää eri koulumuodoissa.

Tammikuun 29. p:nä 1901 senaatti asetti myös valiokunnan asiaa käsittelemään. Jäseninä olivat kirkollisiasiain toimituskun-nan päällikkö SOHLMAN sekä senaattorit ENEBERG ja BOEHM.⁶⁹⁾ Tämä valiokunta päätyi jossain määrin koulutoimen ylihallituksen lausunnosta eroavaan käsitykseen. Se ehdotti nimit-täin, että reaalityöissä otettaisiin käytäntöön Viipurin suomalai-selle reaalityöselle vuonna 1891 vahvistettu lukusuunnitelma, jon-ka mukaan venäjää oli 30 viikkotuntia. Jostain syystä valiokun-

⁶⁸⁾ Koulutoimen ylihallituksen Ptk. jouluk. 21. p:nä 1900; Kt. yh. kirjekons. N:o 1412 1900. Asetuskokoelma N:o 39 1891 sisältää mää-räyksen » . . . opettajiksi venäjänkielessä valitaan etupäässä synty-peräisiä venäläisiä, joilla on yliopistosivistys. . . » jouluk. 17. p:nä 1891.

⁶⁹⁾ Tal. os. Ptk. tammikuun 29. p:nä 1901.

nalta jäi huomaamatta, että helsinkiläisten reaalityseoiden vastava tuntimäärä oli 40.⁷⁰) Tästä huomaamattomuudesta — mistä se sitten johtuikin — tuli olemaan vakavia seurauksia näille kahdelle oppilaitokselle, sillä senaatti omaksui valiokunnan kannan.

Ennen kuin valiokunnan mietintö ehdittiin ottaa käsiteltäväksi senaatissa, kenraalikuvernööri lähetti jo uuden kirjelmän, jossa hän pyysi saada tietää, mihin toimenpiteisiin oli ryhdytty.⁷¹) Huhtikuun 17. p:nä senaatti päätti kääntyä keisarin puoleen kouluasioita käsittelevällä kirjelmällä, joka oli samalla vastaus jo alkuvuodesta 1900 esitettyyn vaatimukseen koulujen lukusuunnitelmien tarkastamisesta. Päin vastoin kuin koulutoimen ylihallitus senaatti katsoi, ettei yksi venäjän kielen tarkastaja ehtisi tarpeeksi perinpohjaisesti valvoa opetusta maan kaikissa oppikouluissa. Näin ollen se ehdotti tutkijanviran lakkauttamista ja kahden tarkastajanviran perustamista. Pätevyysvaatimukseksi senaatti ehdotti perusteellisia tietoja venäjän kielessä. Virat olisi täytettävä samassa järjestyksessä kuin kansakouluntarkastajain ja senaatti laatisi erityisen ohjesäännön. Ylihallituksen kanssa senaatti oli samaa mieltä siitä, että toiseen virkaan nimitettäisiin ilman ehdollepanoa tutkijanviran haltija lehtori Jefremow.⁷²) Ilman min-käänlaista mielipide-eroavaisuutta senaatti teki tämän myönnytyksensä kenraalikuvernöörin suunnitelmaan.

Kuvaavaa tuolle ajalle oli, että Bobrikov tuon tuostakin lähetti senaatille moitekirjeitä, koska se ei hänen mielestään kyllin au-liisti toiminut välineenä venäläistämistyössä. Niinpä jo seuraavana päivänä — huhtikuun 18:nä — luettiin jälleen kenraalikuvernöörin kirje, jossa hän ilmoitti keisarin tahdon olevan, ettei mitään viivytyksiä saa tapahtua käsiteltäessä kysymystä venäjän kielen tarkastajista.⁷³)

Huhtikuun 30. p:nä 1900 senaatti vastasi Bobrikovin tiedusteluun, miten venäjän kielen opetusta kouluissa voitaisiin lisätä. Se

⁷⁰) Parmanen: mt. s. 322. (Valiokunnan mietintö Tal. os. KD 90/8 1901.

⁷¹) Kenraalikuver. arkisto 1901 N:o 32 I osasto; Tal. os. KD 90/81 901

⁷²) Tal. os. Ptk. huhtik. 17. p:nä 1901.

⁷³) Tal. os. Ptk. huhtik. 18. p:nä 1901.

esitti yhdenmukaisesti koulutoimen ylihallituksen kanssa, ettei klassillisissa lyseoissa, joissa vuonna 1896 vahvistetun lukusuunnitelman mukaan venäjälle oli varattu 20 viikkotuntia, voi mitään lisäystä tapahtua ilman haitallisia vaikutuksia. Reaalilyseoissa senaatti katsoi sen sijaan mahdolliseksi lisätä venäjän tunteja, vaikka ylihallitus asiantuntijana oli ollut eri mieltä. Vuonna 1883 vahvistetun lukusuunnitelman sijaan senaatti ehdotti kaikille reaalilyseoille sitä lukusuunnitelmaa, joka Viipurin suomalaiselle reaalilyseolle oli vahvistettu vuonna 1891. Sen mukaanhan, kuten on jo edellä mainittu, venäjän viikkotuntimäärä oli 30. Senaatin mielestä tällainen järjestely olisi toteutettavissa jo seuraavan syyslukukauden alusta.

Lisäksi senaatti ehdotti, että yksityisille poika- ja yhteiskouluille, joiden lukusuunnitelmat yleensä olivat samanlaisia kuin valtion reaalilyseoiden, valtion avun saamisen ehdoksi pitäisi asettaa vastaava tuntiluku venäjää kuin valtion kouluissa on. Senaatti samalla kun se esitteli yliopiston tarjoamat mahdollisuudet stipendien muodossa edistää venäjän kielen opettajiksi aikovien tietoja ja taitoja, ehdotti niiden sekä luku- että markkamäärän korottamista, vaikka asia kuuluikin sen mielestä lähinnä yliopistolle. Lopuksi viitattiin kirjelmään huhtikuun 17. p:ltä.⁷⁴⁾

Vanhasuomalainen senaatti ilmeisesti laskelmoi, että kenraalikuvernööri tyytyisi siihen myönnytykseen, että reaalilyseoissa venäjän tuntimäärä lisääntyisi. Vaikeampi on ymmärtää, miksi se ehdotti oma-aloitteisesti, että yksityiskoulujen venäjän kielen tuntimäärä sidottaisiin valtion reaalilyseoiden tuntimäärään! Senaatti ei nähtävästi kiinnittänyt huomiota siihen, että varsin monet yksityiset yhteiskoulut olivat 9-vuotisia ja että niiden oppilaista huomattava osa oli tyttöjä — kaksi seikkaa, jotka aiheuttivat näiden koulujen lukusuunnitelmien erikoislaatuisuuden. Minkäänlaisen ”pakkotilan” sanelema tämä päätös ei tässä vaiheessa ollut. Senaatin myötämielisyys on ilmeinen: nähtävästi se katsoi, että kenraalikuvernööri kuitenkin tulee ehdottamaan tuollaista järjestelyä.

⁷⁴⁾ Tal. os. Ptk. huhtik. 30. p:nä 1901.

Kenraalikuvernööri ei ollut tyytyväinen siihen vastaanottoon, jonka hänen ohjelmansa senaatissa sai. Hänen huomautuksensa senaatin ehdotuksen johdosta ilmenivät toukokuun 18. p:n kirjelmässä: jos voimassa oleva klassillisten lyseoiden lukusuunnitelma senaatin ehdotuksen mukaan säilytettäisiin muuttumattomana, saatettaisiin tyytyä sellaiseen asiintilaan, että venäjän kielen opetus voitaisiin kokonaan sulkea pois pakollisten aineiden joukosta; sijaan hankkiminen venäjän kielelle kouluissa voinee menestyksellisesti tapahtua ruotsin kielen kustannuksella, koska olot tuskin vaativat tämän kielen opetusta samassa laajuudessa kuin aikaisemmin; venäjän kielen opettajanvirkoihin olisi armollista asetusta kesäkuun 21. p:ltä 1841 (7. §) noudattamalla asetettava etupäässä syntyperäisiä venäläisiä; kahden venäjän kielen tarkastajan sijasta olisi asetettava 3 vakinaista tarkastajaa, 1 vanhempi ja 2 nuorempaa, jotka mainittua asetusta noudattamalla olisi valittava syntyperäisten venäläisten joukosta. Tarkastajien toimintaa tulee määrätä ohjesäännön, jonka senaatti laatii sopimalla kenraalikuvernöörin kanssa.⁷⁵⁾

Klassillisissa lyseoissa oppilaiden oli todella mahdollista selvittää koulunsa läpi lukematta tuntiakaan venäjää, mikäli he itse niin halusivat. Tarkastaja Jefremowin kokoamista tiedoista kreikan kielen lukijoiden lukumäärästä luokilla V—VIII lukuvuodelta 1900—1901 voidaan tehdä joitakin huomioita. V luokan oppilaista kreikan lukijoita oli yleensä suomenkielisissä kouluissa enemmän kuin ruotsinkielisissä. Esimerkkinä mainittakoon, että Oulun lyseossa 33,3 % viidesluokkalaisista luki kreikkaa — MAUNO ROSENDAHLIN kouluhan oli tunnettu tulevien teologien kasvattajana — kun taas Turun ruotsalaisessa lyseossa kreikan opiskelijoita ei ollut ainoatakaan. Jos taas luokat V—VIII otetaan huomioon, pitää sama paikkansa — poikkeuksen muodostaa vain ruotsalainen normaalilyseo, jossa 32,7 % luki kreikkaa. Korkein prosenttiluku oli Porin suomalaisessa lyseossa — 43,4. On olemassa kuitenkin se mahdollisuus, että jokin osa kreikan valinneista oli alaluokilla lukenut venäjää. Tällöinhän ei vielä kysy-

⁷⁵⁾ Tal. os. kanslian salaiset asiakirjat 1901 N:o 15.

mys valinnasta ollut yhtä tärkeä kuin myöhemminä vuosina, jolloin oppilaat saattoivat mielenosoituksellisesti valita kreikan venäjän sijasta vastalauseena Bobrikovin toiminnalle. Vuosisadan vaihteen prosenttiluku 22,7 esittänee lähinnä teologisiin opintoihin aikovien oppilaiden lukumäärää.

Suhtautumisessaan ruotsin kieleen Bobrikov näyttää jossain määrin omaksuneen edeltäjänsä Heidenin linjan. Kenraalikuvernöörin yritys rajoittaa toisen kotimaisen kielen asemaa tuskin miellytti niitä, jotka katsoivat ruotsinkielisessä sivistyksessä olevan suojan venäläistymistä vastaan. Siltä taholtahan esitettiin syytöksiä, että suomenmieliset taipuivat kenraalikuvernöörin määräyksiin vain saadakseen virkapaikat suomenkielisille.⁷⁶⁾

Kenraalikuvernöörin vaatimus saada syntyperäisiä venäläisiä opettajiksi ja tarkastajiksi osoittaa selvästi, että pyrkimyksenä oli koulujemme epäkansallistaminen. Tuskinpa Bobrikovin ainoana motiivina oli aidon ääntämisen opettaminen oppilaille, vaikka hänen kirjelmästään voisi niin päätellä. Miksi kenraalikuvernööri vetosi vuodelta 1841 peräisin olevaan asetukseen venäjän kielen opettajista, kun oli olemassa edellä mainittu vuonna 1891 annettukin, jäänee epäselväksi.⁷⁷⁾

Kenraalikuvernöörin kirjelmän johdosta senaatti joutui sitten muuttamaan ehdotustaan siten, että myös klassillisten lyseoiden neljälle alimmalle luokalle tuli yhteensä 10 tuntia venäjää — lähinnä latinan ja piirustuksen kustannuksella. Täten joutuisivat

⁷⁶⁾ Kysymys virkamiesten kielitaidosta oli näihin aikoihin päivänpolttava. Ernst Estlanderin kielimanifestin jälkeen (luult. vuonna 1902) ilmestyneestä kirjoituksesta »Virkamiehet ja Venäjän kieli» (Voiko nykyoloissa katsoa oikeutetuksi, että viranhakija käyttää hyväkseen todistusta venäjänkielen taidosta) käy ilmi, että senaatti toimitti ylihallitukselle ja lääninhallituksille 18. 7. —01 kirjeen, jossa ilmoitettiin, että KM 2. 7. oli määrännyt, että vakinaiset virat senaatin talousosaston toimituskunnassa ja kansliassa ovat vast'edes täytettävä henkilöillä, jotka osaavat venäjän kieltä. Mikäli tällaisia henkilöitä ei ollut, oli virat täytettävä väliaikaisesti henkilöillä, jotka eivät venäjää taitaneet. Määräystä ei kuitenkaan julkaistu asetus-kokoelmassa. Estlander: mt. s. 7.

⁷⁷⁾ Bobrikov tarkoittanee asetuksen 6 §:ä. »Mutta vast'edes pitää ainoasti syntyvenäläisiä, joiden taito on asianmukaisesti tutkittu ... 7 § puhuu sen sijaan tarkastajista. Asetuskokoelma 1841.

myös ne oppilaat, joiden aikomuksena oli harjoittaa yliopistossa filologisia ja teologisia opintoja, suorittamaan perustavan kurssin tässä kielessä, vaikka heille edelleen suotaisiin oikeus vaihtaa venäjä kreikkaan sekä sielutieteeseen ja logiikkaan yläluokilla. Koko kurssin suorittaneet saivat senaatin mielestä erittäin perusteelliset tiedot, ja tällä järjestelyllä kohoaisi venäjän kielen tuntimäärä myös klassillisissa lyseoissa 30 tuntiin. Tämäkin muutos oli senaatin mielestä mahdollinen toimeenpanna jo syysluku-kauden 1901 alusta lukien.⁷⁸⁾ Minkäänlaista mielipide-eroavaisuutta ei senaatin pöytäkirjasta tälläkään kertaa voi havaita — ilmeisesti päätökset tehtiin yhteisestä sopimuksesta ”erimielisyydettä”.

Senaatti oli siis valinnut menettelytavakseen myöntymisen. Se ei ollut edes katsonut tarpeelliseksi noudattaa tavanomaista virastomenettelyä,⁷⁹⁾ vaan se oli itse laatinut omat lukusuunnitelmaehdotuksensa kuulematta koulutoimen ylihallitusta. Senaatti piti sitä luultavasti pelkkänä viivytyksenä — sitä paitsi olihan ylhallitus jo esittänyt, ettei mitään muutoksia venäjän kielen hyväksi ollut mahdollista toimeenpanna.

2. Venäjän kieli tulee tärkeäksi oppiaineeksi kesän 1901 kuluessa

Senaatin vastauskirjelmän jälkeen voitiin vain odottaa, minkälaisen päätöksen venäjän opetusasia ”korkeimmassa paikassa” saisi. Ennen kuin kenraalikuvernööri ehti toimittaa mainitun kirjelmän hallitsijalle, oli hänellä kesäkuun 1. p:nä ilmoitettavana keisarin määräys, että pakollinen venäjän kielen opetus oli ulotettava kaikkiin valtion varoille kannatettaviin kouluihin ja että asia oli ratkaistava yhdenmukaisesti maan kaikissa oppilaitok-

⁷⁸⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 31. p:nä 1901.

⁷⁹⁾ Vuoden 1872 koulujärjestyksen (asetus N:o 26) 5 §:ssä sanotaan: »Missä järjestyksessä nämä oppiaineet otetaan käytäntöön opetuksessa sekä kuinka monta oppituntia kussakin oppilaitoksessa ja sen eri luokilla jokaiselle niistä omistetaan samoin kuin kunkin oppiaineen laajuus eri luokilla, määrätään niiden suunnitelmien kautta, jotka ylihallitus laatii ja senaatin talousosasto yhdessä kenraalikuvernöörin kanssa vahvistaa.»

sisä Tämä käsä oli syntynyt säätyjen vuoden 1900 valtiopäivillä tekemästä anomuksesta, joka koski uusien oppikoulujen perustamista.⁸⁰⁾ Tämäkin esimerkki osoittaa selvästi, miten venäläisellä taholla oltiin valmiita käyttämään kaikkia mahdollisia tilaisuuksia päästä sekaantumaan koululaitoksemme sisäisiin asioihin. Kesäkuun 17. p:nä senaatti tyytyi vain määräämään, että koulutoimen ylihallituksen oli annettava lausuntonsa tarvittavista toimenpiteistä.⁸¹⁾

Ylihallitus ei ehtinyt vielä täyttää tätä määräystä, kun kenraalikuvernööri jo ilmoitti keisarin heinäkuun 2. p:nä tekemän päätöksen. Senaatin esityksen mukaisesti määrättiin, että lukuvuoden 1901/1902 alusta lukien Viipurin suomalaisen reaalilyseon lukusuunnitelma oli ulotettava kaikkiin Suomen reaalilyseoihin; että klassillisissa lyseoissa tuli venäjän kieltä olla alaluokilla 10 tuntia ja yläluokilla valinnaisena 20 tuntia ja että yksityisille poikajä yhteiskouluille tuli myöntää tukea yleisistä varoista ainoastaan sillä ehdolla, että venäjän kielelle määrätään sama luku tunteja kuin valtion lyseoissa. Senaatti päätti ainoastaan lähettää tämän sisältöisen kirjeen koulutoimen ylihallitukselle, jonka oli ryhdyttävä asian vaatimiin toimenpiteisiin.⁸²⁾

Vielä kolmaskin osoitus koululaitostamme uhkaavasta vaarasta saatiin, kun ministerivaltiosihteeri v. Plehwe välitti tiedoksi keisarin heinäkuun 12. p:nä antaman määräyksen, että "valtakunnanneuvoston lausunnon mukaisesti" ministerivaltiosihteerin ja kenraalikuvernöörin oli yhdessä senaatin kanssa ryhdyttävä asianmukaisiin toimenpiteisiin nopean lukusuunnitelman tarkastuksen aikaansaamiseksi Suomen kouluissa, jotta venäjän kieli tulisi sille kuuluvalla paikalla. Senaatti määräsi, että tämä v. Plehwen kirjelmä tulee uudelleen käsiteltäväksi kirkollisasiaintoimituskunnan esityksen yhteydessä.⁸³⁾

⁸⁰⁾ Tal.os. KD 206/19 1901; Kenraalikuvernöörin arkisto 1901 N:o 232 I osasto, Asiakirjat valtiopäiviltä 1900, anomusmietintö N:o 26.

⁸¹⁾ Tal.os. Ptk. kesäk. 19. p:nä 1901.

⁸²⁾ Tal.os. KD 260/24 1901; Tal.os. Ptk. heinäk. 25. p:nä 1901; asetuskokoelma 1901 N:o 30.

⁸³⁾ Tal.os. KD 270/25 1901, Tal.os. Ptk. elok. 7. p:nä 1901.

Vajaan puolentoista kuukauden kuluessa toisiaan seuranneet kolme määräystä osoittavat selvästi, miten tärkeä osa yleistä sortopolitiikkaa oli suunnitelma koulujemme venäläistämisestä. Virastoista oli aloitettu, mutta jotta ohjelma suuriruhtinaskunnan erikoisaseman hävittämisestä onnistuisi, oli alusta pitäen kasvatettava venäjänkielen taitoinen virkamieskunta, joka jo koulunpenkiltä lähtien oli muovattava osaksi keisarikunnan virkamiesthistä.

Viimeksi mainitussa kirjelmässä kiintyy huomio erikoisesti sanoihin "valtakunnaneuvoston lausunnon mukaisesti". Ilmeisesti hallitsija on syrjäyttäen Suomen senaatin kääntynyt valtakunnaneuvoston puoleen, sen sijaan ei neuvosto liene aloitteen takana, sillä tällöinhän ehkä käytettäisiin sanontaa "ehdotuksesta" tai "esityksestä". Missä yhteydessä tämä lausunto on syntynyt, ei kirjelmästä suoraan käy ilmi, mutta samaan aikaanhan oli päivänpolttavana asevelvollisuuskysymys, jota myös mainitussa kirjelmässä käsitellään, joten kouluasia lienee sen yhteydessä tullut esiin.⁸⁴⁾ Missään tapauksessa ei valtakunnaneuvosto ollut laillinen paikka Suomen asiain valmistelua varten — vaikka näin oli tapahtunut kielimanifestinkin yhteydessä — sillä eräs autonomisen asemamme perusteitahan oli ollut, että suomalaisten virkamiesten tuli valmistella Suomea koskevia asioita. Nähtävästi suuriruhtinaskunnan koululaitoksenkin järjestely katsottiin "keisarikunnan etua koskevaksi", yleisvaltakunnalliseksi. Muunlaista selitystä tällaiseen oikeusperiaatteesta poikkeamiseen lienee vaikea löytää.

Senaatti ei mitenkään tuonut esiin, että jälleen oli tapahtunut ilmeinen oikeudenloukkaus. Sen menettelylle sopinee tällä kertaa selitykseksi, että se ei halunnut "neulanpistoksilla" ärsyttää mahdollisia vastapelaajia. "Pelkkä ärsytys ei ole missään olosuhteissa,

⁸⁴⁾ J. R. Danielson-Kalmari L. A. Puntilan julkaisemissa muistelmissa »Muistiinpanoja sortokaudelta» (Kaikuja Hämeestä XI s. 71) kertoo: »Yhteydessä asevelvollisuusasian kanssa olivat nimittäin kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihteeri saaneet toimekseen edistää venäjän kielen taitoa Suomessa.» Valtakunnaneuvoston pöytäkirjasta olisi löydettävissä vastaus.

saati sitten niissä, missä me olemme, järkevää politiikkaa”, oli Yrjö-Koskisen kanta.⁸⁵⁾ Vanhasuomalaisen puolueen omaksuma käsityshän oli, ettei virkamiesten toimintaa tänä aikana ensi sijassa määrännyt kirjoitettu laki, vaan heidän oma käsityksensä siitä, mitä isänmaan menestys ja olemassaolo heiltä vaativat.⁸⁶⁾

Elokuun 7. päivänä koulutoimen ylihallitus oli valmis antamaan lausuntonsa sille esitetyistä asioista. Millainen oli virastossa tuona päivänä käyty keskustelu, siitä ei ole tietoja säilynyt, mutta lausunnon sävy kertonee kuitenkin jotain.

Aluksi ylihallitus huomautti niistä vaikeuksista, jotka aiheutuivat lukusuunnitelmiin sisältyvien kielten runsaudesta: sen sijaan että Venäjällä luetaan korkeintaan kuutta ja suurissa länsieurooppalaisissa sivistysmaissa enintään viittä kieltä, meidän kouluissamme luetaan seitsemää, kahdeksaa kieltä.

Ylihallitus korosti, että klassillisissa lyseoissa huolimatta oikeudesta vaihtaa venäjä latinaan neljällä alimmalla ja kreikkaan neljällä ylimmällä luokalla lukuisat oppilaat olivat suorittaneet valinnan venäjän hyväksi. Lukuvuonna 1900—1901 yläluokkien 994 oppilaasta 776 eli lähes 77 % oli valinnut venäjän. Koska oli annettu sellainen ohje, että venäjän kieli oli tehtävä pakolliseksi kaikille oppilaille alkeisoppilaitoksissa, ylihallitus ehdotti sellaista järjestelyä, että klasillisissa lyseoissa valintavapaus poistettaisiin luokilla II—IV, joten kaikki joutuisivat lukemaan mainittua kieltä pakollisena. Muuten ei kielitunteja voitaisi lisätä yli nykyisen määrän. II luokalla voisi olla 4 ja III sekä IV kummallakin 3 tuntia eli yhteensä 10 tuntia venäjää. Kun tämä tuntimäärä laskettaisiin yhteen niiden 20 tunnin kanssa, jotka tällä aineella en-

⁸⁵⁾ Paasikiven muistelmia . . . s. 41.

⁸⁶⁾ Parmanen: mt. ss. 168—169.

Muutokset senaatin kokoonpanossa kuuluivat edelleen päiväjärjestykseen. Valtiovaraintoimituskunnan päällikkö Åkerman siirtyi kauppa- ja teollisuustoimituskuntaan, mutta erosi jo toukuu-kuussa 1901, jolloin päälliköksi tuli fil.tri A. Ramsay, joka kuitenkin erosi elokuussa. Ensin mainittuun toimituskuntaan tuli päälliköksi prof. E. R. Neovius. Toukokuussa senaattori Sohlman siirtyi oikeusosastoon, jolloin kirkollisasiaintoimituskunnan päälliköksi tuli prof. Arvid Oskar Kustaa Genetz. Myöskin oikeusosastossa tapahtui muutoksia, mm. Heikelin ja Nummelinin täytyi erota. Rauhala: s. 503.

nestään oli, saataisiin tarvittavat 30 tuntia. Valintavapaus yläluokilla sen sijaan olisi säilytettävä, sillä kreikan kielen poistaminen ei näytä suotavalta eikä edes välttämättömältäkään. Jos venäjä alkaisi II luokalta, olisi latina siirrettävä luokkaa ylemmäksi, jotta nämä kielet eivät alkaisi samanaikaisesti. Reaalilyseoille ylihallitus esitti ainoastaan Viipurin suomalaisen reaalilyseon lukusuunnitelmien vuosilta 1891 ja 1897 ulottamista kaikkiin ”maaseudun” reaalilyseoihin, niin että 30 viikkotuntia venäjää tulisi niihinkin.

Lopuksi yksityiskoulujen venäjän kielen opetuksesta ylihallitus lausui, että ainakin täydellisemmissä niistä oppilailla oli mahdollisuus suorittaa edes jokin oppimäärä tässä kielessä, joka on joko kokonaan tai osittain pakollinen aine. Ylihallituksen mielestä yksityiskouluille aikaisemmin suotu vapaus, joka tuottaa koululaitokselle hyötyä, pitäisi saada edelleen säilyä. Lausuntoon sisältyivät myös ehdotukset lukusuunnitelmiksi.⁸⁷⁾ Ylihallitus piti tärkeimpänä koulujen työrauhan turvaamista, eikä näin ollen yrittänytkään vastustaa sille annettuja määräyksiä — mikä olisi ollut ilmeisesti turhaakin.

Elokuun 15. p:nä senaatti hyväksyi tämän ylihallituksen ehdotuksen vähäisin muutoksin. Samalla se päätti, että lukusuunnitelman venäjän kieltä koskevat kohdat on otettava käytäntöön alkavasta syyslukukaudesta lähtien, kun sen sijaan muita kohtia vasta vähitellen sovelletaan.⁸⁸⁾ Kun tämä päätös saatettiin kenraalikuvernöörin tietoon, tämä ilmoitti, ettei klassillisten lyseoiden lukusuunnitelmien käytäntöönottaminen hänen puoleltaan kohtaa esitettyä. Reaalilyseoille tarkoitettussa suunnitelmassa senaatti ei sen sijaan kenraalikuvernöörin mielestä ollut noudattanut keisarin heinäkuun 2. p:nä antamia suuntaviivoja — muun muassa Bobrikov vaati venäjää jo ensi luokalta lähtien näissä kouluissa. Tämän johdosta senaatti saattoi vahvistaa vain klassillisten lyseoiden lukusuunnitelman.⁸⁹⁾

⁸⁷⁾ Kt.yh. Ptk. elok. 7. p:nä 1901; Kt.yh. kirjjekonseptit 1901 N:o 556

⁸⁸⁾ Tal.os. Ptk. elok. 15. p:nä 1901.

⁸⁹⁾ Tal.os. Ptk. elok. 28. p:nä 1901; asetuskokoelma 1901 N:o 37.

Syyskuun 6. p:nä — lukukausi oli siis jo ehtinyt alkaa — saatettiin julkaista myös reaalilyseoiden lukusuunnitelma, kun keisari oli hyväksynyt ylihallituksen laatiman ja senaatin muuttaman lukusuunnitelmaan. Uusien lukusuunnitelmien käytäntöön soveltaminen ei kuitenkaan ollut aivan yksinkertaista, sillä oli laadittava ja vahvistettava väliaikaiset osittaiset lukusuunnitelmat klassillisille ja reaalilyseoille lokakuussa 1901.⁹⁰⁾

Kun tarkastelee näitä uusia lukusuunnitelmia, kiintyy huomio muutamiin seikkoihin. Jo I luokalta alkoivat sekä venäjä että toinen kotimainen kieli yht'aikaa ja ensin mainittua oli kerrassaan 4 viikkotuntia, kun sen sijaan II luokalla oli vain 2 tuntia. Keväällä 1902 syntyi II luokalle jääneille vaikea pulma miten selvitä seuraavana lukuvuonna valtakunnan kielen opinnoista, sillä olihan alempi luokka kaksinkertaisen tuntiluvun puitteissa luonnollisesti päässyt pitemmälle kuin he! Muutenkin olisi odottanut, että näin huomattavat lukusuunnitelmain muutokset olisi toteutettu asteittain, mutta näin ei tapahtunut: klassillisissa lyseoissa kaikki 5 alinta luokkaa alkoi samoista venäjän alkeista. Itse asiassa viimeksi mainituissa kouluissa muutos oli paljon suurempi kuin reaalilyseoissa, joissa jo aikaisemminkin oli pakollinen venäjän opetus. Lukusuunnitelmissa oli eräs varsin arveluttava kohta: muistutuksiin sisältyvä huomautus mahdollisuudesta käyttää toisen kotimaisen kielen tunteja jonkin muun aineen tuntimäärän lisäämiseen — erinomainen vihje sille, joka harrasti venäjän opetuksen laajentamista. Varsin suurta häiriötä tuotti luonnollisesti se, että vahvistetut lukusuunnitelmat saatiin vasta koulutyön jo alettua. Koulujen lukujärjestyksethän ovat tunnetusti monimutkaisten sovittelujen tuloksia.

3. Helsingin reaalilyseot joutuvat huomion kohteiksi

Heinäkuun 25. p:nä annetussa asetuksessa, jossa tuotiin julki keisarin saman kuun 2. p:nä tekemät päätökset, puhuttiin vain

⁹⁰⁾ Tal.os. KD 225/303 1901; Tal.os. Ptk. lokak. 24. p:nä 1901.

uusien määräysten ulottamisesta maan "kaikkiin reaalilyseoihin". Kuten edellä on jo mainittu, helsinkiläisissä reaalilyseoissa luettiin 40-tuntinen venäjän kielen kurssi. Uudet määräykset kirjaimellisesti tulkittuina merkitsivät siis melkoista vähennystä näiden kahden koulun lukusuunnitelmien venäjän tuntimäärässä. Näin myöskin koulujen rehtorit asian tulkitsivat ja laativat koulutoimen ylihallituksen määräyksen mukaisesti lukujärjestykset, joissa venäjälle oli annettu 30 viikkotuntia. Ilmeisesti vasta syyskuun 6. p:nä senaatti huomasi, mikä erehdys oli tapahtunut. Se päätti, että toistaiseksi näissä kouluissa oli noudatettava vanhaa lukusuunnitelmaa, kunnes asia olisi selvitetty. Samalla senaatti jätti ratkaisun keisarille.⁹¹⁾

Huolimatta siitä, että ruotsalaisen reaalilyseon rehtori v. Bonsdorff ja suomalaisen reaalilyseon vararehtori HAGFORS sekä heihin yhtyen koulutoimen ylihallitus anoivat, ettei ainakaan kesken lukukautta tarvitsisi jälleen muuttaa lukujärjestyksiä, senaatin kanta oli järkkymätön. Silloin suomalaisen reaalilyseon rehtori KERPPOLA taipui senaatin mahtikäskyn edessä, vaikka hänkin oli aluksi selittänyt, ettei ollut oikeudenmukaista purkaa niitä tuntiopettajain kanssa tehtyjä sopimuksia, jotka oli jo ennen lukukauden alkua vahvistettu. Sen sijaan rehtori v. Bonsdorff, joka oli jyrkkä perustuslaillinen ja kagaalin johtohenkilöitä, kieltäytyi noudattamasta senaatin käskyä, jolla ei ollut tukea heinäkuussa annetussa asetuksessa. Vasta lukukauden lopussa saatiin keisarin ratkaisu, jota kyllä voitiin odottaa: uutta reaalilyseoiden lukusuunnitelmaa ei saanut ottaa käytäntöön Helsingin reaalilyseoissa, joissa 40 viikkotuntia venäjää oli säilytettävä muuttumattomana. Samana päivänä, kun tämä senaatin aloitteesta syntynyt määräys oli senaatissa esillä, erotettiin rehtori v. Bonsdorff, koska hän oli "itsepintaisesti kieltänyt noudattamasta senaatin määräystä, joka koski opetuksen järjestämistä hänelle uskotussa oppilaitoksessa ja siten osoittautunut soveltumattomaksi edelleen pitämään käsissään

⁹¹⁾ Tal.os. Ptk. syysk. 6. p:nä 1901; asetuskokoelma 1901 N:o 37.

rehtorin virkaa”.⁹²⁾ — Kuitenkin oli vasta sinä samana päivänä saatu keisarin vahvistus mainitun koulun lukusuunnitelmalle. Venäjän kielen opetuksen vastaiselle kehitykselle tuli tämä Helsingin reaalilyseoiden episodi merkitsemään paljon, kuten pian saatiin nähdä.

Sanomalehdistömme tukahdutettua asemaa tänä aikana kuvaa Hufvudstadsbladetin pieni Helsingin ruotsalaista reaalilyseota koskeva uutinen, jossa varovasti todetaan, että syy rehtori v. Bonsdorffin erottamiseen lienee etsittävässä siitä selkkauksesta, joka koski uusien määräysten toimeenpanoa venäjän kielen tuntimäärästä. Muutamin sanoin lehti esittää rehtori v. Bonsdorffin merkityksen: lähes 10-vuotisena kautena, jolloin vasta erotettu rehtori toimi koulun johtajana, ruotsalainen reaalilyseo kehittyi erääksi johtavista kouluista varsinkin, mitä tulee oppilasmäärään.⁹³⁾ Enempää ei Hufvudstadsbladet uskaltanut sanoa.⁹⁴⁾

4. Yksityiskoulujen vapautta itse päättää opetuksen järjestämisestä rajoitetaan

Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, heinäkuun 25. p:nä asetukseen sisältyi määräys, että yksityiskouluille saadaan myöntää valtion tukea ainoastaan, mikäli niissä otetaan opetusohjelmaan sama määrä venäjän tunteja kuin valtion reaalilyseoissa on. Elokuun 15. p:nä oli senaatissa esillä yksityisten yhteis- ja poikakoulujen tukeminen yleisillä varoilla, mutta asia siirrettiin loman jälkeen.⁹⁵⁾ Jo toukokuussa (1901) senaatti oli tehnyt hallitsijalle ehdotuksen muutoksista erityisten laitosten vuosirahasääntöihin.⁹⁶⁾ mut-

⁹²⁾ Tal.os. KD 192/300 1091; Tal.os. KD 397/36 1901; Tal.os. Ptk. jouluk. 10. p:nä 1901; asetuskokoelma 1901 N:o 48; Helsingin Lyseo 1891—1951 (E. O. Kuujo) ss. 22—23. Rehtori v. Bonsdorffin asiaa on käsitelty seikkaperäisesti mm. Ruotsalaisen reaalilyseon vuosikertomuksessa 1901—1902 ss. 1—10.

⁹³⁾ Hufvudstadsbladet jouluk. 11. p:nä 1901, mf. 508.

⁹⁴⁾ Lehtien lakkauttamiset kuuluivat miltei päiväjärjestykseen, mm. kun Nya Pressen uskalsi kommentoida kielimanifestia, se lakkautettiin »ainiaaksi». Reuter: mt. 52.

⁹⁵⁾ Tal.os. Ptk. elok. 15. p:nä 1901.

⁹⁶⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 23. p:nä 1901.

ta vasta marraskuussa se esitettiin hänelle. Tällöin Nikolai II antoi seuraavat käskyt: uusien lukusuunnitelmien käytäntöönottoa on kiirehdittävä, niin että ne voidaan ottaa noudatettavaksi lukuvuoden 1902/03 alusta; viimeiseksi määräajaksi, jolloin tukea kouluille annetaan, on määrättävä nykyisen varainhoitokauden loppu eli vuosi 1904 eikä senaatti saa vast'edes anoa tuen myöntämistä pitemmäksi ajaksi; valtion tuen antaminen niille yksityisille oppilaitoksille, jotka sitä nauttivat, lakkaa ennen edellä mainittua määräaikaa niissä kouluissa, jotka eivät ole ottaneet käytäntöön uusia lukusuunnitelmia. Tätä määräystä senaatti alkoi noudattaa joulukuun 17. p:stä lukien.⁹⁷⁾

Heinäkuisessa asetuksessa ei ollut mainittu, miten oli meneteltävä niiden koulujen suhteen, joille oli jo aikaisemmin myönnetty määräraha ja vahvistettu lukusuunnitelma. Määräys käsitettiinkin näin ollen koskevan vain vastaisuudessa annettavia avustuksia. Tällaisesta tulkinnasta oli luovuttava keisarin uuden täsmentävän käskyn jälkeen. Vuodelta 1884 oli peräisin se asetus, jonka perusteella voitiin puuttua yksityiskoulujen opetusohjelmaankin. Näiden oppilaitosten kurssien tuli muun ohessa "käsittää molemmat kotimaiset kielet sekä Venäjän kieli samassa määrin kuin valtion kouluissa."⁹⁸⁾

Kuten johdantoluvussa jo on mainittu, tätä määräystä yleensä oli noudatettu. Täysiluokkaisissa yksityiskouluissa oli yleensä 20 viikkotuntia venäjää. Senaatti ei kuitenkaan heti vaatinut Viipurin suomalaisen reaalilyseon lukusuunnitelman soveltamista näiden koulujen ohjelmaan. Vasta tammikuun 23. p:nä 1903 — kuten myöhemmin tulee puhe — senaatti määräsi pakollisen 30-tuntisen venäjän kielen opetuksen kaikille valtionapua nauttiville yksityisille oppilaitoksille.⁹⁹⁾

⁹⁷⁾ Tal.os. KD 383/35 1901; Tal.os. Ptk. jouluk. 17. p:nä 1901; Joulukuun 17. p:n pöytäkirjassa virheellinen päivämäärä 26. (13.) 9. aktissa 26. (13.) 11, samoin sekä aktissa että pöytäkirjassa esiintyvä päivämäärä 3. (16). 5 ilmeisesti väärä, sillä tietävästi ei tuona päivänä ainakaan Suomen kouluille vahvistettu mitään lukusuunnitelmaa.

⁹⁸⁾ Asetuskokoelma 1884 N:o 25.

⁹⁹⁾ Tal.os. Ptk. tammik. 23. p:nä 1903.

Marraskuun 5. p:nä 1901 senaatti asetti valiokunnan, johon tulivat kuulumaan kirkollisasiaintoimituskunnan päällikkö Genetz sekä senaattorit BERGBOM ja ÅKERMAN, valmistelemaan elokuussa keskenjäänyttä asiaa, jonka oli aiheuttanut edellä mainittu valtakunnanneuvoston lausunto Suomen koulujen venäjän kielen opetuksesta.¹⁰⁰⁾

Kun tämä valiokunta oli saanut työnsä valmiiksi, se ehdotti kirjelmää kenraalikuvernöörille, jossa selostettaisiin kaikki toimenpiteet sekä kenraalikuvernöörin että koulutoimen ylihallituksen ja senaatin taholta. Loppuponneksi esitettiin, että pakollinen venäjän kielen opetus maan kaikissa oppilaitoksissa näyttää nyt ulotetun siihen laajuuteen, jota valtakunnanneuvoston lausunto tarkoittaa.¹⁰¹⁾

5. Kenraalikuvernööri kiinnittää erikoishuomiota venäjän kielen tarkastukseen

Kuten jo Bobrikovin kouluohjelmaa käsittelevässä luvussa on mainittu, kenraalikuvernööri vaati keväällä 1901 perustettavaksi kolme venäjän kielen tarkastajan virkaa, sen sijaan että senaatti oli ehdottanut kahta ja koulutoimen ylihallitus olisi tyytynyt yhteen. Asia sai ratkaisunsa heinäkuun 2. p:nä, jolloin kenraali-

¹⁰⁰⁾ Tal.os. Ptk. marrask. 5. p:nä 1901.

¹⁰¹⁾ Yleensä ei senaatin pöytäkirjoissa ilmene minkäänlaista erimielisyyttä. Tällä kerralla päätös ei syntynyt heti ensi kerralla, joten se voitanee detaljina kertoa. Kun senaattori Genetz ehdotti kenraalikuvernöörille valiokunnan lausunnon mukaista kirjelmää — senaattori Akerman kannatti häntä — valtiovaraintoimituskunnan päällikkö Neovius pidätti itselleen oikeuden asiakirjojen yksityiseen lukemiseen. Paria päivää myöhemmin hänkin ilmoitti olevansa samaa mieltä kuin senaattori Genetz. Täten kenraalikuvernööri sai kirjelmän, jossa senaatti ilmoitti mielipiteenään, ettei mihinkään lisä-uudistuksiin venäjän kielen hyväksi pitäisi ryhtyä, ennen kuin ainakin jotakin kokemusta jo määrättyjen toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuudesta voitaisiin saada. Tuo pieni huomautus osoittaa — esimerkki vanhasuomalaisen viivytystaktiikasta — selvästi, ettei senaatti uskonut kenraalikuvernöörin tyytyvän saavuttamiinsa tuloksiin, vaikkakaan hänen suunnitelmiaan ei vielä koko laajuudessaan tunnettu. Tal.os. Ptk. marrask. 26. ja 28. p:nä 1901.

kuvernöörin suunnitelma toteutui. Elokuun 7. p:nä senaatti promulgoi asetuksen, jonka mukaan aikaisempi venäjän kielen tutkijanvirka oli lakkautettava ja sijaan perustettava 1 vanhemman ja 2 nuoremman tarkastajanvirkaa. Vanhempi tarkastaja oli ole-va itseoikeutettuna koulutoimen ylihallituksen jäsen. Tarkastajat oli valittava korkeamman sivistyksen saaneista henkilöistä, jotka olivat täysin perehtyneitä venäjän kieleen, etupäässä syntyperäisten venäläisten joukosta. Toiminnassaan heidän tuli noudattaa erityistä ohjesääntöä, jonka senaatti yhdessä kenraalikuvernöörin kanssa oli laativa ja ensin mainittu vahvistava.¹⁰²⁾ Näin yhdellä iskulla venäjän kieli sai yhtä monta tarkastajaa kuin muilla kielillä oli yhteensä. Samalla yritettiin jälleen soluttaa vierasta kansallisuutta keskeiseen asemaan koululaitoksesamme. Epäilyksiä herätti myöskin se, että ohjesäännön suunnittelisivat kenraalikuvernööri ja senaatti yhdessä.

Saamansa käskyn mukaisesti koulutoimen ylihallitus julisti virrat haettaviksi. Määräajan kuluessa hakemuksessa jättäneitä oli yhdeksän ja myöhästyneitä viisi. Vaatimukset täyttävistä hakijoista olivat entinen tutkija A. Jefremow sekä lehtori E. W. PALANDER omaa luokkaansa. Heitä seurasivat jokseenkin tasaväkisinä kollegat J. KOIVISTOINEN ja O. M. TH. NORDENSVAN. Paitsi venäjän ja klassillisten kielten opettajia olivat näistä viroista kiinnostuneita myös Maarianhaminan lennätinkonttorin päällikkö N. DEMIDOFF ja Vaasan Tark'ampujapataljoonan luutnantti W. MATTHELIN, mutta viimeksi mainitut eivät luonnollisesti voineet tulla kysymykseen, koska heiltä puuttui pedagoginen ja tieteellinen pätevyys. Senaatti ei katsonut voivansa kiinnittää mitään huomiota lukionopettaja I. SILBERGIN myöhästyneinä ylihallitukseen saapuneisiin papereihin, vaikka hän sitä erikoisesti senaatilta anoi. Yhtä vähän senaatti katsoi voivansa ottaa huomioon ylikielenkääntäjän apulaisen A. THILLOTIN hakemusta, johon hän ei ollut liittännyt todistusta kotimaisten kielten taidosta. Senaatti ja ylihallitus olivat

¹⁰²⁾ Tal.os. KD 272/25 1901; Tal.os. Ptk. elok. 8. p:nä 1901; asetus-kokoelma 1901 N:o 33.

yhtä mieltä siitä, että lehtori Jefremow olisi nimitettävä vanhemmaksi tarkastajaksi sekä lehtori Palander toiseksi nuoremmista tarkastajista, mutta yllhallituksen ehdottaman kollega Koivistoinen sijaan senaattori Genetz ehdotti kollega Nordensvania. Häneen yhtyivät senaattorit Bergbom, Boehm, Eneberg, NEOVIUS, v. BLOM, FELLMAN, SPÄRE ja LINDER.¹⁰³⁾

Kenraalikuvernööri Bobrikov ilmoitti, että Jefremowin nimitysasiassa hän oli samaa mieltä kuin senaatti, mutta nuoremmiksi tarkastajiksi hänellä oli omat ehdokkaansa, edellä mainitut Thillot ja Silberg. Senaatti nimitti näin ollen vanhemmaksi tarkastajaksi lehtori Jefremowin, josta Gunnar Sarva lausuu arvostelunaan, että hän oli mieleltään suomalainen, vaikkakin nimeltään venäläinen ”joka huonosti vastasi niitä toiveita, jotka kenraalikuvernööri oli tämän viran haltijaan asettanut”.¹⁰⁴⁾

Koska nuorempien tarkastajien nimitysasiassa ilmeni erimielisyys kenraalikuvernöörin kanssa, senaatti päätti syyskuun 13. p:ltä 1892 peräisin olevan määräyksen mukaan kääntyä keisarin puoleen. Se esitti, että kenraalikuvernööri oli hyväksynyt vain Jefremowin nimittämisen ja ollenkaan kiinnittämättä huomiota armollisiin julistuksiin vuosilta 1881 ja 1883 ehdokkaihin esittänyt Thillotin ja Silbergin. Senaatti korosti erikoisesti, että hakemusten oli täytettävä kaikki vaatimukset, ennen kuin ne otettaisiin huomioon. Koska kouluja oli sekä suomen- että ruotsinkielisiä, oli hakijoiden osattava kumpaakin kieltä.¹⁰⁵⁾

Keisari ei kiinnittänyt mitään huomiota senaatin kirjelmään. Helmikuun 18. p:nä 1902 ministerivaltiosihteeri v. Plehwe ilmoitti kenraalikuvernöörin välityksellä, että keisari oli suorittanut nuorempien tarkastajien nimitykset kenraalikuvernöörin ehdotuksen mukaisesti.¹⁰⁶⁾

¹⁰³⁾ Tal.os. KD 187/300 1901; Tal.os. Ptk. lokak. 24. p:nä 1901; kenraalikuvernöörin arkisto 1901 N:o 322.

¹⁰⁴⁾ Sarva: Suomen koululaitos . . . ss. 17—18 Aik. 1948.

¹⁰⁵⁾ Tal.os. Ptk. marrask. 26. p:nä 1901. Asetuskokoelma 1892 N:o 30 30 § koskettelee menettelyä silloin, kun kenraalikuvernööri ja senaatti ovat erimieltä. Asetuskokoelmat 1881 N:o 12 ja 1883 N:o 40 käsittelevät virkamiesten kotimaisten kielten taitoa.

¹⁰⁶⁾ Tal.os. KD 121/10 1902.

Jo edellisen lokakuun 11. p:nä koulutoimen ylihallitus oli laatinut ehdotuksensa venäjän kielen tarkastajien ohjesäännöksi, mutta lokakuun lopussa senaatti päätti siirtää asian käsittelyn, kunnes sen jäsenet yksityisessä lukemisessa olisivat tutustuneet asiakirjoihin.¹⁰⁷⁾

Ohjesääntö oli esillä senaatissa jälleen huhtikuussa 1902. Senaatti katsoi voivansa hyväksyä kenraalikuvernöörin kanslian esityksen lukuunottamatta V artiklaa, — tarkastajan kertomukset saatiin jättää venäjänkielisinä — joka ei sen mielestä ollut sopuisuudessa vuoden 1900 kielimanifestin kanssa. Sen mukaanhän vasta lokakuun 1. p:stä 1905 venäjää oli käytettävä koulutoimen ylihallituksessa, joten mainitun kohdan tuli kuulua, että tarkastajien kertomuksia tulee seurata venäjänkielisen käännöksen.¹⁰⁸⁾

Elokuun 7. p:nä 1902 asia oli jälleen senaatin käsiteltävänä. Kenraalikuvernööri oli ollut sitä mieltä, ettei paikallisten kielten tuntemus ollut välttämätöntä näille tarkastajille, koska sitä ei ollut nimenomaan mainittu heitä koskevassa asetuksessa elokuun 8. p:ltä 1901. Hän katsoi kuitenkin voivansa suostua siihen, että mainittu kohta muutettaisiin kuulumaan: ”lokakuun 1. p:ään 1905 mennessä nuorempien venäjän kielen tarkastajien kertomukset on jätettävä vanhemman tarkastajan kautta ja oheen on liitettävä käännös toiselle kotimaiselle kielelle”. Senaatti viittasi julistuksiin vuosilta 1883 ja 1902, joiden lisäksi ja vuoksi ei mitään huomautusta tarvittukaan ko. asetuksessa. Näin ollen se saattoi yhtyä kenraalikuvernööriin ainoastaan siinä, että nuorempien tarkastajien matkakertomukset annetaan venäjänkielisinä vanhemmalle tarkastajalle, joka jättäisi ne lisättyinä suomen- ja ruotsinkielisin käännöksin ylihallitukselle. Senaattori Bergbom esitti asiasta eriyvän mielipiteensä. Hänen mielestään senaatti ei voinut hyväksyä sellaista menettelyä, että nuo kertomukset saataisiin jättää

¹⁰⁷⁾ Tal.os. KD 190/300 1901; Tal.os. Ptk. lokak. 31. ja marrask. 26. p:inä 1901.

¹⁰⁸⁾ Tal.os. Ptk. huhtik. 15. ja 24. p:nä 1902.

venäjänkielisinä, koska nuoremmat tarkastajat eivät olleet vapauttuvia velvollisuudesta osata ruotsin ja suomen kieltä.¹⁰⁹⁾

Kahta kuukautta myöhemmin lopullinen ohjesääntö valmistui. Siinä huomio kiintyneee muutamiin kohtiin. I artiklan 6. momentin mukaan vanhemman tarkastajan oli välittömästi jätettävä kenraalikuvernöörin määräämänä aikana seikkaperäinen selostus siitä, miten venäjän kielen opetus on järjestetty. V artikla määräsi, että sekä vanhemman että nuorempien tarkastajien kertomukset on jätettävä venäjäksi kirjoitettuna ja yhtenä kappaleena välittömästi kenraalikuvernöörin kansliaan. Paitsi kirjallisia kertomuksia tarkastajien tulee myös henkilökohtaisesti ilmoittaa kenraalikuvernöörille venäjän kielen opetusta koskevia huomioitaan, milloin se näyttää kenraalikuvernööristä tarpeelliselta. — Senaatti päätti vahvistaa ohjesäännön.¹¹⁰⁾

Paitsi nimitysasiassa tapahtuneita arveluttavia seikkoja oli siis ohjesäännössäkkin kohtia, joista ei voi olla huomaamatta, että ilmeisesti oli tarkoituksena saattaa nämä virkamiehet suorastaan kenraalikuvernöörin alaisuuteen. Tarkastajilta ei edellytetty edes pedagogista pätevyyttä. Mitä taas tulee noihin henkilökohtaisiin tapaamisiin, ei voi välttää ajatukselta, että ne saattoivat muodostua sangen kohtalokkaiksi Suomen koululaitokselle.

Tarkastaja Silbergin toiminta nuorempana tarkastajana ei kuitenkaan muodostunut pitkäaikaiseksi, sillä hänet nimitettiin kenraalikuvernöörkanslian vanhemmaksi sihteeriksi kesällä 1903.¹¹¹⁾ Kun koulutoimen ylihallitus oli julistanut virat haettaviksi, kävi ilmi, että tällä kerralla hakijoita oli vain kolme: Hämeenlinnan klassillisen lyseon venäjän kielen lehtori E. W. Palander, Viipurin kreikkalaiskatolisen kirkon pastori, jumaluusopin kandidaatti V. P. KROCHIN sekä vanhojen kielten vakinainen opettaja Pietarin VI kymnaasissa A. I. BÄCKSTRÖM. Heistäkin ainoastaan leh-

¹⁰⁹⁾ Tal.os. Ptk. elok. 7. p:nä 1902. (Asia esillä myös kesäk. 27. ja elok. 5. p:nä 1902). Senaatin mainitsemat julistukset vuosilta 1883 N:o 40 ja 1902 N:o 18 koskevat suomen ja ruotsin käyttämistä maan tuomioistuimissa ja virastoissa.

¹¹⁰⁾ Tal.os. Ptk. lokak. 7. p:nä 1902; asetuskokoelma 1902 N:o 35; Kenraalikuvernöörin arkisto 1902, I osasto N:o 213.

¹¹¹⁾ Kt.yh. Ptk. heinäk. 1. p:nä 1903.

tori Palander oli liittänyt hakemukseensa todistuksen suomen ja ruotsin kielen taidosta, ja hänellä oli muutenkin ehdottomasti parempi ansioluettelo kuin kilpailioillaan — olihan hän toiminut 30 vuotta venäjän kielen opettajana ja julkaissut lukuisia oppikirjoja, kuten koulutoimen ylihallituskin lausunnossaan korosti. Opettaja Bäckströmilläkin oli ilmeisesti jonkinlainen käsitys kielten opetuksesta, mitä tuskin pastori Krochinilla oli, kun hän jälleen lähetti hakukaperinsa — edellisellä kerralla ne olivat myöhästyneet.

Siinä senaatin istunnossa, jossa nimityksasia oli esillä, toimi puheenjohtajana vt. kenraalikuvernööri Deutrich. Hänen ja senaatin välillä syntyi erimielisyyttä, kuka hakijoista oli nimitettävä. Kirkolliasiaintointimittakunnan päällikkö senaattori Genetz lausui mielipiteenään, että lehtori Palander oli ainoa, joka täytti asetetut vaatimukset. Häneen yhtyivät senaattorit Åkerman, Neovius, v. Blom, Fellman, Bergbom, Boehm, Eneberg sekä varapuheenjohtaja Linder. Sen sijaan Deutrich kannatti pastori Krochinia, joka oli hänen mukaansa erittäin menestyksellisesti toiminut oikeauskoisten koulunoppilaiden uskonnon opetuksen tarkastajana ja jolla oli myös ”tunnetusti ainakin suomen kielen taito”. Vt. kenraalikuvernööri ilmeisesti päätteli, että kun kerran pystyi toimimaan yhden aineen tarkastajana, kykeni samaan toisessakin, olkoonpa aineet kuinka erilaisia tahansa! Tärkein seikka oli ehkä se, että virkaan ei saanut tulla henkilö, jonka myöntyväisyys kenraalikuvernöörin suunnitelmiin ei ollut varmaa.

Koska kenraalikuvernöörin ja senaatin käsitykset menivät näin vastakkain, oli viimeksi mainitun heinäkuun 31. p:nä 1902 ”erinäisten Suomen siviilikunnan virkoja koskevien säännösten muuttamisesta annetun armollisen asetuksen III osaston 3. kohdassa olevan säännöksen mukaisesti” saatettava asia keisarin ratkaistavaksi.¹¹²⁾

Asia sai kuitenkin uuden käänteeseen, kun lehtori Palander senaattille osoittamassaan kirjelmässä anoi, ettei häntä otettaisi huo-

¹¹²⁾ Kt. yh. Ptk. syysk. 21. p:nä 1903; Tal.os. Ptk. lokak. 20. p:nä 1903.

mioon virkaa täytettäessä. Tästä syystä senaatti päätti virkaan nimittää pastori Krochinin.¹¹³⁾ Koulujen vuosikertomuksista käy selvästi ilmi, että tarkastajien pyrkimyksenä oli suorittaa tarkastus vähintään kerran vuodessa kussakin koulussa.

6. Kenraalikuvernöörin kouluohjelman vastaanotto.

Minkälaisen vastaanoton Bobrikovin kouluohjelma sai ”suuren yleisön” piirissä ja ennen kaikkea koulumaailmassa, on vaikeata saada selville painetuista lähteistä. Sensuuri piti huolen siitä, ettei liian rohkea arvostelu häirinyt toteuttamista. Kuten jo rehtori v. Bonsdorffin asian yhteydessä on mainittu, tyytyi perustuslaillinenkin lehdistö yleensä vain uutisina esittämään koululaitoksessa tapahtuneita muutoksia. Tiedot Etelä-Afrikan sodasta ja muista vähemmän vaarallisista asioista täyttivät lehtien palstat. Turhaan etsii mitään kannanottoa koulujen venäläistämisestäkään. Hufvudstadsbladet mm. käsitteli kouluasioita elokuun 18. p:nä,¹¹⁴⁾ syyskuun 15. ja 25. p:nä¹¹⁵⁾ sekä joulukuun 3. ja 12. p:nä 1901,¹¹⁶⁾ mutta ainoastaan harvennetulla tekstillä tai muilla vastaavilla keinoilla voitiin sanoa enemmän kuin mitä muutamiin harvoihin riveihin sisältyi. Samoin esim. Päivälehti joulukuun 31. p:nä 1901 vuoden tapahtumia käsittelevässä artikkelissa aivan kuin ohimennen toteaa, että uusia määräyksiä on ilmestynyt venäjän kielen käytäntöönottamisesta ja tarkastamisesta kouluissa. Joulukuun 21. p:nä artikkelissaan ”Venäjän kieli kouluissa” Päivälehti vain esittelee tapahtuneet tosiasiat. Venäjän kielen tarkastajista on mainitussa lehdessä pienet uutiset lokakuun 31., marraskuun 20. ja 27. p:nä, samoin kuin joulukuun 25. p:nä yleensä koululaitosta koskeva tieto.¹¹⁷⁾ Niin polttava päivän kysymys kuin koululaitoksen venäläistämishukka olikin, eivät lehdet uskaltaneet vaarantaa tulevaisuuttaan liiaksi puuttumalla siihen.

¹¹³⁾ Tal.os. Ptk. marrask. 5. p:nä 1903; Kt. yh. Ptk. marrask. 24. p:nä 1903.

¹¹⁴⁾ Hufvudstadsbladet, 18. p:nä elokuuta 1901, mf. 506.

¹¹⁵⁾ Hufvudstadsbladet, 15. ja 25. p:nä syyskuuta 1901, mf. 507.

¹¹⁶⁾ Hufvudstadsbladet, 3. ja 12. p:nä joulukuuta 1901, mf. 508.

¹¹⁷⁾ Päivälehti, 31. p:nä lokakuuta, 20. ja 27. p:nä marraskuuta, 21., 25. ja 31. p:nä joulukuuta 1901, mf. 837.

Rehtorit koulujensa vuosikertomuksissa olivat miltei yhtä varovaisia. Useimmat puhuivat uusien lukusuunnitelmien aiheuttamista häiriöistä muuten rauhallisissa merkeissä tapahtuneessa koulutyössä. Sortokauden ensi vuosina ei kuitenkaan vuosikertomuksissa ollut pientä merkintää "sensuurin hyväksymä", joten joitakin syvän huolestumisen ilmauksia voi rehtorien yleiskatsauksista koulunsa toimintaan löytää lukuvuodelta 1901—1902.

Turun ruotsalaisen reaalilyseon rehtori ALFRED POPPIUS lausui keväällä 1902: kaikki lausunnot ovat tarpeettomia, hyödyttömiä. Tunnettuahan on, ettei aloite ole tullut oppilaiden holhojain eikä Suomen koulujen taholta.¹¹⁸⁾ Ruotsalaisen normaalilyseon rehtori V. T. ROSENQVIST arvosteli uusia lukusuunnitelmia ja esitti käsityksensä, että tulos olisi ollut pedagogiselta kannalta tyydyttävämpi, jos opetusohjelmaa olisi muutettu niin vähän kuin mahdollista.¹¹⁹⁾ Turun suomalaisen reaalilyseon rehtori HENRIK MELANDER puolestaan toivoi, että muutokset supistuisivat kesällä 1901 annettuihin, jotta kokemuksen nojalla voisi päättää, "mitä hedelmiä nyt tehdyt muutokset kantavat".¹²⁰⁾ ELIEL LEVON, Vaasan reaalilyseon rehtori, oli pessimistinen: "Jospa edes nyt koulu olisi opetusjärjestelyyn nähden päässyt jonkin ajan lepotilaa nauttimaan, mutta eipä sitä toivoa ole, sillä kuten jo mainitsin, lienee jo aivan pian uusia, suuria muutoksia oppikoulujen opetusjärjestelmään odotettavissa."¹²¹⁾

Kuten yllä oleva lausunto osoittaa, ei Suomessa ollut tuudittauttu optimismiin, että Bobrikov tyytyisi saavuttamiinsa tuloksiin. Kun merkkejä uusista toimenpiteistä alkoi ilmetä, vanhasuomalaiset omaksumansa kannan mukaisesti yrittivät jälleen sovinnollisten neuvottelujen tietä vaikuttaa v. Plehween. Helmikuussa 1902 Danielson-Kalmari teki tällaisen yrityksen, kun hän pääsi henkilökohtaiseen kosketukseen ministerivaltiosihteerin kanssa. Kun Suomen kouluoloista keskusteltiin, v. Plehwe vakuutti, ettei suomalaisilla ollut mitään syytä levottomuuteen, koska Venäjän

¹¹⁸⁾ Turun ruotsalaisen reaalilyseon vuosikertomus lv. 1901—1902.

¹¹⁹⁾ Ruotsalaisen normaalilyseon vuosikertomus lv. 1901—1902.

¹²⁰⁾ Turun suomalaisen reaalilyseon vuosikertomus lv. 1901—1902.

¹²¹⁾ Vaasan reaalilyseon vuosikertomus lv. 1901—1902.

hallitus ei tahtonut Suomen lainsäädännön, hallinnon eikä koululaitoksen epäkansallistamista! Venäjän kieli tulisi kyllä saamaan enemmän sijaa suuriruhtinaskunnassa.¹²²⁾ Muistiinpanojen mukaan Danielson-Kalmari kertoi ministerivaltiosihteerille, että suomalaiset alkoivat tottua siihen ajatukseen, että venäjän käyttö ylemissä hallintovirastoissa on entisestään laajenemassa. Kuitenkin olisi suotavaa, että hallitus tyytyisi sellaiseen ratkaisuun, että joku tai jotkut virkamiehet osaisivat venäjää. Koulujamme ei suinkaan saisi muodostella siten, että venäjän kielen opetus tulisi syrjäyttämään niiden vakinaisen tarkoituksen, sillä siten koko opetuslaitos turmeltuisi. Olisi onnellista, että venäjää tarvitsevat hankkisivat taitonsa oleskelemalla jonkin aikaa Venjällä. Sellaisiin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä, ettei venäjän kielen opiskelu näyttäisi onnenonkimiselta kuten tätä nykyä on laita. — Danielsonin mukaan "Plehwe lupasi miettiä asiaa".¹²³⁾

Mitään jyrkkää vastustusasennetta ei siis Suomessa voitu ottaa Bobrikovin koulupolitiikkaan nähden. Koulujen työrauhaa ei hallettu uhrata. Ainoastaan Helsingin suomalainen yhteiskoulu alensi venäjän tuntimäärän 20:stä 19:ään.

7. Kenraalikuvernööri ei ole tyytyväinen saavuttamiinsa tuloksiin

Joulukuun 25. p:nä 1901 pieni uutinen Päivälehdessä kertoi, että kenraalikuvernöörinkanslian "vanhempi virkamies erityisiä toimia varten varten" R. JELENEFF oli saanut tehtäväkseen laatia lukusuunnitelmaehdotuksen suuriruhtinaanmaan oppikouluja varten — "varsinkin mitä venäjän kielen opettamiseen tulee".¹²⁴⁾ Tämä oli varsin selvä todiste siitä, että Bobrikov ei aikonut tyytyä senaatin myönnytyksiin, vaan oli päättänyt jatkaa päämääränsä — Suomen koululaitoksen venäläistämiseen.

Kevätlukukauden 1902 kuluessa Bobrikov asetti lisäksi toimikunnan käsittelemään kysymystä, miten venäjän tuntimäärää voi-

¹²²⁾ Danielsonin muistiinpanoja... Kaikuja Hämeestä XI, s. 45.

¹²³⁾ Danielsonin muistiinpanoja... Kaikuja Hämeestä XI, s. 47.

¹²⁴⁾ Päivälehti 25. p:nä joulukuuta 1901, mf. 837.

taisiin vieläkin lisätä. Sen jäsenistä enemmistö oli kenraalikuvernöörinkanslian venäläisiä virkamiehiä. Puheenjohtajana toimi Helsingin venäläisen kymnaasin rehtori, valtioneuvos V. SEME-NOV, joka — Parmasen mukaan — tunnettiin kiihkeänä venäläistämistyön kannattajana.¹²⁵⁾

Komitean ehdotus valmistui toukokuun alussa. Siinä ehdotettiin venäjän tuntien lisäämistä 30:stä 40:een äidinkielen ja toisen kotimaisen kielen kustannuksella. Varsin kuvaava esimerkki siitä, mihin ehdotuksella pyrittiin, on, että lyseoiden I luokalle siinä esitettiin äidinkieltä 3 viikkotuntia, venäjää 7 ja toista kotimaista kieltä ei yhtään tuntia. Yläluokilla oli venäjäksi opetettava Venäjän maantiedettä ja historiaa.¹²⁶⁾

Tämän enemmän tai vähemmän Suomen koululaitosta tuntevan valiokunnan mietinnön pohjalla kenraalikuvernööri laati uuden, aikaisempia paljon yksityiskohtaisemman suunnitelman, jonka hän toukokuun 24. p:nä 1902 lähetti senaatille. Kirjelmässä esitettiin, että venäjän kieli on määrättävä pakolliseksi oppiaineeksi niiden poikakoulujen, joissa alkeisopetusta annetaan, kaikilla luokilla eikä sen vaihtamista toiseen aineeseen saa sallia; venäjän kielen tuntimäärää voitaisiin klassillisissa ja reaalilyseoissa ”yleistä sivistyskantaa vahingoittamatta” korottaa 40 viikkotunniksi niin kuin on laita Helsingin kummassakin reaalilyseossa. Lisäksi kirjelmään sisältyi ehdotus venäjän kielen opetuksen järjestämiseksi Sortavalan seminaarissa — kansakoulujenkin venäläistämisen sisältyi Bobrikovin ohjelmaan. Yksityiskohtaiset lukusuunnitelmat oli liitetty kirjelmään mukaan.¹²⁷⁾

Lukusuunnitelmat olivat huolellisesti laaditut ja varustetut selventävällä tekstillä, jossa oli mielenkiintoisia huomautuksia. Niinpä äidinkielelle katsottiin riittävän sama tuntiluku 14 kuin Hel-

¹²⁵⁾ Parmanen: mt. s. 324.

¹²⁶⁾ Reuter: mt. s. 340.

¹²⁷⁾ Tal.os. KD 210/18 1902 akti kadonnut. (Vrt. Kenraalikuvernöörin arkisto 1905 N:o 6 jaosto IV.) Tiedot pääasiassa Kt.yht. Ptk. tammik. 31. p:nä 1903 — Samoja asioita myös kenraalikuvernööri Bobrikoffin kertomuksessa . . . s. 78. Samoin on kadonnut myös koko kenraalikuvernöörin arkisto 1902 I osasto N:o 6, joka koski koulujen lukusuunnitelmia.

singin reaalityseissa — senaatin tarmokas toiminta näiden koulujen lukusuunnitelmien vuoksi edellisenä syksynä ei ollut unohtunut venäläisellä taholla. Myöskin toisen kotimaisen kielen tuntimäärä ehdotuksen mukaan voitiin vähentää 20:ksi, mikä selvästi todisti perehtymistä elokuun 28. ja syyskuun 6. p:n 1901 lukusuunnitelmien muistutuksiin.¹²⁸⁾ Ehdotukseen sisältyi myös esitys matematiikan tuntimäärän supistamisesta, koska venäläisissä kymnaaseissa laajahko oppikurssi käydään läpi melkoista vähemmän tuntimäärän puitteissa — huomautus oli ilmeisesti asiantuntijan, rehtori Semenovin käsialaa. Lukusuunnitelmaehdotuksen laatinut toimikunta teki kuitenkin virheen, kun se väitti, että ”nykyäänkin vapaaehtoiset tunnit kreikan kielessä” samoin kuin ”vapaaehtoiset sielutieteen, logiikan ja ranskan kielen” tunnit olisi asetettava lukusuunnitelman ulkopuolelle, koska klassillisten lyseoiden oppilaista vain harvat niitä lukevat ”oppimäärään sisältyvien aineiden moninaisuuden vuoksi”. Ainoastaan ranskan kieli oli tänä aikana vapaaehtoinen.¹²⁹⁾

Toukokuun 30. p:nä senaatti päätti siirtää asian käsittelyn syksyyn. Menettelynsä perusteeksi se esitti kaksi syytä: edessä olevan loman vuoksi asiaa ei voitaisi käsitellä niin perusteellisesti kuin sen tärkeys vaatii ja missään tapauksessa sitä ei ehdittäisi käsitellä loppuun niin hyvissä ajoin, että uudet lukusuunnitelmat voitaisiin ottaa käytäntöön lukuvuoden 1902/1903 alusta. Se vaati koulutoimen ylihallitukselta lausunnon kenraalikuvernöörin kirjelmästä ja käski myös saattaa päätöksen ehdotuksen laatijan tietoon kirkollisasiainoitusseuran välityksellä.¹³⁰⁾

Kesäkuun 25. p:nä päivätyssä kirjelmässään kenraalikuvernööri ilmoitti suostuvansa Sortavalan seminaarin venäjän kielen opetus-kysymyksen lykkäämiseen myöhäisempään ajankohtaan. Oppikoulujen venäjän opetuksen järjestämiseen sen sijaan senaatilla

¹²⁸⁾ Asetukset N:o 37 1901, N:o 10 1897.

¹²⁹⁾ Tiedot saatu Asiakirjat Waltiopäiviltä 1904—1905, anomusmietintö N:o 3, s. 37.

¹³⁰⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 30. p:nä 1902.

oli kenraalikuvernöörin mukaan ollut kylliksi aikaa, sillä olihan keisarin marraskuun 26. p:nä 1901 antama käsky saatettu senaatin tietoon jo mainitun vuoden joulukuun 1. p:nä. Mikäli senaatti näkee hyväksi hallitsijan tahdon täyttämisen lykkäämisen, on siihen hankittava armollinen lupa. Tällä kerralla senaatti otti jyrkemmän asenteen kuin tavallisesti. Kenraalikuvernöörin syytökseen se vastasi, että se oli jo edellisen vuoden marraskuun 26. p:nä antanut lausuntonsa niistä toimenpiteistä, jotka olivat aiheutuneet kenraalikuvernöörin kirjelmässä kesäkuun 1. ja heinäkuun 16. p:ltä 1901 esiintulleista määräyksistä, joten senaatin taholta ei tule mitään lisätoimenpiteitä. Mitä taas tulee kenraalikuvernöörin kirjelmään toukokuun 24. p:ltä, senaatti ilmoitti, että sen sisältämät ehdotukset tulisivat suuressa määrin uudelleen hahmottelemaan opetuksen Suomen kouluissa, jonka tähden senaatti ei katsonut voivansa antaa minkäänlaista lausuntoa, ennen kuin koulutoimen ylihallitus olisi esittänyt oman asiantuntijanlausuntonsa.¹³¹⁾

Syyskuun 8. p:nä keisari vihdoin myöntyi siihen, että kysymys venäjän kielen opetuksen lisäämisestä oppikouluissa siirretään vuodeksi pois päiväjärjestyksestä.¹³²⁾ Mistä aiheutui tuo kouluasiassa niin tarpeellinen hengähdystauko? Jonkinlaisen vastauksen antaa kenraalikuvernööri Bobrikov kertomuksessaan toimintansa nelivuotiskaudelta. Syksyllä 1902 hän valittaen toteaa: "Kuitenkin olen nykyoloihin nähden ollut pakotettu toimimaan erittäin varovaisesti, ja sen vuoksi olen katsonut mahdolliseksi neuvotella Suomen senaatin kanssa ainoastaan kysymyksestä venäjän kielen määräämiseksi yleispakolliseksi syksystä 1902—03 paikallisissa lyseoissa ja Sortavalan seminaarissa ja tuntien lisäämisestä tätä ainetta varten ensin mainituissa 40:een ja seminaareissa (kolmella luokalla) 10:een viikossa. Muut mainitsemani kysymykset, jotka ansaitsevat mitä vakavinta huomiota ja puolueetonta harkitsemista, olen lykännyt tuonnemmaksi, kunnes nykyinen

¹³¹⁾ Tal.os. Ptk. heinäk. 16. ja elok. 5. p:nä 1902.

¹³²⁾ Tal.os. Ptk. lokak. 7. p:nä 1902.

mieltenkuuhu on asettunut ja maahan ovat palanneet rauhalliset olot.”¹³³⁾

Passiivinen vastarinta ei ollut ollut aivan turhaa ja epäviisasta politiikkaa, niin kuin vanhasuomalaisella taholla oltiin taipuvaisia väittämään. Ilman sitä olisi todennäköisesti Bobrikovinkin koulu-ohjelma toteutettu nopeasti kokonaisuudessaan. Mainittu keisarin myönnytys kuuluu osana mieltenrauhoituspoliittikkaan. Kuitenkin suomalaisella taholla oli opittu olemaan liikaa luottamatta venäläiseltä taholta annettuihin lupauksiin.

Bobrikovin kertomuksesta käy varsin selvästi ilmi, ettei taukoa ollut aiottu pitkäaikaiseksi. Kenraalikuvernööri tuo selvästi esiin lähiaikojen tavoitteensa: venäjän opetus kouluissa on järjestettävä venäjänkieliseksi, jolloin alaluokilla on ensi sijassa kiinnitettävä huomio käytännöllisiin harjoituksiin ja vasta toissijaisesti kielioppiin; tarpeeksi tehokas venäjän kielen ja Venäjän historian ja maantiedon opetuksen silmälläpito on pantava toimeen ja täysin kykeneviä opettajia on hankittava näihin aineisiin.

Viimeksi mainittua tarkoitusta varten kenraalikuvernööri ehdotti stipendejä Venäjän yliopistoissa opiskeleville tai jo lukunsa päättäneille Venäjän kansalaisille sillä ehdolla, että he opiskelisivat suomen ja ruotsin kieltä- ja sen jälkeen sitoutuisivat määrävuodet palvelemaan Suomen koululaitoksessa. Venäjän historian ja maantiedon opettajille asetettavista vaatimuksista Bobrikov vaati poistettaviksi kohdat, jotka koskettelisivat paikallisten kielten taitoa ja syntyperää.¹³⁴⁾ Näiden opettajien tehtäväksi ”Kertomuksen” mukaan tuli estää ”oppilaiden kasvamista venäläisyydelle vieraaseen henkeen”.¹³⁵⁾ Kenraalikuvernööri ehdotti valtakunnan kielen opetuksen laajentamista myös polyteknilliseen opistoon sekä teollisuus-, kauppa- ja merikouluihin.¹³⁶⁾

¹³³⁾ Kenraalikuvernööri Bobrikoffin kertomus . . . s. 82.

Heinäkuun 10. p:nä 1902 annetussa asetuksessa oli määräys, että Suomen lakien alkuteksti oli annettava venäjäksi ja vain oheen liitettävä suomen- ja ruotsinkielinen käännös — vastoin perustuslakia. Loppukesällä -02 laittomia asetuksia satoi tulvimalla.

¹³⁴⁾ Kenraalikuov. Bobrikoffin kertomus . . . s. 79.

¹³⁵⁾ Kenraalikuov. Bobrikoffin kertomus . . . ss. 76—77.

¹³⁶⁾ Kenraalikuov. Bobrikoffin kertomus . . . s. 78.

Kun vertaa Bobrikovin toimintakertomuksessa esiintyvää työsuunnitelmaa hänen aikaisempaan ohjelmaansa, silmäänpistäväinä seikkana on perussävyyn samankaltaisuus. Eroa on vain se, ettei kysymys ole nyt summittaisesta luonnoksesta, vaan jo melkoista perehtyneisyyttä koululaitoksemme osoittavasta määrätietoisesta suunnitelmasta. Miltei väistämättömältä näytti koululaitoksemme muodostuminen venäläisen mallin mukaiseksi.

Koko "Kertomuksen" johtava ajatus oli, että kenraalikuvernöörin valtuuksia oli laajennettava. Tämä vaatimus kohdistui myös koululaitokseen nähden. "Ennen kuin hallituksen onnistuu ottaa käsiinsä maan koko opetustoimi. Ennen kuin on pantu toimeen mitä ankarin venäläinen oppikirjojen ja opetuksen valvonta paikallisissa oppilaitoksissa, sitä ennen ei ole toivoakaan, että separatismi juurineen voi hävitä",¹³⁷⁾ kuuluivat kenraalikuvernöörin omat sanat.

Huhtikuun 9. p:nä 1903 Bobrikovin toiveet toteutuivat, kun diktatuuriasetuksessa ja sitä seuranneessa johtosäännössä kenraalikuvernöörille myönnettiin maan kaikkien oppilaitosten yleinen valvonta ja hän sai tehtäväkseen "koettaa ohjata opetuksen sellaiseen suuntaan, että nuorisoon istutetaan uskollisuuden henki H. M. Keisaria ja Venäjää kohtaan".

8. Kagaali vaatii yksityiskouluilta jyrkempää menettelyä

Huolimatta keisarin lupaamasta vuoden väliajasta venäjän kielen opetusasia — ainakin teoriassa — meni eteenpäin. Syyskuun 29. p:nä 1902 kirkollisasiaintoimituskunta lähetti koulutoimen yllähallitukselle kirjelmän, jossa yllähallitusta kehoitettiin huolehtimaan siitä, että myöskin yksityisissä poika- ja yhteiskouluissa kevätlukukauden 1903 alusta lukien otetaan käytäntöön 30 viikkotunnin venäjän kielen opetus. Syyslukukauden kuluessa yllähallitus lähetti saamansa käskyn edelleen.¹³⁸⁾

¹³⁷⁾ Kenraalikuiv. Bobrikoffin kertomus . . . ss. 77—78.

¹³⁸⁾ Kirkollisasiaintoimituskunnan kirjekons. N:o 1166 1902; Kt.yh. kiertokirje lokak. 7. p:nä 1902. Kt.yh. kirjekons. 1016—1019, 1032.

Jo vuoden 1902 kuluessa kagaali oli perustanut erikoisen komitean huolehtimaan lentolehtisten laatimisesta ja painattamisesta, koska virallisessa sanomalehdistössä perustuslaillisen kannan omaksuneet eivät voineet tuoda julki mielipiteitään. Näissä lehtisissä, joista kagaalin jäsen ARNE CEDERHOLMKIN toteaa, että ne vähitellen muodostuivat todelliseksi maanvaivaksi,¹³⁹⁾ käsiteltiin luonnollisesti myös kouluasioita. Reuter kagaalin historiassa kertoo, että ennen kaikkea ERNST ESTLANDER vaati innokkaasti asioihin puuttumista. A. v. Bonsdorff oli sen sijaan pessimistisempi. Hänen mielestään ei kagaalin piirissä saataisi aikaan yhtenäistä esiintymistä vastustamaan vain 30 venäjän tunnin lisäämistä 40:ksi, koska se jokseenkin yleisesti käsitetään riittämättömäksi perusteeksi: lukusuunnitelmien lopullinen laatiminen oli lain mukaan hallituksen tehtävä. Vasta kun maantiedon ja historian opetuksessa määrättäisiin käytettäväksi venäläisiä oppikirjoja, olisi mahdollista saada valtion oppikoulujenkin pedagogit mukaan. Estlander arveli, että tilanne opettajien kohdalla oli huono, mutta että se saattoi tulla vieläkin huonommaksi. Hänen mielestään ennen kaikkea lasten vanhempiin oli yritettävä vaikuttaa, etteivät he antaisi lapsiensa lukea venäjää.

Kagaalinkaan piirissä ei siis ollut täyttä yksimielisyyttä siitä, miten pitäisi menetellä, jotta koululaitoksemme kansallinen luonne ei häviäisi venäjän opetuksen lisäämisen kautta. Enemmistön kannanotosta huolimatta Estlander kääntyi kuitenkin serkkujensa puoleen, joista BERNHARD ESTLANDER oli Nya Svenska Läroverketin rehtori ja HEDVIG ESTLANDER Svenska Fruntimmerskolanin opettajatar. Kevään 1902 kuluessa nämä kaksi laativat promemorian, jota oli määrä luottamuksellisesti levittää yksityisten oppilaitosten opettajille. Syksyllä 1902 EMIL SCHYBERGSON ja senaattori AUG. NYBERGH kävivät sen myöskin läpi. Promemoriaan tehtiin vielä joitakin muutoksia, jonka jäl-

¹³⁹⁾ Cederholm, Arne: *Kagalens uppkomst och andra episoder*, s. 107; Reuter: *mt. s. 132.*

keen kagaali painatti sen,¹⁴⁰⁾ koska tilanne oli muuttunut uhkaavammaksi.

Lentolehtisessä käännyttiin yksityiskoulujen opettajien ja oppilaiden vanhempien puoleen ja kehoitettiin ehdottomaan vastarintaan: jos venäläistäminen kerran valtaa alaa, ei koulujen vanhaa henkeä voida ylläpitää. Tässä kohden vedottiin erikoisesti opettajiin, joiden tehtäväksi annettiin isänmaallisen hengen ylläpitäminen.¹⁴¹⁾ Kagaali huomautti, ettei kukaan voisi uskoa, "että nykyisen venäläistämisyhteistyön miehet tyytyisivät 30—40 tuntiin venäjää meidän kouluissamme ja jättäisivät ne sitten rauhaan".

Mikäli vastarinta veisi valtion tuen lakkaamiseen, lehtisessä esitettiin mahdollisuuksia kaikesta huolimatta jatkaa koulutyötä eräiden säästötoimenpiteiden avulla. Niinpä ehdotettiin sellaisia ratkaisuja, että kaunokirjoitus jätettäisiin kokonaan pois koulujen ohjelmasta, samoin voimistelu — urheilua voitaisiin harrastaa ulkona, kielitunteja vähentää. Parannettujen opetusmetodien ja kiinteän yhteistyön avulla ei supistuksista koituisi suurta haittaa.¹⁴²⁾ Rahoituskysymys voitaisiin järjestää siten, että opettajat luopuisivat osasta palkkaansa varallisuutensa mukaan, vanhemmat, holhoojat ja muut isänmaan ystävät vapaaehtoisesti uhraisivat loput. Mikäli yksityiset oppilaitokset kokonaan lakkautettaisiin, sitäkin varten kagaalilla oli ohjelma valmiina: suurimmissa ja keskisuurissa kaupungeissa opiskelu voisi jatkua yksityisillä kursseilla 10—15 toverin ryhmissä, maaseudulla pienemmissä "kasvatustaloksissa", jotka ulkomailla ovat usein varsin korkeatasoisia. Lopuksi esitettiin kysymys: "Tahdotaanko tämä epävarma tulevaisuus silmien edessä uhrata nykyinen yksityiskoulumme hurskaan päättömällä vastarinnalla?" Vastaus kuului: "Ei suinkaan. Uhri ei koske meidän yksityiskouluumme sen nykyisessä muodossa ja hengessä, vaan ainoastaan sitä koulua, jonka panslavismi on tehnyt venäläistämisen välikappaleeksi."¹⁴³⁾

¹⁴⁰⁾ Reuter: mt. ss. 341—343.

¹⁴¹⁾ Kagaalin arkistoa, ss. 199—200.

¹⁴²⁾ Kagaalin arkistoa, s. 201

¹⁴³⁾ Kagaalin arkistoa, ss. 202—203.

Yksityiskoulut eivät katsoneet voivansa mennä näin radikaalisten kokeilujen tielle vastarinnallaan, vaan yrittivät saada asian ratkaistuksi rauhallisemmin keinoin. Helsingissä muutamien koulujen johtokunnat kääntyivät koulutoimen ylihallituksen ja senaatin puoleen. Kirjelmissä esitettiin se käsitys, ettei kirkollisasiaintoimituskunnan kirje mitenkään voinut tarkoittaa näitä kouluja, koska samalla kun määräraha näille kouluille oli myönnetty tietyn ajaksi, oli myös lukusuunnitelmat vahvistettu samaksi ajaksi.¹⁴⁴⁾ Kuten jo aikaisemmin on mainittu, senaatti päätti, että kaikissa yksityiskouluissa oli otettava käytäntöön Viipurin suomalaisen reaalilyseon lukusuunnitelman mukainen 30 viikkotunnin venäjän kielen opetus. Venäjän sijasta latinaa lukevat yläluokkalaiset saivat sentään jatkaa alkamaansa kieltä.¹⁴⁵⁾ Senaatin tammikuussa 1903 tekemää päätöstä alettiin noudattaa vielä saman kevätlukukauden kuluessa.

9. Kevään 1900 kuluessa koulutoimen ylihallitus ja senaatti esittävät kantansa Bobrikovin uuteen ohjelmaan

Tammikuussa 1903 — ennen kuin puoltakaan vuotta luvatussa vuoden tauosta oli kulunut — kenraalikuvernööri kääntyi jälleen senaatin puoleen ja tiedusteli, millaiseksi sen päätös venäjän kielen opetusasiassa oli lopullisesti muodostunut. Senaatti vastasi, että se tulee ottamaan asian käsiteltäväksi, niin pian kuin koulutoimen ylihallitus on antanut lausuntonsa, mikä senaatin tietämän mukaan ”tulee tapahtumaan lähitulevaisuudessa”.¹⁴⁶⁾

Ylihallituksen lausunnon viipyminen oli johtunut useistakin syistä. Vuoden 1902 kuluessa koululaitoksemme johdossa oli ta-

¹⁴⁴⁾ Helsingin suomalainen yhteiskoulu 1886—1911, s. 65 (Rolf Blomquist);

Läroverket för gossar och flickor 1883—1933, s. 60 (Tor Thorman) Kt.yh. kirjekons. N:o 18 1903.

¹⁴⁵⁾ Tal.os. Ptk. tammik. 23. p:nä 1903; Kt.yh. kirjekons. N:ot 54—56.

¹⁴⁶⁾ Tal.os. KD 51/5 1903; Tal.os. Ptk. helmik. 3. p:nä 1903.

pahtunut varsin huomattavia muutoksia. Vanha ylitirehtööri Lindelöf oli jättänyt paikkansa — V. T. Rosenqvistin mukaan hänet pakotettiin eroamaan. Toinen tärkeä tekijä eroamisessa oli luonnollisesti Lindelöfin korkea ikä, sillä hän oli jo täyttänyt 75 vuotta, kuten Sarva huomauttaa. Päällikkönsä esimerkkiä noudattivat myös tarkastajat Wilhelm Floman ja Carl Synnerberg. Saman vuoden kuluessa ylitarkastajat L. G. Estlander ja G. FROSTERUS kuolivat, joten ylihallitus miltei kokonaisuudessaan uusiutui. Perustuslaillisen kannan omaksuneet tarkastaja LÖNNBECK ja sihteeri, asessori CARL SVIBERGSON katsoivat velvollisuudekseen jäädä paikalleen. Kagaalin jäsen, tuomari EDVIN CASTRÉN tuli vielä vahvistamaan heidän oppositiotaan. Jo etukäteen tiedettiin, että uusi ylitirehtööri Y. K. Yrjö-Koskinen kuului myöntäväisyyspuolueeseen. Saman kannan olivat omaksuneet myöskin W. TAWASTSTJERNA ja Lars Neovius.¹⁴⁷⁾

Y. K. Yrjö-Koskisen johtaman koulutoimen ylihallituksen vaikeaksi tehtäväksi tuli koululaitoksemme kansallisen luonteen säilyttäminen Bobrikovin toimikauden viimeisinä vuosina, jolloin perättömät ilmiannot kuuluivat miltei päiväjärjestykseen ylihallituksessakin. Huolimatta mielipiteiden jakaantumisesta työskentely tapahtui ilman suurehkoja hankauksia. Aina eivät Yrjö-Koskisen lähimmätkään tienneet, miten ylitirehtööri järjesti asiat, joita ei ollut istunnoissa esillä ja jotka hoidettiin ulkopuolella virastojärjestelmän.¹⁴⁸⁾ Oppikouluosastoon kuuluivat tänä aikana myös ylitarkastajat H. PAASONEN, ARTTURI H. SNELLMAN sekä E. J. TAMMIO,¹⁴⁹⁾ jotka yleensä yhtyivät Yrjö-Koskisen ratkai-

¹⁴⁷⁾ Rosenqvist: Drag ur det . . . ss. 168—169 Från brytingstider. Ny Serie; Sarva: Kouluhallitus 75-vuotias . . . ss. 196—197 JKY AIK 1945; Sarva: Suomen koululaitos . . . ss. 9—11. Aik. 1948.

¹⁴⁸⁾ Ylihallituksen silloinen vahtimestari on kertonut saaneensa juosta monta kertaa päivässä kuljettamassa kiireellisiä viestejä ja kirjeitä kenraalikuvernöörille. Sarva: Suomen koululaitos . . . s. 11. Maisteri Katri Yrjö-Koskisen kertoman mukaan ei hänen isältään ole säilynyt minkäänlaista päiväkirjaa, joka olisi tuonut valaistusta moneen asiaan. Myöskin järjestämättömät kirjeet ovat »liian henkilökohtaisia».

¹⁴⁹⁾ Koulutoimen ylihallituksen kertomus lukuvuosilta 1899—1902, s. 79; 1902—1905, s. 137.

suissa. Venäjän kielen ylitarkastajasta on jo aikaisemmin ollut puhe. Tässä kokoonpanossaan ylihallitus joutui sitten käsittelemään Bobrikovin uutta kouluunnetelmää.

Toinen syy lausunnon viipymiseen oli, että ylihallitus oli vaatinut myöskin rehtoreilta lausunnot. Suurin osa rehtoreista asettui kielteiselle kannalle Bobrikovin suunnitelmiin nähden. Esimerkkinä tällaisesta suhtautumisesta on V. T. Rosenqvistin lausunto, jossa hän esittää kysymyksen, onko venäjän kielellä ihmeellinen kyky korvata kaikki se kallisarvoinen, minkä klassillinen lyseo voi antaa. Hänen vastauksensa on kielteinen: kukaan pedagogi ei voisi kavaltamatta kutsumustaan tai tekemättä syntiä synnyinmaansa kalleimpia intressejä vastaan myöntyä kenraalikuvernöörin suunnitelmiin.¹⁵⁰⁾

Näiden rehtorien lausuntojen pohjalla tarkastaja Jefremow oli valmistellut asian ylihallitukselle esiteltäväksi tammikuun 31. p:nä 1903. Alustaja totesi, että rehtorit suhtautuivat varsin torjuvasti uuteen lukusuunnitelmaehdotukseen — mieluummin he halusivat säilyttää kaiken entisellään. Poikkeuksena olivat kuitenkin Oulun ruotsalaisen reaalilyseon rehtori TÖRNGREN ja Kuopion suomalaisen klassillisen lyseon rehtori HANNIKAINEN, jotka kumpikin olivat laatineet täydelliset lukusuunnitelmaehdotukset edustamilleen koulumuodoille kenraalikuvernöörin antamien viitteiden mukaan.

Kenraalikuvernööri oli tosin ehdottanut äidinkielelle 14, toiselle kotimaiselle kielelle 20 ja ranskalle 15 tuntia, kun taas Törngrenin vastaavat tunti-luvut olivat 17, 22 ja 12. Hannikaisen mielestä latinasta oli niin suurta hyötyä kielten opiskelulle yleensä, että 40 latinan tunnin lisäksi tarvittaisiin vain 36 venäjän tuntia, jolloin toiselle kotimaiselle tulisi 20 ja äidinkielelle 18 viikkotuntia. Viimeksi mainitun ehdotukseen, että kreikkaa lukeville määrättäisiin pakollinen tunti venäjää, alustaja suhtautui epäillen.¹⁵¹⁾

¹⁵⁰⁾ Rosenqvist: Drag ur det . . . s. 171, vrt myös Suomalaisen normaalilyseon rehtorin A. V. Strengin lausuntoa Helsingin suomalainen normaalilyseo 1887—1937, s. 43. (Mika Waltari).

¹⁵¹⁾ Kt.yh. Ptk. tammik. 31. p:nä 1903, ss. 111—118.

Tarkastaja Jefremowin oman ehdotuksen mukaan ei äidinkieleltä voinut ottaa tunteja, mutta toinen kotimainen kieli voisi suu-remmitta vahingoitta luovuttaa niitä.¹⁵²⁾ Käsiteltyään siten kreikan ja venäjän lukijain prosenttilukuja hän huomautti, että näennäinen lisäys 12,64 %:sta 16,46 %:iin johtui pääasiassa vain kahdesta koulusta — Turun ruotsalaisesta klassillisesta lyseosta ja Porvoon lyseosta, joissa kreikan lukijain määrä oli noussut V luokalla. Jos kaikki yläluokat otetaan huomioon, oli väheneminen ilmeinen — 22,74 %:sta 20,68 %:iin. Alustaja esitti, että kreikka voisi tyytyä vähäpätöisempään vapaaehtoisen aineen asemaan.¹⁵³⁾ Tämä oli jyrkkä vastakohta klassillisten lyseoiden rehtorien kannalle, jonka mukaan kreikan siirtäminen vapaaehtoisten aineiden joukkoon merkitsisi kuolemantuomiota klassilliselle sivistykselle.¹⁵⁴⁾

Tarkastaja Jefremow tarkasteli sitten mahdollisuuksia, mistä tarvittavat lisätunnit voitaisiin saada. Mikäli reaalityseoille määrättäisiin 38 viikkotuntia, saatettaisiin vähentää toisen kotimaisen kielen, matematiikan, voimistelun ja laulun tuntimäärää. Klassillisissa lyseoissa 35 venäjän tunnin opetus voitaisiin järjestää siten, että lisätunnit otettaisiin toisesta kotimaisesta, voimistelusta ja latinasta. Jos taas tuntiluvuksi määrättäisiin 40, joutuisivat saksa ja historiakin luovuttamaan tunteja.¹⁵⁵⁾

Koska oli ilmeistä, ettei Bobrikov tulisi tyytymään aivan pieniin myönnytyksiin, tarkastaja Jefremow oli laatinut seikkaperäisen suunnitelman venäjän kielen opetuksen tehostamiseksi. Hän ehdotti, että 1.) on otettava käytäntöön lukusuunnitelmat, joissa reaalityseoille on varattu 38 ja klassillisille lyseoille 35 venäjän tuntia, 2.) mainittuihin oppikouluihin on perustettava venäjän kielen lehtorinvirat, jotka on täytettävä sellaisilla henkilöillä, joilla on yliopisto- tai vastaava sivistys, perusteelliset tiedot venäjän kielessä sekä opetuskielen tuntemus, 3.) on seurattava väliaikaisia lukusuunnitelmia, joissa venäjää on 32 viikkotuntia, kunnes päteviä opettajia voidaan saada, 4.) sen jälkeen kun uusi lukusuunni-

¹⁵²⁾ Kt.yh. Ptk. tammikuun 31. p:nä 1903, ss. 122, 124.

¹⁵³⁾ Ibidem, ss. 128—131.

¹⁵⁴⁾ Ibidem, s. 112.

¹⁵⁵⁾ Ibidem, ss. 135, 139—140.

telma on vahvistettu, on asetettava komitea, jonka tehtävänä on laatia suunnitelmat lopullisista yhteensovittelusta sekä tutkia voimassa olevia ja suunnitella uusia oppikirjoja, 5.) venäjän kielen opettajien lomastipendien määrä on lisättävä sekä stipendiaateille suotava oikeus myös lukukauden aikana nauttia stipendiä.¹⁵⁶⁾

Todennäköisesti tämä tarkastaja Jefremowin lausunto oli harmitusti laadittu mahdollisimman suurin myönnytyksin kenraalikuvernöörin aikeita kohtaan, mutta toisaalta yrittäen mahdollisuuksien mukaan säilyttää niin paljon kuin kävi päinsä vanhaa lukusuunnitelmaa. Huomautuksessa oppikirjojen tutkimisesta on kuitenkin havaittavissa venäläistä vaikutusta — kuten myöhemmin tulee puhe, kiinnittivät venäläistämistä harrastavat erikoisuomiota koulujen oppikirjoihin ja kirjastoihin.

Alustuksen pohjalla virinneessä keskustelussa ylitirehtööri Yrjö-Koskinen esitti, että tilan saamiseksi venäjän kielelle klassillisissa lyseoissa latina voisi alkaa vasta IV luokalta.¹⁵⁷⁾ Tätä ei yllähallituksen enemmistö kuitenkaan katsonut voivansa kannattaa — eivät edes ne, jotka tavallisesti yhtyivät ylitirehtöörin esittämään mielipiteeseen. Niinpä ylitarkastajat Paasonen ja Tawaststjerna olivat sitä mieltä, että latinan opetus olisi aloitettava viimeistään II luokalta.¹⁵⁸⁾ Vielä pitemmälle meni vaatimuksessaan tarkastaja Neovius, joka ehdotti sen aloittamista jo I luokalta — hän myönsi kuitenkin itse, että sellainen järjestely silloisissa oloissa olisi mahdoton. Venäjän tuntimääräksi hän katsoi riittävän 32—35 tuntia.¹⁵⁹⁾

Perustuslaillinen sävy oli selvästi havaittavissa asessori Svi-bergsonin ja tarkastaja Lönnbeckin puheenvuoroissa. Edellisen mielestä klassillisissa lyseoissa venäjää tulisi olla 32 ja reaalityseoissa 35 tuntia, mikäli ylipäänsä oli tarpeen minkäänlainen lisäys.¹⁶⁰⁾ Tarkastaja Lönnbeck esitti käsityksensä, että oppikouluissa valmistetaan nuoria seuraavia elämäntehtäviä varten 1)

¹⁵⁶⁾ Ibidem, ss. 151—152.

¹⁵⁷⁾ Ibidem, ss. 155—157.

¹⁵⁸⁾ Ibidem, ss. 160—166.

¹⁵⁹⁾ Ibidem, s. 173.

¹⁶⁰⁾ Ibidem, ss. 179—180.

papin, 2) opettajan, 3) lääkärin, 4) tuomarin ja 5) hallinnollisen virkamiehen. Ainoastaan viimeksi mainitun uran valinneet — ja varsin pieni osa heistäkin tulee hyötymään venäjän kielen taidostaan. Sen tähden ei ollut mitenkään perusteltavaa, että kaikki joutuvat sitä lukemaan. Kun venäjä tehdään pakolliseksi myös niille, jotka tulevassa toiminnassaan eivät sitä tarvitse, sitä vähemmän opetus voi kohdata oppilaiden ja kotien sympatiaa ja samalla huolimatta korkeasta tunti-luvusta se jää vähemmän hedelmälliseksi.¹⁶¹⁾

Siinä lausunnossa, jonka ylihallitus laati senaatille, tuotiin jälleen esiin kaikki ne painavat perusteet, jotka jo aikaisemmissakin vastauksissa olivat tulleet korostetusti esiin ja jotka ehdottomasti olisi pitänyt ottaa huomioon venäjän kielen opetusta järjestettäessä. Ylihallitus korosti, ettei sillä ollut mitään pohjaa mille perustaa, kun se joutui laatimaan uusia lukusuunnitelmaehdotuksia, sillä vuonna 1901 annettu lukusuunnitelma, joka korotti venäjän tuntimäärää 50 %:lla, oli ehtinyt olla voimassa vain puolitoista vuotta. Saaduista kokemuksista ei mitenkään voinut päätellä, millaisia tuloksia sillä saavutetaan. Lausunnossa tähdennettiin, ettei kielen oppimisen tehokkuus suinkaan ensi sijassa riipu tuntimäärästä, vaikka niin ensi silmäykseltä näyttää, vaan ennen kaikkea opettajista. Uudistukset olisi pantava toimeen asteittain, kunnes kelpollisia opettajia saataisiin. Siitä huolimatta, ettei missään sivistysmaassa ollut millekään kielelle — kuollutta kieltä latinaa lukuunottamatta — annettu yli 30 viikkotuntia, koulutoimen ylihallitus katsoi velvollisuudekseen esittää seuraavia toimenpiteitä venäjän opetuksen tehostamiseksi:

että oheeniitetyt A-kirjaimella merkityt lukusuunnitelmat klassillisille ja maaseudun reaaliylyseoille, joiden suunnitelmien mukaan edellisiin tulisi 32 ja jälkimmäisiin 35 viikkotuntia venäjää, vahvistettaisiin,

että a.o. klassillisten lyseoiden lukusuunnitelma ensi lukuvuoden alusta pantaisiin toimeen,

¹⁶¹⁾ Ibidem, ss. 195—203.

että a.o. lukusuunnitelmat otettaisiin käytäntöön ensi lukukauden alusta Viipurin, Sortavalan ja Savonlinnan, reaalilyseoissa mutta muissa maaseudun reaalilyseoissa vasta seuraavan eli lukuvouden 1904—1905 alusta,

että Tampereen, Turun, Vaasan sekä Oulun reaalilyseoissa venäjän tuntimäärä väliaikaisesti lukuvoodeksi 1903—1904 määrättäisiin 32 viikkotunniksi,

että lisätystä opetuksesta aiheutuneet kulut peitettäisiin ylihallituksen ehdottamalla tavalla.

Mikäli ehdotus ei saavuttaisi hyväksymistä, ylihallitus laati lisäksi B-kirjaimella merkityn lukusuunnitelman klassillisia lyseota varten, joissa opetettaisiin 35 viikkotuntia venäjää — ylihallituksen valinnan mukaan 1. p:stä syyskuuta 1905 viidessä, 1. p:stä syyskuuta 1906 taas viidessä ja jäljellä olevissa viidessä klassillisessa lyseossa 1. p:stä syyskuuta 1907 — sekä reaalilyseota varten lukusuunnitelman, jossa venäjän tunteja oli 38 — käytäntöönotto tapahtuisi samoin kuin A-kirjaimella merkitynkin.

Niissä kouluissa, joissa ei uusia lukusuunnitelmia vielä voitaisi ottaa käytäntöön, venäjän opetukseen tulisi varata 32 viikkotuntia.

Lausuntoon sisältyi myös Helsingin reaalilyseoille tarkoitettu C-kirjaimella merkitty lukusuunnitelmaehdotus, jossa edelleen oli säilytetty 40 viikkotuntia venäjää.

Ylihallitus ei katsonut voivansa syrjäyttää kreikan kieltä vaihtoehdoisen aineen asemasta yläluokilla. Perusteluna oli, että kreikan valinneet oppilaat voisivat suhteellisen helposti oppia käytännöllisesti venäjää, jos he oleskelsivät venäjänkielisellä seudulla, koska he olisivat alaluokilla saaneet perusteelliset pohjatiedot ja että joka tapauksessa huomattava enemmistö tulee valitsemaan venäjän.¹⁶²⁾

Ylihallituksen lausunnosta käy selvästi ilmi, ettei se halunnut tukea kenraalikuvernööriä hänen pyrkimyksessään miltei uudelleenmuodostaa koululaitoksemme valtiollisten tarkoituserien

¹⁶²⁾ Kt.yh. alamainen kertomus lv. 1902—1905, ss. 5—12.

saavuttamiseksi. Se joutui tosin tekemään myönnytyksiä, mutta ei niin pitkälle kuin Bobrikov vaati ja odotti.¹⁶³⁾

Kun ylihallituksen vastaus oli saapunut, senaatti asetti omasta puolestaan asiaa valmistelemaan valiokunnan, johon tulivat kuulumaan senaattorit Genetz, Bergbom ja Eneberg.¹⁶⁴⁾ Tämä valiokunta oli vakuuttunut siitä, ettei kenraalikuvernööri tulisi hyväksymään reaalityseoille vähempää kuin 40 viikkotuntia venäjää. Klassillisia lyseoita varten se ehdotti lukusuunnitelmaa, jossa venäjälle oli varattu 35 viikkotuntia, mutta näistä voitiin 12 vaihtaa kreikkaan kolmella ylimmällä luokalla. Jotta kreikan valinnaisuus ”korkeimmassa paikassa” varmimmin hyväksyttäisiin, oli valiokunnalla toinenkin vaihtoehto valmiina: 29 pakollista venäjän kielen tuntia kaikille ja lisäksi luokilla VI—VIII 10 tuntia Venäjän kirjallisuudelle tai kreikalle.

Valiokunta katsoi, että venäjän ja ruotsin alkaminen yht'aikaa jo ensimmäiseltä luokalta — sitä ei ylihallitus eikä edes kenraalikuvernööri ollut ehdottanut — kävisi suuremmitta haittoita päin-sä, koska ”toinen kotimainen kieli useimmille oppilaille ei ole mikään täysin vieras kieli”. Mietintöön sisältyi myös ehdotus, että molempiin normaalilyseoihin olisi perustettava venäjän kielen yliopettajan virat sekä muihin lyseoihin lehtorien virat, mitä jo ylihallituskin oli esittänyt. Uudet lukusuunnitelmat oli valiokunnan mielestä otettava käytäntöön syyslukukauden 1903 alusta Helsin-

¹⁶³⁾ Lindelöfin aikaisesta ylihallituksesta on käytettävissä vain hyvin suppeat pöytäkirjat, Yrjö-Koskisen ajalta pöytäkirjat ovat seikkaperäisempiä ja käsittelykielenä on suomi.

¹⁶⁴⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 26. p:nä 1903.

Senaatin oikeusosaston avoimiin paikkoihin nimitettiin Anders Mauri Hornborg, tuomarit Valentin Gummerus ja Elim Liljebld sekä tammikuussa 1902 laamanni Fr. W. Hjelman. Maaliskuussa erosi af Nyborg varapuheenjohtajan virasta, jota Sohlman hoiti ensin väliaikaisesti ja sitten vakinaisesti lokakuusta 1903. Borenius siirtyi toiseen virkaan, jolloin esittelijäsihteeri E. A. Forsell otti hänen paikkansa. Lokakuussa Hornborg erosi — ilman että oli varsinaisesti virkaan astunutkaan. Talousosastossa tapahtui vähemmän muutoksia: 1903 lakkautettiin sotilastoimituskunta, mutta v. Blom jäi senaattiin. Heinäkuussa kuolleen Spären sijaan tuli A. O. Kihlman (Kairamo). Rauhala: mt. 503—4.

gin reaali- ja normaalilyseoissa sekä muissa maan lyseoissa asteittain ylihallituksen ehdotuksen mukaisesti.¹⁶⁵⁾

Toukokuun 5. p:nä senaatti vihdoinkin määritteli oman kantansa Bobrikovin ehdotukseen. Kirjelmä, jonka se päätti lähettää keisarille, on yhteensovittelu kenraalikuvernööriin, koulutoimen ylihallituksen ja mainitun valiokunnan ehdotuksista. Se katsoi olevaansa "velvollinen" yhtymään kenraalikuvernööriin siinä, mitä tulee reaalilyseoiden venäjän kielen opetuksen tuntimäärään, vaikkakin se oli eri mieltä siitä, mistä tarvittavat lisätunnit saataisiin. Klassillisten lyseoiden kreikan opetuksen siirtämistä vapaaehtoiseksi se ei kuitenkaan voinut hyväksyä, koska tällöin näiden oppilaitosten luonne kokonaan muuttuisi. Tässä senaatti omaksui valiokunnan ratkaisun ja ehdotti venäläistä kirjallisuutta ja kreikkaa vaihtoehtoisiksi aineiksi yläluokilla. Tällaisella järjestelyllä valtaosa joutuisi lukemaan 39 viikkotuntia venäjää ja kuitenkin teologiaa tai filologiaa opiskelemaan aikovat saisivat pohjan vastaisille yliopisto-opinnoilleen jo kouluaikana opetussuunnitelman puitteissa. Yleensä senaatti yhtyi ylihallituksen esitykseen, mistä aineista voitiin ottaa lisätunteja. Se ilmoitti, että johtavana ajatuksena ehdotusta laadittaessa oli ollut, että klassillisten ja reaalilyseoiden lukusuunnitelmat poikkeaisivat niin vähän kuin mahdollista toisistaan.

Samoin kuin ylihallitus senaattikin korosti, että pelkkä tuntien lukumäärän lisääminen ei hyödytä kielten oppimisessa, vaan tarvitaan myös riittävä määrä päteviä opettajia. Koska vuosittain valmistuu vain 4—5 vaatimukset täyttävää opettajaa ja koska nykyiset opettajavoimat eivät hankaluuksista voi hoitaa enempää kuin 32 viikkotuntia, senaatti ehdotti, että lukusuunnitelmien muutokset pannaan toimeen asteittain.¹⁶⁶⁾ Kirjelmään liittyi myös

¹⁶⁵⁾ Tiedot valiokunnan mietinnöstä saatu Asiakirjat Waltiopäiviltä 1904—1905, Anomusmietintö N:o 3, ss. 41—42.

¹⁶⁶⁾ Senaatti ehdotti, että uudet lukusuunnitelmat otettaisiin käytäntöön syyskuun 1. p:stä 1903 maan molemmissa normaalilyseoissa sekä Helsingin, Viipurin, Savonlinnan ja Sortavalan reaalilyseoissa syyskuun 1. p:stä 1904 maan muissa reaalilyseoissa, koulutoimen ylihallituksen valinnan mukaan syyskuun 1. p:stä 1905 viidessä klassillisessa lyseossa, syyskuun 1. p:stä 1906 jälleen viidessä klassillisessa lyseossa ja syyskuun 1. p:stä 1907 jäljellä olevissa kolmessa klassillisessa lyseossa.

32 venäjän viikkotuntia sisältävä lukusuunnitelmaehdotus niitä kouluja varten, joissa opettajavajauksen vuoksi ei heti voitaisi ottaa varsinaisia lukusuunnitelmia käyttäntöön.¹⁶⁷⁾

Senaatti oli huomattavasti myöntyväisempi kuin ylihallitus Bobrikovin suunnitelmia kohtaan. Minkäänlaisia erimielisyyden merkkejä ei tässäkään yhteydessä ole havaittavissa, kun senaatti ”velvollisuuttaan” — niin kuin se itse lausui — täytti kenraalikuvernööri välikappaleena. Tosin se saattoi vedota siihen, että ehdotti se mitä tahansa, kuitenkin kenraalikuvernöörin suunnitelmat toteutuivat. Senaatin ehdotuksella, että Venäjän kirjallisuutta olisi luettava omana aineena vaihtoehtoisesti kreikan kanssa oli läheinen yhtymäkohta Bobrikovin pyrkimyksen kanssa saada valtakunnan historia ja maantiede erikoisiksi aineiksi suuriruhtinaskunnan kouluissa.

10. Danielson — Kalmari esittää v. Plehwelle ”yliopiston kannan”

Vanhasuomalaiset eivät olleet vielä kukaan menettäneet kaikkea toivoaan sovinnollisen ratkaisun mahdollisuudesta — huolimatta diktatuuriasetuksesta ja muista oikeudenloukkauksista. ”Siltana” yritettiin jälleen käyttää vanhasuomalaisten yhteyksiä v. Plehween, jonka toivottiin voivan vaikuttaa asioihin Suomen kannalta edullisesti. Kouluasiassakin vanhasuomalaiset turvautuivat jälleen tähän menettelyyn. Yliopiston sijaiskanslerina toimiva J. R. Danielson-Kalmari yritti käyttää sitä hyväkseen, että Bobrikovin toukokuiseen ehdotukseen vuodelta 1902 oli pyydetty vain senaatin ja koulutoimen ylihallituksen lausunnot, mutta yliopiston kantaa ei ollut lainkaan kuultu. — Tässäkin on selvästi näkyvissä pyrkimys ”voittaa aikaa”. Ministerivaltiosihteerin apulainen EDV. OERSTROEM piti mahdollisena, että v. Plehwe kanslerina suosuisikin pyytämään yliopistolta lausuntoa. v. Plehwen luona kesä-

¹⁶⁷⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 5. p:nä 1903.

kuun 14. p:nä 1903 asiat kehittyivät kuitenkin kuten Danielson-Kalmari "muistiinpanojen" mukaan "oli peljännytkin". Danielson-Kalmari esitti aluksi v. Plehwelle, miten yliopistoluvut ehdottomasti kärsivät, jos tehdään suuria muutoksia kouluissamme ilman, että otetaan huomioon, mitä muutos aiheuttaa ylioppilaskokelaiden yleiseen kypsyys-teen. Tähän ministerivaltiosihtööri-kansleri vastasi, että asia oli hänen mielestään mennyt liian pitkälle: jo senaatin olisi pitänyt kuulla yliopistoa. Toiseksi syyksi, miksi hän ei halunnut lykätä asiaa enää konsistorin käsiteltäväksi, ilmeni, että hän halusi pitää yliopiston politiikan ulkopuolella! Kuitenkin v. Plehwe oli mitä selvemmin rikkonut tätä periaatettaan vastaan mm. sijaiskanslerin ja professorien erottamisasiassa. V. Plehwe lupasi sentään, että Danielson-Kalmarin esittämä ajatus kouluasiain siirtämisestä yliopistoviranomaisten käsiteltäväksi voitaisiin ottaa huomioon, kunhan ajat muuttuisivat rauhallisemmiksi. "Luulin huomaavani", Danielson-Kalmari kirjoittaa muistiinpanoissaan, "että Plehwe tahtoi välttää riitaantumista kenraalikuvernöörin kanssa." Siitä huolimatta sijaiskansleri oli tulevaisuuteen nähden toivorikas, sillä hän sai v. Plehwen myöntämään, ettei pelkästä venäjän kielen tuntimäärän lisäämisestä ollut paljon hyötyä, ellei maassa tahdottu kieltä oppia. Vähemmälläkin tuntimäärällä tultaisiin toimeen, mikäli tätä tahtoa olisi olemassa. Todisteeksi siitä, että sitä oli olemassa siellä, missä venäjää todella tarvittiin ja tahdottiin oppia, Danielson-Kalmari saattoi esittää, että "suuri joukko ylioppilaita" oli kesän ajaksi lähtenyt Venäjälle.¹⁶⁸⁾

Danielson-Kalmarin keskustelu v. Plehwen kanssa kuuluu niihin harvoihin yrityksiin vaikuttaa venäläistämispolitiikkaan kouluasiassa, joita suomalaisten puolelta tehtiin ja joilla olisi voinut olla joitakin onnistumisen mahdollisuuksiakin. Pian kuitenkin saatiin nähdä, ettei v. Plehwe ollut paljonkaan kiinnittänyt huomiotaan Danielson-Kalmarin yhtä vähän kuin senaatinkaan esittämiin näkökohtiin.

¹⁶⁸⁾ Danielson-Kalmarin muistiinpanoja . . . Kaikuja Hämeestä XI ss. 71—72.

11. Uusi isku kohdistuu koululaitokseen heinäkuussa 1903.

Heinäkuun 26. p:nä keisari ”muuttaen, lisäten ja kumoten vastaavia säädöksiä” määräsi, että kaikissa Suomen reaalilyseoissa sekä klassillisissa lyseoissa lukuunottamatta kolmea, joissa kreikka tulee pakolliseksi, on otettava käytäntöön uudet 40 viikkotuntia venäjää käsittävät lukusuunnitelmat. Niiden soveltaminen on aloitettava syyslukukaudesta 1903 ja saatettava loppuun syyslukukauden 1905 alkuun mennessä. Jälleen oli uusi askel otettu sillä tiellä, joka venäläisen katsomuksen mukaan oli johtava valtakunnan lujittumiseen.¹⁶⁹⁾ Lukusuunnitelmien allekirjoittajana oli v. Plehwe — tästä syystä Mika Waltari Suomalaisen normaali-lyseon 50-vuotisjuhla-julkaisussa nimittäneekin niitä ”Plehwen lukusuunnitelmiksi”,¹⁷⁰⁾ vaikka itse asiassa vaatimus 40 viikkotunnista oli Bobrikovista lähtöisin. Tässä vaiheessa näyttävät muillakin aloilla ministerivaltiosihteerin ja kenraalikuvernöörin Suomeen kohdistuneet suunnitelmat tuskin ollenkaan poikenneen toisistaan.

Senaatti sai tehtäväkseen määrätä lähemmin, missä järjestyksessä uudistukset oli pantava toimeen. Sen ehdotus venäjän kielen yliopettajan virkojen perustamisesta meni luonnollisesti läpi ”korkeimmassa paikassa”. Nimenomaan määrättiin, ettei näille yliopettajille saanut asettaa ”muita velvollisuuksia kuin venäjänkielen opetusta ja harjoituksia venäjän kielen opettajanvirkoihin pyrkijäin kanssa”. Huomio kiintyynee myöskin asetuksen kolmannen kohtaan, jonka mukaan venäjän kielen ja kirjallisuuden opetuksen tuli olla venäjänkielistä. Aikaisemmin ei ollut vielä katsottu tarpeelliseksi asetukseenkin ottaa määräystä opetusmetodista, mutta nyt sekin puute korjattiin! Erikoisen suurena muutos kohdistui klassillisiin lyseoihin, joissa ei enää ollut mahdollisuutta

¹⁶⁹⁾ Tänä aikana oli itse keisarikunnassakin poliittista ja yhteiskunnallista liikehtimistä ja levottomuutta, jota taustaa vasten Suomeenkin kohdistuneet toimenpiteet on nähtävä. (Esim. Florinsky: mt ss. 1166—1168.)

¹⁷⁰⁾ HSNL 1887—1937, s. 44.

vaihtaa venäjää kreikkaan — lukuunottamatta luvattuja kolmea koulua, joissa Venäjän kirjallisuus olisi vapaaehtoinen aine ja kreikka pakollinen.¹⁷¹⁾

Kun näitä lukusuunnitelmia oli laadittu, ei ollut lainkaan otettu huomioon pedagogisia näkökohtia. Venäjän lisätystä tuntimäärästä joutuivat luonnollisesti muut aineet kärsimään. Niinpä klassillisissa lyseoissa, joissa kreikan kieli ei ollut pakollinen oppiaine, venäjälle luovuttivat tunteja toinen kotimainen kieli (4), maantieto ja historia (2), latina (2) sekä voimistelu (2). Reaalilyseoissa venäjän 10 ja piirustuksen 3 lisätuntia saatiin toisesta kotimaisesta kielestä (6), maantiedosta ja historiasta (1) matematiikasta (4) sekä voimistelusta (2).

Kun verrataan näitä uusia lukusuunnitelmia ennen vuotta 1900 voimassa olleisiin, käy ilmi, että klassillisissa lyseoissa tunteja joutui menettämään latina (6), piirustus kaikki tuntinsa (4), toinen kotimainen kieli (3), fysiikka ja voimistelu (2) sekä maantieto ja historia, matematiikka ja laulu (1). Aikaisemmin vaihtoehtoisina olleet psykologia ja logiikka hävisivät kokonaan oppiainesten joukosta. Kreikka tosin säilyi vapaaehtoisena aineena lukusuunnitelmassa, mutta sen asema klassillisen sivistyksen toisena kulmakivenä oli menetetty. Reaalilyseoissa eivät muutokset olleet yhtä radikaalisia, mutta kuitenkin vaikuttivat häiritsevästi niidenkin toimintaan. Toinen kotimainen kieli menetti 8, matematiikka 7, englantia kaikki 6, piirustus, luonnonhistoria ja laulu 2 tuntia — osa siirrettiin vapaaehtoisiksi — jotta venjä sekä voimistelu, äidinkieli, saksa, maantieto ja historia saisivat lisätunteja.

Koulutoimen ylihallitus oli jo vuonna 1900 pitänyt silloista venäjän tuntimäärää suurimpana mahdollisena, josta jo toiset oppiaineet olivat joutuneet kärsimään. Sen mielestä ”jatko sellaiseen suuntaan tuottaisi epäilemättä koululle yleisenä sivistyslaitoksena arvaamatonta vahinkoa”.¹⁷²⁾ Nyt oli venäjän kielen tuntimäärä kaksinkertaistunut.

¹⁷¹⁾ Tal.os. KD 375/35 ja 410/39 1903, asetuskokoelma 1903 N:o 41.
¹⁷²⁾ Kt.yh. kirjekonseptit 1900 N:o 1412.

12. Senaatti joutuu toteuttamaan
koululaitoksen venäläistämispolitiikkaa
huolimatta vanhasuomalaisten
yrityksistä vaikuttaa asioiden kulkuun

Senaatin tehtävänä oli asetuksen soveltaminen käytäntöön. Jo eri yhteyksissä on ohimennen kosketeltu senaatin kokoonpanossa tapahtuneita muutoksia, jotka olivat aiheutuneet sen vaikeasta asemasta. Tästä ”myöntyväisyssenaatista” esittää Edv. Hjelt vuonna 1921 ilmestyneessä kirjassaan varsin ankaran arvostelun: ”... kotimainen hallinto joutui yhä enemmän rappiolle. Kotimainen hallitus, jonka myöntyväisyyttä aluksi ei kannattanut mikään solidaarisuuden tunne vallitsevaa komentoa kohtaan, oli vähitellen vajonnut kenraalikuvernöörin avustajaksi.”¹⁷³⁾ Aivan näin jyrkkää tuomiota ei kuitenkaan voitane langettaa siitä venäjän kielen opetukseen suhtautumisen perusteella, vaikkakin se jälleen ”ilman mielipide-eroavaisuuksia” teki ratkaisunsa. Se päätti, että uudet määräykset oli sovellettava käytäntöön syyskuun 1. p:stä 1903 molemmissa normaalilyseoissa sekä Helsingin, Viipurin, Savonlinnan ja Sortavalan reaalilyseoissa. Muissa lyseoissa tuli tuosta päivästä edelleen ja kunnes uusi lukusuunnitelma niissä ehdittäisiin ottaa käytäntöön, antaa venäjän kielen opetusta 32 tuntia viikossa siten, että koulujen ”I luokka kuitenkin luonnonhistorian sijasta lukee venäjää”. Sellaisiksi kouluiksi, joissa kreikan kielen oli määrä tulla pakolliseksi, senaatti valitsi molemmat normaalilyseot sekä Joensuun klassillisen lyseon. Kuitenkin saivat sellaiset oppilaat luokilla VI—VIII, jotka olivat valinneet venäjän, lukea edelleen sitä kieltä kreikan sijasta. Senaatti päätti jättää vt. kenraalikuvernööri Deutchin ratkaistavaksi, ”eikö tämä päätös siinä tapauksessa, että H.Y. on samaa mieltä, pitäisi sovitussa muodossa ottaa asetuskokoelmaan”.¹⁷⁴⁾

Vt. kenraalikuvernööri ei katsonut voivansa yhtyä senaatin ehdotukseen. Hän katsoi, että esitys oli vain puolinen toimenpide,

¹⁷³⁾ Hjelt, Edv.: Itsenäinen Suomi, s. 83.

¹⁷⁴⁾ Tal.os. Ptk. elok. 19. p:nä 1903.

joka ei antanut takeita siitä, että alkeisopistojen uudelleenjärjestäminen tulisi loppuunsaattetuksi heinäkuussa annetun asetuksen määräämässä ajassa. Deutrichin mielestä viivyttelyminen "voisi vain vaikuttaa vahingollisesti sekä itse asiaan että yleiseen mielipiteeseen, joka epäilemättä harrastaa jo kypsytteen reformin jatkumista". Herää kysymys, mistä vt. kenraalikuvernööri on voinut saada tuollaisia tietoja. Ylitirehtööri Yrjö-Koskisella tosin oli hyvin kiinteä yhteys kenraalikuvernöörinkansliaan, kuten on jo kerrottu, mutta tuskin hänkään on tällaisia tietoja välittänyt huolimatta poliittisesta kannastaan.¹⁷⁵⁾ Nuoremmat venäjän kielen tarkastajat sen sijaan ovat saattaneet henkilökohtaisesti kenraalikuvernöörille kertoa joitain poikkeuksia havaintoinaan ja tämä on sitten yleistänyt kuulemansa. Sitä paitsi venäläisellä tahollahan ei aina katsottu tarpeelliseksi pitää kiinni totuudesta. Toisaalta kenraalikuvernöörin oli mahdotonta saada tietää, mitä uudistuksista todella ajateltiin, koska diktatuuriasetuksen jälkeen sanomalehdistön oli entistä vaikeampaa esiintyä yleisen mielipiteen kuvastajana. — Kagaalin lentolehtisiä ei ilmeisesti ollut kulkeutunut kenraalikuvernöörinkansliaan.

Deutrich oli sitä mieltä, että uudet lukusuunnitelmat pitäisi heti ottaa käytäntöön kokonaisuudessaan senaatin ehdottamissa oppilaitoksissa sekä lyseoissa, joissa kreikan opetus olisi pakollista. Muissa lyseoissa riittäisi, kun uusia määräyksiä sovellettaisiin luokilla I, II ja VI. Turun ruotsalainen ja Viipurin suomalainen klassillinen lyseo oli hänen mielestään valittava kouluksi, joissa luettaisiin pakollisena kreikkaa. Missään tapauksessa ei sellaisiksi olisi valittava normaalitysejoita, koska niissä kaikki vastaiset opet-

¹⁷⁵⁾ Hieman myöhemmin — 25. p:nä marraskuuta 1903 — Bobrikov määräsi aikaisemmin mainitun kenraalikuvernöörinkanslian virkamiehen Jeleneffin koulutoimen ylläpidon ylitirehtöörin käytettäväksi »suorittamaan myöskin muita hänelle uskottuja virkatehtäviä, mikäli nämä ovat hänelle annetun erityisen tehtävän yhteydessä». Komennus jäi kuitenkin lyhyeksi. Asiakirjat Waltiopäiviltä 1904—1905 51 Anomusmientö N:o 3, s. 91.

Eino Sakari Yrjö-Koskinen kertoo »Muistoja vanhasta kodistani», 202: »Elis Bergrothille isä kuuluu kerran lausuneen tyytyväisyyttään sen johdosta, että hänen poikansa järjestään seisoiivat hänen ympärillään.»

tajat — myöskin venäjän — saivat koulutuksensa. Viimeksi mainituille oli erittäin tärkeätä, että he tutustuvat aineen parhaiten järjestettyyn opetukseen, ja tästä syystä normaalilyseoiden tuli olla samaa tyyppiä kuin muutkin koulut olivat. Koska Joensuun lyseo oli ainoa sillä seudulla sijaitseva alkeisoppilaitos, näytti vt. kenraalikuvernööristä ”välttämättömältä”, että siellä opetettaisiin täysi tuntimäärä valtakunnan kieltä — etenkin, koska ”paikalliso-olojen perusteella” kreikkalaiskatolinen väestö oli vallitsevana”.¹⁷⁶⁾

Vt. kenraalikuvernööri — ehkä — unohti, ettei tunnustaa kreikkalaiskatolista uskontoa merkinnyt vielä samaa kuin olla äidinkieleltään venäjänkielinen. Sitä paitsi ei kreikkalaiskatolisuus ollut vallitseva Joensuussa. Toinenkin muistutus voidaan tehdä Deutrichin esitykseen: miten olisivat saaneet tulevat kreikan kielen opettajat koulutuksensa puolestaan? Tosiasia kuitenkin on, ettei tänä aikana ollut kreikan kielen auskultantteja. Viimeksi lukuvuonna 1900—1901 eräs henkilö oli antanut näytteet suomalaisessa normaalilyseossa, mutta ainahan voitiin odottaa jonkun valitsevan tämänkin aineen aineyhdistelmänsä ja hänellä piti olla samat mahdollisuudet kuin muillakin auskultoida normaalilyseossa.

Koska erimielisyyttä vt. kenraalikuvernöörin kanssa ei näyttänyt muuten voitavan ratkaista, senaatti päätti asiaa käsittelemään asettaa valiokunnan, jonka jälleen muodostivat senaattorit Eneberg, Bergbom ja Genetz.¹⁷⁷⁾ Parissa viikossa valiokunnan mietintö valmistui, mutta senaatin puheenjohtajana toimineen Deutrichin esityksestä asia siirrettiin myöhempään senaatin istuntoon, jotta kenraalikuvernööri Bobrikovkin ehditsi tutustua asiakirjoihin.¹⁷⁸⁾

Jälleen vanhasuomalaisessa puolueessa katsottiin tarpeelliseksi yrittää puuttua tapahtumain kehitykseen. Lokakuun 26. p:nä Danielson-Kalmari kävi tällä kertaa kenraalikuvernööri Bobri-

¹⁷⁶⁾ Tal.os. KD 375/35 1903.

¹⁷⁷⁾ Tal.os. Ptk. lokak. 10. p:nä 1903.

¹⁷⁸⁾ Tal.os. Ptk. lokak. 19. p:nä 1903.

kovin luona, sillä hän ei voinut rauhallisena seurata, miten sortovalta jatkoi laitostemme venäläistämistä. "Muistiinpanojen" mukaan Bobrikov oli vakuuttanut, että pelko Suomen autonomiaan koskemisesta oli turha! Suomalaisia käytettäisiin edelleen "melkein kaikkialla" maan hallinnossa ja siksi kenraalikuvernööri harrasti venäjän kielen opettamista kouluissa. Kansakouluihin ei sitä vaadittaisi. Danielson-Kalmari viittasi keskustelun kuluessa siihen levotomuuteen, jonka senaatin venäjänkieliset toimitukset aiheuttaisivat, sillä oli eletty siinä toivossa, että kielimanifestia ei pantaisi toimeen. Heti kun ensimmäinen senaatin venäjänkielinen toimituskirje joutuisi yksityisille, vakaantuisi se käsitys, että tarkoituksena oli repiä rikki se työ, jota valtakunnan jalot hallitsijat puolen vuosisadan ajan olivat harrastaneet suomen kielen kohottamiseksi virkakieleksi ja kulttuurikieleksi. Tähän Bobrikov Danielson-Kalmarin mukaan vastasi "kiivaanlaisesti", että luopuminen kielimanifestin määräyksistä ei ollut mahdollista. Jälleen Danielson-Kalmari oli optimistinen käyntinsä tulokseen nähden tälläkin kerralla. Hän toivoi huomautuksensa langenneen hyvään maahan, koska ei "puuhattu" manifestin kumoamista, vaan vain väljempää tulkitsemista.¹⁷⁹⁾

Myöskin vanha Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen oli huolissaan isänmaan kohtalosta. Sen vakaumuksen mukaan, jonka hän oli omaksunut J. V. Snellmanilta, venäjän kielen asia koski suomalaisen kansallisuuden ja Suomen kansan elämän ja tulevaisuuden elinhermoon. Vielä ennen kielimanifestin toimeenpanoa syksyllä 1903 hänkin ryhtyi toimimaan.¹⁸⁰⁾

Paasikivi kertoo muistelmissaan viimeisestä tapaamisestaan Yrjö-Koskisen kanssa marraskuussa 1903. Tällöin hän sai sen käsityksen, ettei vanha senaattori ollut tyytyväinen asian käsittelyyn senaatissa. Henkilökohtaisesti Yrjö-Koskinen oli käynyt senaattorien luona vakavasti tuomassa kantansa esiin: "... me emme ole

¹⁷⁹⁾ Danielson-Kalmarin muistiinpanoja . . . Kaikuja Hämeestä XI, s. 77.

¹⁸⁰⁾ Paasikiven muistelmia . . . s. 43.

taistelleet ruotsin kielen ylivaltaa vastaan joutuaksemme venäjän kielen sorron alaiseksi".¹⁸¹⁾

Kielimanifestia sovellettiin kuitenkin kaikista yrityksistä huolimatta senaatin kohdallakin syksystä 1903 lähtien. Nyt kenraalikuvernööri saattoi entistä tehokkaammin puuttua asioihin, kun hän voi osallistua myöskin keskusteluihin — pöytäkirjoissakin oli ensimmäisenä venäläinen teksti. Lokakuun 29. p:nä istunnossa puheenjohtajana toiminut Bobrikov ilmoitti, että hän ei ollut tyytyväinen mainitun lokakuun alussa asetetun valiokunnan mietintöön, joten hän määräsi uuden valiokunnan asiaa harkitsemaan. Siihen tulivat tällä kerralla kuulumaan salaneuvos Deutrich, senaattori Genetz ja koulutoimen ylihallituksen ylitirehtööri, vapaa-herra Yrjö-Koskinen.¹⁸²⁾

Jo marraskuun 5. p:nä senaatti hyväksyi tämän uuden valiokunnan mietinnön, joka edusti välittävää kantaa senaatin ja kenraalikuvernöörin ehdotusten välillä. Uudet lukusuunnitelmat ehdotettiin toimeenpantavaksi kaikkien lyseoiden I ja II luokilla sekä kreikan kielen opetus lopetettavaksi klassillisten lyseoiden V luokalla. Koulutoimen ylihallitus oli aikaisemmin esittänyt erääksi reformin toteuttamisen esteeksi pätevien opettajien puutteen. Valiokunta katsoi kuitenkin, ettei sanottavia vaikeuksia pitäisi syntyä, sillä olihan jo vuoden 1891 asetus tehnyt mahdolliseksi kutsua opettajiksi syntyperäisiä venäläisiä "varsinaisesta Venäjän maasta". Normaalityyppisten venäjän ja kreikan opetuksen pulma ratkaistiin mietinnössä siten, että ehdotettiin perustettavaksi näihin oppilaitoksiin rinnakkaisluokat luokille VI—VIII kreikan lukijoita varten. Oppilaat saisivat itse valita, kumpaa kieltä he haluaisivat opiskella. Tämän mukaisen esityksen senaatti teki sitten hallitsijalle. Se ehdotti, että näillä luokilla tuli opetusta jakaa paitsi kreikassa myös venäjässä sen lukusuunnitelman mukaan, joka oli vahvistettu kouluille, joissa kreikkaa oli määrä lukea pakollisena — mainittua lukusuunnitelmaa ei lopuksi tarvittukaan muissa kouluissa. Koska muuten oppiaineet olivat samat mo-

¹⁸¹⁾ Paasikiven muistelmia . . . ss. 3—4.

¹⁸²⁾ Tal.os. Ptk. lokak. 29. p:nä 1903.

lemmilla osastoilla ja kustannukset näin ollen tulisivat varsin vähäisiksi, ehdotus oli senaatin mielestä edullinen.

Senaatti määräsi samalla, että heinäkuun 26. p:nä vahvistetut lukusuunnitelmat tuli ottaa kokonaisuudessaan käytäntöön kevätlukukauden 1904 alusta lukien Helsingin, Savonlinnan ja Sortavalan reaalilyseoissa sekä molemmissa normaalilyseoissa se lukusuunnitelma, jossa kreikan kieli ei ollut pakollinen. Viimeksi mainituissa kouluissa VI—VIII luokkien oppilaat, jotka olivat aikaisemmin valinneet kreikan saisivat jatkaa vanhan lukusuunnitelman mukaan opiskeluaan syyslukukauden 1904 alkuun. Muissa klassillisissa ja reaalilyseoissa uusia lukusuunnitelmia oli noudatettava kevätlukukauden 1904 alusta näiden lyseoiden I ja II luokalla. Klassillisissa lyseoissa kreikan kielen opetus oli kokonaan lopetettava V luokalla ja oppilaat velvoitettava lukemaan venäjää.

Samalla senaatti antoi koulutoimen ylihallitukselle tehtäväksi laatia ehdotuksen, miten opetus niissä oppilaitoksissa olisi järjestettävä, joissa uusia lukusuunnitelmia ei vielä oteta käytäntöön kokonaisuudessaan, niin että muutokset kaikissa kouluissa tulisivat päätökseen syyslukukauden 1905 alusta. Samoin oli ylihallituksen laadittava seikkaperäinen kustannusarvioehdotus kaikista niistä menoista, joita uusien lukusuunnitelmien toimeenpano tulee aiheuttamaan.¹⁸³⁾

Koulutoimen ylihallitus vastasi, että mitään lisäystä ei tarvittu lyseoiden menosääntöihin, sillä lisäopettajavoimat oli jo otettu huomioon.¹⁸⁴⁾ Helmikuun 11. p:nä 1904 senaatti määräsi ylihallituksen ehdotuksen mukaisesti ja ”yksissä neuvoin maan kenraalikuvernöörin kanssa”, että heinäkuun 26. p:nä 1903 annetut määräykset uusista lukusuunnitelmista maan klassillisille ja reaalilyseoille oli otettava täydellisesti käytäntöön maan alkeisoppilaitoksissa syyskuun 1. p:stä 1904. Sellainen myönnytys tehtiin kuitenkin, että ne oppilaat VI—VIII luokilla, jotka aikaisemmin oli-

¹⁸³⁾ Tal.os. Ptk. marrask. 5. p:nä 1903. Asiakirjat Vp 1904—1905 . . . s. 45.

¹⁸⁴⁾ Kt.yh. Ptk. tammik. 5. p:nä 1904; Kt.yh. kirjekonseptit N:o 27.

vat lukeneet kreikkaa, saivat edelleen jatkaa kolmena viikkotuntina, mutta lisäksi heidän oli luettava venäjää 4 viikkotuntina luokilla VII ja VIII.¹⁸⁵⁾ Näitäkin määräyksiä jouduttiin vielä muuttelemaan. Niinpä koulutoimen ylihallitus määräsi, että joissakin kouluissa kreikan opetuksen tuli olla yhteistä VII ja VIII luokalla ja asetettava lisäksi säännöllisen opetuksen ulkopuolelle.¹⁸⁶⁾ Myöskin jouduttiin antamaan määräyksiä vähäisistä tunti- ja vuorokausmuutoksista.¹⁸⁷⁾

Joulukuussa 1903 oli jo saatu keisarin hyväksyminen ehdotukselle normaalilyseoiden rinnakkaisista lukioluokista kreikkaa opiskelevia varten.¹⁸⁸⁾ Kun koulutoimen ylihallitus oli saanut senaatin määräyksen ryhtyä toimenpiteisiin, se pyysi aluksi näiden koulujen rehtorien lausunnot. Senaatti ei kuitenkaan suostunut ylihallituksen ehdotukseen,¹⁸⁹⁾ vaan määräsi, että ne oppilaat, jotka lukuvuonna 1903—1904 nauttivat kreikan kielen opetusta, saivat jatkaa opintojaan klassillisille lyseoille vahvistetun lukusuunnitelman mukaan, jossa kreikkaa oli 3 ja venäjää 2 tuntia viikossa. Tällaisen määräyksen saivat rehtorit V. T. Rosenqvist ja A. V. STRENG.¹⁹⁰⁾

Heinäkuun 26. p:nä annetussa asetuksessa ei ollut puhuttu mitään yksityiskouluista, mutta oli selvää, ettei niitä unohdettaisi tälläkään kertaa. Marraskuun 24. p:nä 1903 koulutoimen ylihallitus tiedusteli, oliko lisätty venäjän opetus otettava käytäntöön myös valtion tukea nauttivissa yksityisissä oppilaitoksissa.¹⁹¹⁾ Senaatti vastasi, että annettuja määräyksiä oli noudatettava näissäkin kouluissa, mutta kuitenkin vasta lukuvuoden 1904—1905 alusta, koska niitä ei valtionkaan kouluissa vaadittu heti kokonaisuudessaan toimeenpantaviksi.¹⁹²⁾

¹⁸⁵⁾ 1904; Tal.os. KD 13/286 1904.

¹⁸⁶⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 11. p:nä 1904.

¹⁸⁷⁾ Kt. yh. kirjekonseptit N:o 1039 1904.

Kt. yh. kirjekonseptit N:ot 1044, 1040, 1043.

¹⁸⁸⁾ Tal.os. KD 515/50 1903; Tal.os. Ptk. tammik. 12. p:nä 1904.

¹⁸⁹⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 5. p:nä 1904 (Kt.yh. Ptk. maalisk. 15. p:nä).

¹⁹⁰⁾ Kt.yh. kirjekons. N:ot 618—619 1904.

¹⁹¹⁾ Kt.yh. kirjekons. N:o 1030 1903; Tal.os. KD 206/303 1903.

¹⁹²⁾ Tal.os. Ptk. jouluk. 18. p:nä 1903.

Niissä määräyksissä, jotka senaatti helmikuussa 1904 antoi klassillisille ja reaaliyseoille, mainittiin, että ne oli otettava käyttöön kaikissa alkeisoppilaitoksissa sekä venäjän kieleen nähden niiden veroisissa valtion avustamissa kouluissa syyskuun 1. p:stä 1904.¹⁹³⁾ Jälleen oli sortopoliitikka saavuttanut yhden voiton, kun kysymys valtakunnan kielen asemasta ja opetuksesta oli saanut yhdenmukaisen ratkaisunsa kouluissa, kuten Bobrikov ja hänen hengenheimolaisensa vaativat.

13. Kagaalin kanta jyrkkenee yhä kouluasiassa

Edellisessä luvussa on jo käynyt ilmi, miten vanhasuomalaisten piirissä otettiin vastaan koulujen venäjän kielen opetuksen uusi vaihe. Luonnollisesti asia oli polttavana esillä myöskin perustussuunnitelmien puoleudessa. Niinpä syksyllä 1903 sitä käsiteltiin muun muassa "Tukholman valtiopäivillä", joilla kagaalinkin johtohenkilöitä oli mukana. "Minkälainen asenne on vanhempien ja opettajien otettava nyt tapahtuneisiin koululaitokseen puuttumisiin" ja "mikä on ylipäättänsä vastustamistyön tehtävä tässä kysymyksessä" olivat ne teemat, joista keskusteltiin. Helsingissä jo kagaalin hallitus oli valmistellut tätäkin asiaa. Kuten edellä on jo käynyt ilmi, ei siinäkään pienessä piirissä oltu täysin yksimielisiä siitä, mikä olisi oikea ja suositeltava menettelytapa. Jyrkintä kantaa edusti jälleen E. Estlander, joka vaati, että isänmaan asian vuoksi oli mieluummin uhrattava maan koululaitos kuin että omat miehet edistävätkin venäläistämisyrittämiä tavalla tai toisella. Vapaaherra A. v. Bonsdorff puolestaan edusti sitä käsitystä, ettei vielä ollut tapahtunut sellaisia venäläistämistoimenpiteitä koululaitoksessamme, jotka tekisivät mahdolliseksi järjestää menestyksellistä vastarintaa. Hänen mielestään asiasta oli kuitenkin syytä keskustella etukäteen. Aika ei riittänyt mielipiteiden vaihtami-

¹⁹³⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 11. p:nä 1904. Kenraalikuvernöörin arkisto 1904 IV jaosto, II osasto sisältää mm. koulutoimen ylihallituksen kiertokirjeitä vuosilta 1903 ja 1904. Esim. »Svenska Privatlyceum Kuopio» ss. 57—58 käsitellään venäjän opetuskySYMystä yksityiskoulun kannalta.

seen, joten oli asetettava komitea Tukholmaan asiaa valmistelemaan. Myöskin lausuttiin toivomus, että samanlaisiin toimenpiteisiin ryhdyttäisiin Helsingissä. "Maanpakolaiskomitea" laati siten luonnoksen, joka täydennettynä monistettiin.¹⁹⁴⁾ Siinä ehdotettiin seuraavanlaisia käytännöllisiä toimenpiteitä:

Niissä kouluissa, joissa kaikkien aineiden kesken vallitsee valintavapaus, olisi lasten jo lukuvuoden alusta jäätävä pois venäjän kielen opetuksesta, ja yksityisten koulujen olisi yritettävä jatkaa toimintaansa ilman uudistettua valtionapua, jotta oppilaat saisivat opiskella sivistäviä ja kehittäviä aineita ilman, että venäjän kielen pakollinen opetus niitä arveluttavasti hajoitti.

Kagaali esitti toivomuksen, että vanhemmat kaikissa yhteiskuntaluokissa valitsisivat kansakoulun valmistavaksi kouluksi lapsilleen, jotta niin kauan kuin mahdollista voitaisiin estää, että lasten kouluajan varaa venäjän kielen opetus. Sen mielestä ei myöskään ollut tarpeellista hankkia yliopistosivistystä, vaan oppilaiden olisi parasta lopettaa reaalityö V luokalta, jotta he paremmin voisivat palvella maataan, mitä virkamiehenä ei enää voinut tehdä. Erikoisesti kotiopetuksen merkitystä yleissivistyksen hankkimiskeinona kagaali korosti, samoin kuin että lapsissa "luontaisena ilmenevää vastahakoisuutta" venäjän kielen opetusta kohtaan ei pitäisi missään olosuhteissa vastustaa — ei kotona eikä kouluissa.¹⁹⁵⁾

Vuoden 1904 kuluessa kagaali kääntyi uudelleen lasten vanhempien ja holhoojien puoleen, jotta se voisi osoittaa turhaksi sellaisen puheen, että oli pakko antaa lasten osallistua venäjän kielen opetukseen. Kokonaisuutena katsoen lehtinen on lähinnä yleistä välienselvittelyä suomettarelaiten kanssa. Sen mukaan on turhaa rasittaa oppilaita vieralla kielellä, joka ei avaa "länsieurooppalaisten opinahjojen portteja" eikä näin ollen korvaa mitään suurta sivistyskieltä. Kielen, jonka tarpeettomuudesta sekä oppilaat että opettajat ovat vakuuttuneita,¹⁹⁶⁾ tyrkyttäminen kou-

¹⁹⁴⁾ Reuter: mt. II, ss. 148, 152—154.

¹⁹⁵⁾ Kagaalin arkistoa, s. 203.

¹⁹⁶⁾ Tämä suhtautumistapa oli myös Bobrikovilla tiedossa. Vrt. Kertomus Suomen . . . ss. 71—72.

luihin on omiaan vaikuttamaan koulutyöhön synnyttämällä hutiointia. Jos taas tarkastus muodostuu liian ankaraksi, on venäjälle omistettava enemmän työtä kuin millekään muulle aineelle. Voiman ja ajanhukan kustannuksella saavutettu arvolause venäjän kielessä on omistajalleen kiusaus antautua onnenonkimisen luisuvalle uralle. Jos osallistutaan lukuisasti venäjän kielen kursseihin, tulevat määrätyt piirit ottamaan sen tervetulleena todisteena, että suomalaisetkin ovat halukkaita yhtymään venäläistämishjelmaan. Tällaisella myöntyväisyydellä tulisi olemaan kohdalokkaat seuraukset: osanotto olisi suuresti jouduttava venäläistämisen seuraavaa jaksoa, venäjän määräämistä asteittain koulujen opetuskieleksi, josta johtuisi koko korkeamman suomalaisen sivistyksen ja yhteiskunnallisen elämän venäläistyminen. — Kagaalin huomautus olikin varsin aiheellinen, sillä venäjän määrääminen kirjallisuuden ja kielen opetuksessa käytettäväksi oli jo ensimmäinen askel tällä tiellä.

Lehtisessä tarkasteltiin myöskin niitä etuja, joita valtakunnan kielen taito toisi mukanaan. Näitä olivat muun muassa mahdollisuus suorittaa ylioppilastutkinto ja päästä menestykselliselle virkauralle sekä tutustuminen sen valtakunnan kieleen, jonka kanssa aina tullaan olemaan tekemisissä. Mutta nämä edut olisi kagaalin mielestä saavutettavissa myöhemminkin venäjän itseopiskelun avulla ilman ”rasittavaa koulunpenkillä jauhamista”. Jos olosuhteet muuttuisivat niin, että venäjän kieli tulisi pakolliseksi ylioppilastutkinnossa, voisi asianomainen ehkä vuoden lisäopiskelulla yksityistietä hankkia tarpeelliset tiedot. Kagaalin mielestä ei mikään rahallinen uhraus ollut kyllin suuri, jos kansallisuutemme hävitys sen kautta edes vähäisimmässäkään määrin saataisiin ehkäistyksi ja siirretyksi. Täten nuoriso itse saisi ratkaista kantansa ja osa vastuusta säästyisi vanhemmilta.

Lehtisessä huomautettiin nimenomaan, ettei venäjän kielen taito ole mikään ainoa edellytys välittäjän tai puoltajan tehtävään, sillä tärkeissä asemissa virastoissa on henkilöitä, jotka eivät osaa sanaakaan venäjää, ja toisaalta karkoitettujen joukossa on niitä, jotka täydellisesti osaavat venäjää eivätkä sittenkään ole kelvan-

neet. "Täysi-ikäinen sivistynyt nuorisomme on äsken selvästi ja rohkeasti osoittanut, miten se käsittää isänmaallisen velvollisuutensa. Sallisiko todellakin niiden omatunto, joille tämän nuorison nuorempien veljien ja sisarten kasvatus on uskottu, toimia tavalla, joka todistaisi vähemmän uljasta ja uhraavaista mieltä", oli loppuvetoomuksena kirjelmässä.¹⁹⁷⁾

Koska lähdeaineisto on hyvin niukkaa tältä ajalta, on vaikeata saada selville, minkälaisen vastaanoton kagaalin vetoomukset saivat itse koulumaailmassa. Varsin harvojen koulujen vuosikertomuksissa on selvityksiä, miksi oppilaat olivat eronneet. "Sairauden takia" on mainittu joissakin tapauksissa, "palannut kansakouluun" osoittanee vielä, kuinka suuria taloudellisia vaikeuksia aiheutti maaseudun lasten oppikoulunkäynti 20. vuosisadan alussa. Eroamiset ovat kuitenkin siksi harvinaisia, ettei niitä voitane tulkita mielenosoituksiksi. Koulujen juhlaulkaisuissa ei myöskään ole kerrottu tällaisista tapauksista — ainoan poikkeuksen muodostaa Nya svenska samskolanin 50-vuotisjuhlaulkaisu. Siitä käy ilmi, että "lukuisat vanhemmat", muun muassa WILHELM PIPPING ja Emil Schybergson ottivat poikansa pois koulusta, koska koulun johtokunnan oli ollut pakko määrätä venäjä pakolliseksi — tosin vain II luokalle. "Muista syistä" erosivat JULIUS GROTFELTIN ja ERIC V. RETTIGIN pojat.¹⁹⁸⁾ Joitakin vastaavanlaisia tapauksia lienee muissakin kouluissa, vaikkakaan niistä ei ole säilynyt mainintoja. — Erikoisesti kiintyy huomio siihen, että nimeltä mainitut perheet edustivat varsin korkeaa yhteiskunnallista asemaa, joten heillä oli varaa kustantaa lapsilleen kallista yksityisopetusta tai lähettää heidät opiskelemaan ulkomaille, etenkin Ruotsiin.

Vaikkakin koulujen johtokunnat olisivat halunneet joissakin tapauksissa¹⁹⁹⁾ ottaa huomioon kagaalin ehdotuksen yrittää tulla toimeen ilman valtionapua, ei tässäkään vaiheessa uskallettu mennä niin pitkälle. Vuoden 1904 syyslukukauden alusta alettiin nou-

¹⁹⁷⁾ Kagaalin arkistoa, ss. 206—208.

¹⁹⁸⁾ Nya Svenska läroverket 1882—1932 . . . ss. 40—41.

¹⁹⁹⁾ Esim. juhlaulkaisuissa Läroverket för gossar och flickor 1883—1933 kerrotaan tällaisesta suhtautumistavasta, s. 61.

dattaa yksityisissäkin oppilaitoksissa venäjän kielestä annettuja uusia määräyksiä, kuten vuosikertomuksista käy ilmi. Ne voivat kuitenkin vapaammin itse päättää, mistä aineesta tarvittavat lisätunnit saatiin — käsityöt, veisto ym. vähemmän tärkeät aineet, joihin kaikesta huolimatta oli kiinnitetty erikoista huomiota yksityiskouluissa, joutuivat ensi kädessä kärsimään venäjän lisäyksestä.

Kuten edellä on jo mainittu, yksityiskoulujen oppilailla oli mahdollista vanhempiensa tai holhoojainsa kautta anoa vapautusta venäjän kielenkin opetuksesta, ja tätä kagaali erikoisesti korosti. Jossain määrin oppilaat käyttivätkin sitä hyväkseen, mutta minkäänlaista mielenosoituksen luonnetta ei siinäkään ole havaittavissa.²⁰⁰⁾ Tämänkin mahdollisuus kuitenkin menetettiin koulutoimen ylihallituksen puututtua asiaan huhtikuussa 1904. Tarkastaja Jefremowin, ylitarkastajien Snellmanin ja Neoviuksen, ylitirehtöörin apulaisen Tawaststjernan sekä ylitirehtööri Yrjö-Koskisen mielestä molemmat kotimaiset kielet ja venäjä vuoden 1884 asetuksen mukaan olivat pakollisia aineita kaikille oppilaille valtionapua nauttivissa yksityiskouluissakin. He ehdottivat, että senaattilta pyydetäisiin selvitys hieman epäselvään säädökseen. Määräys näiden kolmen kielen pakollisuudesta pitäisi panna toimeen kuitenkin vasta syyslukukauden 1904 alusta 9-luokkaisissa oppilaitoksissa viidellä sekä 8- ja 5-luokkaisissa neljällä alimmalla luokalla sikäli kuin mainituilla luokilla näitä aineita opetetaan ja sitten asteittain luokka luokalta. Ylitarkastaja Lönnbeck esitti mitä jyrkimmän vastalauseensa tällaisesta yksityiskoulujen vapauden rajoittamisesta, ja asessori Svibergson piti alistamista aiheettomana. Heidän vastustuksensa osoittautui jälleen turhaksi —

²⁰⁰⁾ Vuosikertomuksista saatavat tiedot ovat varsin puutteellisia. Esim. Turun ruotsalaisessa yhteiskoulussa vapautettuja oli lv. 1900—1901 5 oppilasta, 1902—1903 7 ja lukuvuonna 1903—1904 11; Nya svenska läroverketissä lukuvuonna 1900—1901 4 oppilasta joko venäjästä tai latinasta. Helsingin suomalaisessa yhteiskoulussa »lukuaineista vapautettuja» oli lukuvuonna 1901—1902 1 poika ja 13 tyttöä, 1903—1904 2 poikaa ja 21 tyttöä, 1904—1905 3 poikaa ja 15 tyttöä. Tuntuu luonnolliselta olettaa, että ainakin osa tytöistä ei lukenut tänä aikana venäjää.

enemmistön kanta voitti.²⁰¹⁾ Senaatti katsoi puolestaan aiheettomaksi antaa minkäänlaisia lisämääräyksiä: julistusta joulukuun 11. p:ltä 1884 oli ankarasti noudatettava. Yksityiskouluissa samoin kuin valtion kouluissakin oli ilman minkäänlaisia poikkeuksia luettava kotimaisia kieliä ja venäjää, mitä ylihallituksen oli tehokkaasti valvottava.²⁰²⁾

Kuten kagaali oli useaan otteeseen korostanut, oli kiinnitettävä erikoinen huomio koulujen henkeen nyt, kun annetuilla pakkomääräyksillä venäjän kieli asetettiin erikoisasemaan. Martti Stenius lähes neljä vuosikymmentä myöhemmin kuvaa tätä yksityiskoulujen vaihetta ehkä liiankin ihannoiden: Suomen kansa koulut mukaanluettuina ryhtyi sitkeään passiiviseen vastarintaan, jota oli tukemassa yhteinen isänmaallinen mieli. Nousevan nuorison oli kasvettava samaan sisäiseen itsenäisyyteen, joka oli ollut edellisten sukupolvien tuki. Tähän asti oli tuo sisäinen itsenäisyys ollut myöskin lailla turvattu, mutta nyt tuli turvautua vain kansan sydämessä elävään tietoisuuteen siitä. Siksi näissä yksityiskouluissa, joista moni oli sitä varten perustettukin, lietsottiin isänmaallisen ja kansallisen hengen pyhää tulta.²⁰³⁾ Samansuuntaisia saa lukea myös juhlaulkaisuista ja vuosikertomuksista, joissa sortovallan hellitettyä otteensa voitiin jälleen esittää vapaasti, mitä ajateltiin.

14. Kenraalikuvernööri Obolenskin aikanaakin yksityiskoulujen lukusuunnitelmat ovat edelleen esillä

Senaatin mainittu kesäkuun 27. p:nä 1904 annettu yksityiskouluja koskeva määräys kuuluu jo Bobrikovin kuoleman jälkeen

²⁰¹⁾ Kt.yh. Ptk. huhtik. 26. p:nä 1904 ja kirjekons. N:o 517 1904; Tal.os. KD 106/292 1904.

²⁰²⁾ Tal.os. Ptk. kesäk. 27. p:nä 1904.

²⁰³⁾ Stenius, Martti: Suomen yksityisoppikoulu, s. 15.

syntyneisiin.²⁰⁴) Mitään jyrkkää suunnunmuutosta ei senaatin ja koulutoimen ylihallituksen suhtautumisessa venäjän kielen opetukseen ole havaittavissa, vaan ne pyrkivät jopa jatkamaan Bobrikovin edustamaa suuntaa. Marraskuun 1. p:nä 1904 senaatti "ilmaantuneesta syystä" määräsi, että valtionapua nauttivissa yksityisissä yhteis- ja poikakouluissa, joissa reaalityyppisten oppikursseja suoritetaan, on otettava täydellisesti käytäntöön heinäkuussa 1903 vahvistettu lukusuunnitelma viimeistään syyskuun 1. p:nä 1905. Mikä tuo "ilmaantunut syy" oli, ei selvästi käy ilmi senaatin pöytäkirjasta, mutta samalla kerralla oli käsiteltävänä Kemlin yhteiskoulun anomus saada päästää oppilaita yliopistoon.²⁰⁵) Näyttää siltä, että toistuen syntyi yksityisten oppikoulujen aseman muuttumiseen johtaneita kriisejä sellaisten tapausten antamasta virikkeestä, jolloin jokin koulu ano tiettyä oikeutta — venäjän kielen asemaan kuulumatonta — ja tällöin joutui valtiiovallan ja kenraalikuvernöörin huomion kohteeksi sitä tarkoitamattaan.

Tällä kerralla koulutoimen ylihallitus ei kuitenkaan ilman muuta alkanut noudattaa senaatin määräystä, vaan vihdoin toi esille erivän kantansa. Joulukuussa 1904 se kääntyi senaatin puoleen ja tahtoi saada lisäselvitystä, mitä marraskuussa annetulla käs-

²⁰⁴) Kesäkuun 16. p:nä kenraalikuvernööri juuri ennen lähtöään senaattiin oli allekirjoittanut viimeisen venäjän kielen opetusta koskevan kirjelmän, joka detaljina kuvanee, miten tavatonta huomiota hän siihen kiinnitti. Bobrikov ilmoitti, että tutkiessaan koulujen vuosikertomuksia hän oli tehnyt sen havainnon, että kaikissa niissä tiedot venäjän kielestä oli annettu suomen ja ruotsin, vieläpä osassa vuosikertomuksia viimeisenä muiden aineiden jälkeen, vaikka heinäkuun 26. p:nä 1903 vahvistetussa lukusuunnitelmassa venäjä oli välittömästi uskonnon jälkeen. Senaatin oli huolehdittava, että tiedot venäjän kielestä tulevaisuudessa tulevat asiaankuuluvaan paikkaan eli heti uskonnosta annettujen tietojen jälkeen kaikkien koulujen vuosikertomuksissa. Senaatti lähetti tiedon kenraalikuvernöörivainajan käskystä koulutoimen ylihallitukselle. (Tal.os. Ptk. lokakuun 4. p:nä 1904.) Myöskin ylihallitus saattoi tämän asian edelleen koulujen johtajien ja johtajattarien tietoon. (Kt.yh. Ptk. lokak. 28. p:nä 1904 ja kirjekonseptit N:o 2087 1904.) Määräystä ei kuitenkaan noudatettu, kuten vuosikertomuksista on helppo havaita.

²⁰⁵) Tal.os. Ptk. marrask. 1. p:nä 1904. Kemlin yhteiskoulun vuosikertomuksessa lukuvuodelta 1904—1905 ei esiinny mitään asiaa valaisevaa.

kyllä tarkoitettiin. Senaatin esittämää järjestelyä se piti mahdotomana kahdesta syystä: yhteiskouluissa oli enemmistö naisoppilaita ja useat näistä kouluista olivat 9-luokkaisia, eikä ollut mitään syytä luokkien supistamiseen. Ylihallitus ehdotti, että näissä kouluissa edelleen saataisiin lukea latinaa, jossa oli saavutettu hyviä tuloksia ja lisäksi sekä ranskaa että englantia. Se toivoi, että yksityiskouluille edelleen suotaisiin jonkin verran vapautta itse päättää lukusuunnitelmistaan ottaen huomioon ne yksityiset uhraukset, joilla näitä kouluja ylläpidetään. Tästä syystä ylihallitus ehdotti, että yksityisten koulujen johtokunnat, jotka kouluissaan haluaisivat ottaa heinäkuussa 1903 reaalityseoille vahvistetusta lukusuunnitelmasta poikkeavat opetussuunnitelmat käyttöön, saisivat kääntyä ylihallituksen kautta senaatin puoleen ehdotuksineen.²⁰⁶⁾

Myöskin lukuisten yksityiskoulujen johtokunnat ja johtajat muun muassa Helsingistä, Turusta, Uudestakaupungista ja Tampereelta sekä professorit O. E. TUDEER, UNO LINDELOF ja jotkut muut henkilöt kääntyivät senaatin puoleen anoen, että marraskuun 1. p:nä 1904 annetut yksityiskouluja koskevat määräykset kumottaisiin. Tammikuussa 1905 senaatti vaati ylihallitukselta lausunnon helsinkiläisten koulujen anomuksesta, mutta ylihallitus ei katsonut voivansa tuoda esiin mitään uutta sen lisäksi, mitä se oli joulukuun 14. p:nä esittänyt.²⁰⁷⁾ Helmikuussa 1905 senaatti määräsi asiaa valmistelemaan valiokunnan, johon tulivat kuulumaan kenraalikuvernöörinapulainen, salaneuvos Deutrich sekä senaattorit kenraalimajuri v. Blom, Genetz ja KIHLMAN.²⁰⁸⁾

Kun valiokunnan mietintö oli valmistunut, senaatti katsoi tarpeelliseksi selittää, ettei marraskuun 1. p:n määräys tarkoittanut, että yksityiskoulujen kullakin luokalla välttämättä olisi luettava sama tuntimäärä samoja aineita kuin valtion reaalityseoissa, mutta että täydellisissä kouluissa niin 9- kuin 8-luokkaisissakin on opetettava valtion reaalityseoiden lukusuunnitelmaan otettuja

²⁰⁶⁾ Kt.yh. kirjekons. N:o 2343 1904; Tal.os. KD 246/304 1904.

²⁰⁷⁾ Tal.os. Ptk. tammik. 23. p:nä 1905; Kt.yh. kirjekons. N:o 92 1905

²⁰⁸⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 15. p:nä 1905.

pakollisia aineita yleensä niin monta viikkotuntia kuin sanotussa lukusuunnitelmassakin on ja 5-luokkaisissa kuten valtion reaaliylyseoiden viidellä alimmalla luokalla. Senaatti antoi suostumuksensa myös koulutoimen ylläpidon ehdotukseen, että koulujen johtokunnat saisivat kääntyä senaatin puoleen, mikäli ne haluaisivat ottaa reaaliylyseoille vahvistetusta poikkeavan lukusuunnitelman käytäntöön.²⁰⁹⁾

Tammikuun 25. p:stä lähtien senaatti oli vahvistaessaan lukuisille yksityiskouluille valtionapua, lisännyt pienen ehdon: koulujen oli alistuttava vastaisuudessa ehkä toimeenpantaviin lukusuunnitelmien muutoksiin.²¹⁰⁾

15. Tyttökoulut joutuvat vaaravyöhykseen

Bobrikovin "Kertomuksesta" käy ilmi, että hän oli jo varsin varhaisessa vaiheessa asettanut päämääräkseen pakollisen venäjän kielen opetuksen aikaansaamisen myös tyttökouluihin. "Tulevien perheenäitien tulee myöskin kouluissa tarpeeksi tutustua valtakunnan kieleen, sillä ensinnäkin he nauttivat yhteiskunnallisia oikeuksia, toiseksi heidän tulee täyttää pyhä velvollisuus antaa lapsilleen oikeat käsitykset heidän kotiseutunsa suhteesta Venäjän keisarikuntaan ja auttaa heitä venäjän kielen oppimisessa. Ilman venäjän kielen taitoa he eivät pysty tähän tai tuohon toimeen. Venäjän kielen leviäminen Suomessa tulee vasta silloin olemaan täysin taattu, kun se naisen kautta tunkeutuu perheeseen.²¹¹⁾ Tällaisin perustein Bobrikov lähti toteuttamaan kouluohjelmaansa myös tyttökouluissa.

Kuten johdantoluvussa on jo mainittu, ei valtion tyttökoulujen lukusuunnitelmaan yleensä sisältynyt venäjää. Näin oli asianlaita esim. tyttökouluille vuonna 1885 vahvistetussa lukusuunnitelmassa.²¹²⁾ Poikkeuksen muodostivat kuitenkin Helsingin ja Viipurin

²⁰⁹⁾ Tal.os. Ptk. maalisk. 22. p:nä 1905; Kt.yh. Ptk. huhtik. 5. p:nä 1905.

²¹⁰⁾ Tal.os. Ptk. tammik. 25. p:nä 1905.

²¹¹⁾ Kenraalikuva Bobrikoffin kertomus... ss. 77—78.

²¹²⁾ Rosenqvist; Ryska språkets... ss. 90—91; asetuskok. 1885 N:o 27.

tyttökoulut, joille maaliskuussa 1886 vahvistetussa lukusuunnitelmassa venäjän kieli määrättiin ns. kompensatiiviseksi aineeksi 8 viikkotunnin puitteissa.²¹³⁾ Yksityiskouluissa venäjän tuntimäärä saattoi vaihdella suurestikin, niin että joissakin sitä oli 16—18 tuntiin, kuten Bobrikovkin oli havainnut.

Tyttökoulut saivat kuitenkin olla varsin pitkän ajan määrätietoista venäläistämispyrkimykseltä syrjässä. Vasta lukuvuoden 1903—1904 kuluessa alettiin järjestelmällisesti toteuttaa Bobrikovin ohjelman tätäkin kohtaa — reformihan oli pantava toimeen ”useammanlaisessa koulussa”.²¹⁴⁾

Toukokuussa 1902 Sortavalan kaupunginvaltuusto anoi senaattilta, että neiti HILDE EMILIA FABRITIUKSEN johdolla jo neljä vuosikymmentä menestyksellisesti toiminut Sortavalan tyttökoulu otettaisiin valtion haltuun. Keväällä 1903 senaatti lämpimästi puolsi anomusta, että lukuvuoden 1904—1905 alusta mainittu koulu siirtyisi valtiolle.²¹⁵⁾ Keisari antoi suostumuksensa elokuussa. Samalla senaatti veloitettiin yhdessä kenraalikuvernöörin kanssa huolehtimaan siitä, että koulussa annetaan ”venäjän kielen opetusta sellaisella viikkotuntimäärällä, jonka todellinen tarve vaatii”. Senaatti määräsi vain, että ylihallituksen oli laadittava ehdotus lähemmistä toimenpiteistä.²¹⁶⁾

Ylihallitus ei ollut yksimielinen siitä, kuinka paljon ”todellinen tarve” vaati. Tarkastaja Jefremow piti 20 viikkotuntia sopivana määränä. Toisaalta sihteeri Svibergson ja ylitarkastaja Lönnbeck esittivät käsityksensä, ettei tuntimäärää pitäisi lisätä suuremaksi kuin voimassa olevassa lukusuunnitelmassa tyttökouluja varten oli jo vahvistettu. Keskustelun päätökseksi tuli, että senaatille esitettiin ehdotus 18 viikkotunnin venäjän kielen pakollisesta opetuksesta Sortavalan suomalaisessa tyttökoulussa.²¹⁷⁾

²¹³⁾ Asetuskokoelma 1886 N:o 6; Helsingin suomalainen tyttökoulu 1869—1919, s. 37.

²¹⁴⁾ Kenraalikulv. Bobrikovin kertomus . . . s. 74.

²¹⁵⁾ Sen. SD 1048/395 1902; tal.os. Ptk. huhtik. 7. p:nä 1903.

²¹⁶⁾ Tal.os. KD 411/39 1903; tal.os. Ptk. syysk. 9. p:nä 1903.

²¹⁷⁾ Kt.yh. Ptk. jouluk. 11. p:nä 1903; Kt.yh. kirjeks. N:o 1099 1903.

Asiaa käsitteli senaatin määräyksestä vielä valiokunta, johon kuuluivat jäseninä senaatori Bergbom, Genetz ja Åkerman. Sen työn perusteella senaatti määräsi — välittämättä ylihallituksen asiantuntijain lausunnosta — että 3 vuoden koeaikana Sortavalan tyttökoulussa oli noudatettava lukusuunnitelmaa, jossa venäjää oli kerrassaan 24 viikkotuntia. Vertailun vuoksi mainittakoon, että äidinkielelle varattiin 12 sekä saksan tai ranskan kielelle 18 tuntia. Ruotsi joutui aivan syrjäytettyyn asemaan, sillä sen opetus alkoi vasta III luokalta ja muistutuksessa mainittiin, että saksan kielen lukijat saivat vaihtaa sen lyhyempään 8-tuntiseen ranskan kielen kurssiin ja ranskan kielen lukijat vastaavanlaiseen saksan kurssiin.²¹⁸⁾ Oppilaiden oli siis tämän mukaan mahdollista suorittaa koko koulukäyntinsä lukematta sanaakaan ruotsia — ilmeisesti sen taitoa ei pidetty tarpeellisena itäisellä rajaseudulla. Venäjän kielen ylivoimainen asema oli täysin verrattavissa lyseoissa vallitsevaan tilanteeseen. Näin ollen tyttökoulukin alistettiin välikappaleeksi valtiollisen tarkoituksiperän saavuttamiseksi.

Samalainen kohtalo tuli Vaasan suomalaisen tyttökoulun osaksi. Keväällä 1903 koulun johtokunta anoi, että koulu otettaisiin valtion haltuun, ja toukokuussa senaatti päätti lähemmin tutustua asiaan. Puolta vuotta myöhemmin se päätti hyväksyä anomuksen ja esitti keisarille, että mainittu koulu otettaisiin valtion haltuun seuraavan lukuvuoden alusta.²¹⁹⁾ Keisari antoi myöskin suosituksensa, jonka jälkeen senaatti helmikuussa 1904 määräsi, että ”Nikolainkaupungin tyttökoulussa” on pantava toimeen pakollinen 24 viikkotunnin venäjän kielen opetus sen jälkeen kun koulu syyskuun 1. p:stä 1904 tulee valtion haltuun.²²⁰⁾

Uusien määräysten soveltaminen ei käynyt käden käänteessä, sillä oli ratkaistava kysymys, miten voitaisiin järjestää mahdollisimman vähin rahallisin kustannuksin niiden oppilaiden venäjän kielen opetus, jotka eivät olleet sitä aikaisemmin nauttineet. Kou-

²¹⁸⁾ Tal.os. Ptk. tammik. 28. p:nä 1904.

²¹⁹⁾ Sen. SD 517/385 1903; Kt.yh. kirjekons. N:o 270 1903; Tal.os. Ptk. toukok. 5. p:nä 1903. Akteissa käytetään yleensä Vaasan sijasta Nikolainkaupunkia. Tal.os. Ptk. jouluk. 1. p:nä 1903.

²²⁰⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 25. p:nä 1904; Kt.yh. kirjekons. N:o 963 1904

lutoimen ylihallitus ehdotti, että kolmen ylimmän luokan oppilaat, jotka eivät olleet venäjää lukeneet, edelleenkin vapautettaisiin siitä tai että edes ylimmän luokan oppilaille suotaisiin tällainen helpotus. Senaatti päätti kuitenkin, että myös ylimpien luokkien oppilaiden oli luettava venäjää, ja myönsi tätä tarkoitusta varten määrärahan.²²¹⁾ Kenraalikuvernööri Bobrikovin kuolemasta oli tällöin kulunut pari kuukautta.

Mainittuihin kahteen vasta valtion haltuun otettuun tyttökouluun määrättiin siis pakollinen venäjän kielen opetus, mutta muut valtion ja yksityiset tyttökoulut säästyivät toistaiseksi. Mutta näytti olevan vain ajan kysymys, milloin vastaavanlaiset määräykset ulotettaisiin koskemaan kaikkia tyttökouluja. Kesäkuun 23. p:nä 1904 keisari määräsi, että senaatin oli huolehdittava venäjän kielen opetusta suuriruhtinaanmaan tyttökouluissa, niin että sitä tehostettaisiin. Myöskin historian ja maantieteen opetusohjelmat näissä kouluissa oli tarkastettava, ”jotta oppilaat perusteellemmin ja oikeammin oppisivat tuntemaan Venäjän valtakuntaa, josta Suomi on erottamaton osa”. Kohta on kuin suoraan lainattu Bobrikovin toimintakertomuksesta, jonka sisältämät ajatuksethan sisältyivät venäläisen ”Suomisyöjä-lehdistön” ohjelmaan. Jälleen senaatti tyytyi vain pyytämään koulutoimen ylihallitukselta lausuntoa keisarin määräyksen johdosta.²²²⁾

Koulutoimen ylihallitus tiedusteli muun muassa Turun, Vaasan ja Viipurin ruotsalaisten tyttökoulujen johtajattarilta, olisiko koulurakennuksissa tilaa, jos kouluihin perustettaisiin VI luokka.²²³⁾ Koska ainakin osassa valtion tyttökouluissa näytti olevan tilaa tällaiseen muutokseen, tarkastaja Jefremow esitti, että senaattille tehtäisiin ehdotus tyttökoulujen venäjän kielen tehostamisesta siten, että mainitut koulut muutettaisiin 6-luokkaisiksi. Tällöin eivät muut yleiselle naissivistykselle tärkeät aineet joutuisi kärsimään venäjän tuntimäärän lisäyksestä, ja samalla voitaisiin tarkoituksenmukaisimmalla tavalla muutenkin järjestää tyttökou-

²²¹⁾ Kt.yh. kirjekons. N:o 854 1904; Tal.os. Ptk. elok. 10. p:nä 1904.

²²²⁾ Tal.os. KD 270/36 1904; Tal.os. Ptk. heinäk. 13. p:nä 1904.

²²³⁾ Kt.yh. Ptk. lokak. 11. p:nä 1904.

lujen opetusohjelma. Puheenvuorossaan asessori Svibergson — tarkastaja Lönnbeck jälleen yhtyi häneen — esitti käsityksensä, että jos venäjän kielen tuntimäärää on lisättävä tyttökouluissa, se suuremmitta muutoksitta voisi tapahtua ottamalla käytäntöön Viipurin ja Helsingin suomalaisille tyttökouluille vahvistetut lukusuunnitelmat, jolloin kompensatiiviset kielikurssit ranskan tai saksan kielessä vaihdettaisiin 8-viikkotuntiseen venäjän opetukseen. Hänen mielestään se tie, jolle oli menty Sortavalan ja Vaasan tyttökouluissa, oli varsin arveluttava, koska ruotsista oli tullut valinnainen oppiaine. Jos kuitenkin katsottaisiin välttämättömäksi ottaa enemmän kuin 8 viikkotuntia venäjää tyttökoulujen lukusuunnitelmiin, olisi nämä koulut laajennettava VI luokalla. Ylitirehtööri Yrjö-Koskinen, ylitarkastaja Neovius ja ylitirehtöörinapulainen Tawaststjerna yhtyivät alustajaan, jonka ehdotus äänestyksen jälkeen päätettiin lähettää senaatille.²²⁴⁾

Näin perinpohjaisiin muutoksiin koulutoimen yllähallituskin oli valmis menemään valtakunnan kielen hyväksi. Milloin tahansa voitiin näin ollen odottaa määräystä, että kaikissa tyttökouluissa venäjä tulisi pakolliseksi aineeksi. Suuret maailmantapahtumat tulivat kuitenkin väliin, eikä kenraalikuvernööri Obolenskin taholta annettu uusia määräyksiä venäjän kielen asemasta.²²⁵⁾ Täten tyttökoulujen onnistui jokseenkin rauhassa suorittaa työskentelyään ensimmäisellä sortokaudella.²²⁶⁾

16. Venäjän kielen tarkastus — osa koulujen venäläistämisprosessia

Kevään 1904 kuluessa kävi selvästi ilmi, mitä tarkoitusta varten oli katsottu aiheelliseksi lisätä venäjän kielen tarkastajien lukumäärä kolminkertaiseksi. Helmikuun 23. p:nä Bobrikov lähetti senaatille yhteenvedon niistä epäkohdista, joita venäjän kielen

²²⁴⁾ Kt.yh. Ptk. marrask. 15. p:nä 1904.

²²⁵⁾ H. Aik. 1948; Sarva: Suomen koululaitos . . . s. 20.

²²⁶⁾ Helsingin suomalaisen tyttökoulun 50-vuotisjuhlauskaisussa ss. 41 ja 42 esitetään tyttökoulujen näkemys venäjän kielen opetus-
kysymykseen: »Tyttökoulukin tahdottiin tehdä välikappaleeksi valtiollisen tarkoituserän saavuttamiseksi.»

tarkastajat olivat matkoillaan havainneet. Ensimmäinen syytös oli varsin asiallinen ja kenties aiheellinenkin: venäjän kielen opettajisto ei useimmissa tapauksissa vastaa todellista tarvetta, vaan kaipaa uudistusta ja parannusta. Seuraavilla kohdilla ei sen sijaan pitänyt olla mitään yhteyttä venäjän opetukseen ja siis tarkastajien toimialaan: historian oppikirjat sisältävät totuutta vääristeleviä tietoja varsinaisen Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan välisistä suhteista; maantieteellisiä karttoja puuttuu Venäjän keisarikunnasta; on levitetty Z. Topeliuksen "Maamme"-kirjaa, joka sisältää runsaasti sellaisia tietoja, jotka saattavat Venäjän kansan ja Suomen väestön todellisen aseman vääriin valoon ja muutamissa koulukirjastoissa on kirjoja, jotka ovat loukkaavaa laatua. Nämä kohdat paljastavat täysin, että mainitut tarkastajat toimivat kenraalikuvernöörin urkkijoina koulumaailmassa. Senaatti ei halunnut tai uskaltanut tulkita asiaa tällä tavoin, sillä kun Bobrikov vaati asiassa "kaikinpuolista tutkimista", se vain aluksi vaati ylihallitukselta lausunnon.²²⁷⁾

Tarkastaja Jefremow laati ylihallituksen puolesta vastauskirjelmän. Siinä esitettiin, että maantiedon ja historian opetuksen parantaminen täytynee jättää sille komitealle, jonka kenraalikuvernööri ja senaatti ovat yksissä neuvoin asettaneet maan oppilaitoksissa käytettyjen äskenmainittuja aineita käsittelevien oppi- ja lukukirjojen tarkastusta varten. Kirjelmän mukaan ylihallitus ilmoitti myös, että se tulee antamaan käskyn valtakunnan kartan hankkimisesta kouluihin ja että se on jo aikaisemmin laatinut luettelot eri oppilaitosten kirjastoista, mutta asia on vielä käsitteilynäläisenä. Sihteeri Svibergson puheenvuorossaan ilmoitti, että hän oli pääasiassa yhtä mieltä tarkastaja Jefremowin kanssa, mutta tahtoi lisätä, että historian ja maantiedon opetus ei kuulu venäjän nuorempien tarkastajien tehtäviin eikä heillä ole pätevyyttä arvostella muita kuin edustamassaan aineissa käytettäviä oppikirjoja. Minkäänlaista muistutusta nuoremmille tarkastajille

²²⁷⁾ Tal.os. KD 104/17 1904.; Tal.os. Ptk. huhtik. 14. p:nä 1904; Kenraalikuvernöörin arkisto 1904 IV jaosto II osasto, Kartonki 2 6.

ei annettu toimivaltansa ylittämistä, vaan ylihallitus lähetti senaatille tarkastaja Jefremowin laatiman kirjelmän.²²⁸⁾

Vasta huhtikuun 18. p:nä 1905 —lähes vuosi Bobrikovin kuoleman jälkeen — senaatti kääntyi kenraalikuvernööriin viran silloisen haltijan puoleen kirjelmällään. Samoin kuin ylihallitus sekini esitti, että venäjän kielen opetuksessa ilmenevät epäkohdat johtuivat ylimenokaudesta: on vaikeaa hankkia suurta määrää päteviä opettajia yht'aikaa ja lisäksi useille opettajille tuottaa ennen kaikkea vaikeuksia soveltaa käytäntöön uutta metodologia, jossa pyritään mahdollisimman käytännölliseen opetukseen. Kaikki epäkohdat tulevat vuosien mittaan poistumaan, varsinkin kun tarkastajat jatkavat neuvojaan ja ohjeitaan. Lausunnossa käsiteltiin myös ohimennen tyttökoulujen venäjän opetusta, johon tarkastajat olivat kiinnittäneet huomiota. Senaatti ehdotti sellaisten matkastipendien määrän lisäämistä, jotka tekisivät mahdolliseksi oleskelun Venäjällä myös lukukausien aikana ja erikoisesti sellaisissa oppilaitoksissa, joissa oppilaat eivät olleet äidinkieleltään venäläisiä.²²⁹⁾ Kenraalikuvernööriin paikalla tapahtuneesta muutoksesta ja vaapaampien aikojen koittamisesta huolimatta ei senaatti vieläkään ottanut jyrkempää kantaa.

Kun oli parhaillaan kulumassa loppuun venäjän kielen tarkastajille 3 vuoden koeajaksi vahvistettu ohjesäännön voimassaoloaika, senaatti päätti kirkollisasiaintoimituskunnalta saamansa ke-

²²⁸⁾ Kt.yh. Ptk. marrask. 29. p:nä 1904. Mainittu historian ja maantiedon oppikirjoja tarkastava komitea, jonka senaatti ja kenraalikuvernööri Bobrikov olivat yhdessä asettaneet keväällä 1903, oli varsin erikoislaatuinen kokoonpanoltaan. (Tal.os. KD 209/19 1903). Senaatin nimittämistä siihen kuuluivat ylitirehtööri Yrjö-Koskinen, ylitirehtöörinapulainen Tawaststjerna ja tarkastaja Snellman sekä kenraalikuvernööriin valitsemina kenraalikuvernöörinkanslian osastopäällikkö, yliesikunnan everstiluutnantti Nivet sekä aikaisemmin mainittu kollegiasessori Jeleneff. (Tal.os. KD 263/24 1903). Keväällä 1903 kenraalikuvernööri määräsi vielä jäseniksi myöskin aikaisemmin mainitun Helsingin Aleksanterin kymnaasin johtajan, kenraalikuvernööriin luona erityisiä toimia varten palvelevan valtioneuvos Semenovin ja Suomalaisen normaalilyseon venäjän kielen kollega Kannisen sekä samoin kenraalikuvernööriin luona erityisissä toimissa palvelevan kollegineuvos Krochinin.

²²⁹⁾ Tal.os. Ptk. huhtik. 18. p:nä 1905.

hoituksen mukaisesti käskeä ylihallitusta antamaan lausuntonsa siitä, millaisia kokemuksia ohjesäännöstä oli saatu. Se päätti myöskin ilmoittaa kenraalikuvernöörille, että asia tulee esille niin pian kuin ylihallitus on toimittanut siltä vaaditun lausunnon.²³⁰⁾ Kun sortovalta oli hieman hellittänyt otettaan, voitiin toivoa, että tätä ohjesääntöä saataisiin muuttaa enemmän tarkoitustaan vastaavaksi, jolloin myös räikeimmät epäkohdat korjaantuisivat.

17. Venäjän kielen opettajat, opetusmenetelmät ja oppikirjat huomion kohteena

Lukemattomia kertoja esitettiin niin kenraalikuvernöörin kuin senaatin ja kouluhallituksenkin taholta, että oli ensiarvoisen tärkeää saada pätevät venäjän kielen opettajat, jos haluttiin päästä tuloksiin mainitun kielen opiskelussa. Lehtori Jefremow oli venäjän kielen tutkijan ominaisuudessa joulukuussa 1900 esittänyt käsityksensä, että mainittua oppiainetta opetettiin varsin menestyksellisesti suuriruhtinaanmaan kouluissa.²³¹⁾ Toisenlaisen kuvan esittää Bobrikov "Kertomuksessaan". Omien havaintojensa pohjalla hän väitti, että "valtakunnan kieltä" opetettiin samojen perusteiden mukaan kuin vieraita kieliä venäjän oppilaitoksissa ja vieläkin huonommalla menestyksellä.²³²⁾

Venäjän kielen tuntimäärän lisäämisen ohella kiinnitettiin huomio myös opettajien tason kohottamiseen. Aikaisemmin on jo mainittu, että tätä tarkoitusta varten lisättiin stipendien sekä markkainta lukumäärää, jotta yhä useammat voisivat oleskella keisarikunnassa kielitaitoaan täydentämässä. Tehokkaasta opettajien valmennusta varten perustettiin myös aikaisemmin mainitut nor-

²³⁰⁾ Tal.os. Ptk. syysk. 28. p:nä 1905.

²³¹⁾ Kt.yh. kirjekons. N:o 1412 1900.

²³²⁾ Kenraalikuvernöörin kertomus... s. 71. Kenraalikuvernöörin ilmoitti tutustuneensa venäjän kielen opetukseen Helsingissä, Turussa, Hämeenlinnassa, Tampereella, Lappeenrannassa, Vaasassa, Oulussa, Torniossa, Naantalissa, Raumalla, Porissa, Hangossa, Tammissaareissa, Loviisassa, Porvoossa, Haminassa, Viipurissa, Savonlinnassa, Kuopiossa, Mikkelissä, Sortavalassa ja Käkisalmissa — siis yli 2/3:ssa kaupunkiemme lyseoista.

maalilyseoiden venäjän kielen yliopettajanvirat. Asetuksessahan oli nimenomaan mainittu, ettei virkojen hoitajille saanut määrätä muita velvollisuuksia kuin venäjän kielen opetusta ja harjoituksia mainitun kielen opettajanvirkoihin pyrkijäin kanssa. Koulutoimen ylihallitus tiedoitti asiasta normaalilyseoiden rehtoreille.²³³) Tämä pieni määräys aiheutti kuitenkin kenraalikuvernööri Bobrikovin ajalle tyyppillisen välikohtauksen. Senaatille osoittamassaan kirjelmässä kenraalikuvernööri ilmoitti tietoonsa tulleen, että normaalilyseoiden vt. yliopettajien ei sallita ottaa osaa mainitun aineen opettajakandidaattien arvosteluun heinäkuun 26. p:nä annetun asetuksen 5. kohdan perusteella. Oliko väitteessä perää — nimettömät ilmiannoitan olivat aivan leimaa-antavia tälle ajalle — on vaikeata todeta, sillä senaatti ei määrännyt pantavaksi tutkimusta asiassa toimeen, vaan se katsoi vain aiheelliseksi selittää, ettei mainittu asetuksen kohta tarkoittanut muuta kuin että näiden yliopettajien erikoistoimialaan ei saanut kuulua muita aineita kuin venäjä. Ylihallitukselle senaatti erikoisesti korosti, että venäjän kielen yliopettajat kaikessa muussa olivat oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa suhteen täysin samassa asemassa kuin muutkin yliopettajat.²³⁴)

Vt. yliopettajana tänä aikana toimi Suomalaisessa normaalilyseossa fil.maist. PIETARI TOIKKA lukuvuoden 1903—1904, hänet nimitettiin myös vakinaiseksi vuodesta 1905 lähtien. Välillä virkaa hoiti aikaisemmin mainittu kollega Kanninen, jonka valitusta yliopettajan nimitysasiassa ei otettu huomioon.²³⁵) VICTOR ZILLIACUS hoiti Ruotsalaisessa normaalilyseossa venäjän yliopettajanvirkaa aluksi virkaatekevänä, vuodesta 1905 vakinaisena.²³⁶)

²³³) Asetuskokoelma 1903 N:o 41; Kt.yh. kirjekons. N:ot 956, 957 1903.

²³⁴) Kenraalikuvernöörin arkisto 1903 N:o 139, I osasto, jaosto IV kartonki 6; Tal.os. KD 554/55 1903; Tal.os. Ptk. jouluk. 21 p:nä 1903. Vrt. HSNL . . . ss. 44—45; MIKA WALTARI »Nähtävästi esiintulleesta syystä tulee vielä . . .»

²³⁵) HSNL 1887—1937, ss. 106, 100; Kt.yh. kirjekons. N:ot 477, 1017, 1904.

²³⁶) SNL 1864—1916, liite 3, s. 5. Kenr.kuv.ark. 1903 N:o 112 jaosto IV kartonki 5.

Suomalaisessa normaalilyseossa vuosina 1900—1906 annetuista näytteistä käy ilmi eräs mielenkiintoinen seikka. Äidinkieltä lukuunottamatta — siinä annettiin näytteitä yhteensä 44 — uudet kielet olivat jokseenkin tasaveroisia, niin että saksassa annettiin 18, ranskassa 16 ja ruotsissa 15 näytettä, kun taas vastaavat luvut latinassa ja kreikassa olivat 10 ja 1. Venäjän kielessä näytteitä annettiin samana aikana 20. Korkea lukumäärä johtui siitä, että lukuvuonna 1904—1905 auskultantteja oli kokonaista 9.

Heinäkuussa 1903 annettujen määräysten jälkeen tarvittiin huomattava määrä venäjän kielen opettajia lisää. Kaikkiin lehtorin- ja kolleganvirkoihin ei saatu päteviä henkilöitä, niin että ainoastaan 54,1 % opettajista oli suorittanut akateemisen loppututkimuksen. Yksityiskouluissa venäjää opettavista 44 % oli joko yliopistossa tai jatko-opistoissa suorittanut opiskelunsa päätökseen. Tyttökouluissa lienee suunnilleen puolet opettajista vastannut asetettuja vaatimuksia. Kuitenkin oli jokin osa epäpäteivistäkin kuunnellut opetusta normaalilyseoissa, kuten näiden koulujen vuosikertomuksista käy ilmi.²³⁷⁾

Yliopistossahan venäjää opiskelleiden taito ei aina ollut tyydyttävä. Siitä kertoo tarkastaja Jefremowin aloitteesta syntynyt kouluoimen yllähdituksen kirjelmä yliopiston konsistorille toukokuu 1904. Siinä esitettiin toivomus, että arvosanoihin laudatur ja cum laude approbatur venäjän kielessä olisi vaadittava paitsi perusteellista kurssien tuntemusta myöskin tyydyttävää kykyä suullisesti ja kirjallisesti käyttää mainittua kieltä.²³⁸⁾ Saman päämäärän saavuttamiseksi käytettiin stipendejä — huhtikuun alkupäiviin mennessä venäjän kielen opettajien kesästipendejä oli hakenut 7 henkilöä.²³⁹⁾

²³⁷⁾ Esim. Ruotsalaisessa normaalilyseossa syyslukukaudella 1902 kuunteli venäjän opetusta, opettajatar, kapteeni. 3 neitiä, eversti-luutnantti ja opettaja. Suomalaisessa normaalilyseossa lukuvuoden 1903—1904 kuluessa venäjän opetukseen tutustui mm. rautatievirka-mies ja »translaattori».

²³⁸⁾ Kt.yh. Ptk. toukok. 31. p:nä 1904; Kt. yh. kirjekons. N:o 597 1904.

²³⁹⁾ Kt.yh. Ptk. toukok. 31. p:nä 1904; Kt.yh. kirjekons. N:o 634 1904.

Samana toukokuun viimeisenä päivänä 1904, jona ehdotus yliopistoille tehtiin, esitti tarkastaja Jefremow myöskin, että tarkemmin määriteltäisiin, mitä syntyperäisiltä venäläisiltä olisi vaadittava, ennen kuin heidät nimitettäisiin opettajanvirkoihin koululaitokssamme. Asetuksessa, johon Bobrikov vetosi, oli ollut sanat "etupäässä otettava yliopistosivistyksen omaavia syntyperäisiä venäläisiä", mutta näytti siltä, että se ei ollut tarpeeksi selvä. Ylihallituksen piti Jefremowin mielestä ehdottaa senaatin hyväksyttäväksi seuraavanlaiset pätevyys ehdot: diplomi jossakin Venäjän yliopistossa tai vastaavassa laitoksessa menestyksellisesti suoritusta täydellisestä kurssista korkeimmalla arvosanalla venäjän kielessä ja kirjallisuudessa; korkeakoulun todistus osoitetuista tyydyttävistä kasvatusopin tiedoista; asianmukainen todistus opetuskielen — suomen tai ruotsin — tarpeellisesta tuntemisesta sekä todistus myöskin siitä, että hakija on kahden lukukauden ajan kuunnellut venäjän kielen opetusta ja antanut siinä näyttöet. Viimeksi mainittuun kohtaan saattoi saada erivapauden ylihallituksen määräämin ehdoin.

Oliko tämä tarkoitettu helpotukseksi, niin että kuka tahansa määrätyt ehdot täyttävä Venäjän kansalainen voi tulla nimitetyksi virkaan Suomen koululaitoksessa, vai rajoitukseksi, joka esti pääsemästä virkoihin sellaisia syntyperäisiä venäläisiä, jotka eivät täyttäneet joka suhteessa teoreettisia ja pedagogisia vaatimuksia, on vaikeata ratkaista. Aessori Svibergson tulkitse sen ensi mainitulla tavalla vastoin ylihallituksen enemmistön kantaa. Hän katsoi esityksen tarpeettomaksi, koska kelpoisuusvaatimukset keisarikunnassa ja suuriruhtinaanmaassa olivat huomattavasti toisistaan poikkeavat. Hänen mielestään oli edelleen noudatettava aikaisempaa käytäntöä, jonka mukaan senaatti päätti kustakin tapauksesta erikseen.²⁴⁰⁾

Ilmeisesti Bobrikov oli antanut aiheen tähän ylihallituksen esitykseen. Hänen harrastuksestaan saada syntyperäisiä venäläisiä koululaitoksemme on jo aikaisemmin useassa otteessa ollut puhe. Kenraalikuvernöörin tavatenta kiinnostusta venäjän opetusta koh-

²⁴⁰⁾ Kt.yh. Ptk. toukok. 31. p:nä 1904.

taan kuvaa myöskin hänen joulukuussa 1903 tekemänsä tiedustelu venäjän opettajista. Siinä haluttiin saada selvyys, 1) mistä ajasta lähtien opettajat olivat opiskelleet venäjän kieltä, 2) missä he opettivat venäjää, 3) missä he olivat opiskelleet, 4) missä he olivat syntyneet ja 5) olivatko he Suomen kansalaisia. Luettelossa mainituista ylivoimaisesti suurin osa oli opiskellut "Moskovan yliopistossa" tai "keisarikunnassa", vain harvat olivat joutuneet merkitsemään vain "K. Aleksanterin Yliopistossa". Mitä taas syntyperään tulee, näyttävät kaikki olleen tänä aikana Suomen kansalaisia, vaikkei kaikkien syntymäpaikka ollutkaan suuriruhtinaskunnan rajojen sisällä.²⁴¹⁾ Käsitystä, että varsinaisesti Bobrikovin aloitteesta olivat syntyneet koulutoimen ylihallituksen toukokuiset ehdotukset vuodelta 1904, tukee myöskin se, että hänen kuolemansa jälkeen asia siirtyi syrjään. Se oli tosin kevään 1905 kulessa vielä pari kertaa esillä senaatissa, mutta ratkaisu viipyi. Kokoonpanoltaan täysin uusi senaatti ei katsonut voivansa hyväksyä tehtyä ehdotusta joulukuussa 1905.²⁴²⁾ Kenraalikuvernöörin yritys saada syntyperäisiä venäläisiä myös venäjän kielen lukuaineiden, maantiedon ja historian, opettajiksi, ei myöskään toteutunut.²⁴³⁾

Jo "Kertomuksessaan" Bobrikov oli kiinnittänyt huomiota siihen, ettei ollut olemassa mitään asianmukaisesti vahvistettua ohjelmaa venäjän kielen opetusta varten, vaan "aine oli kokonaan jätetty opettajien mielivaltaan".²⁴⁴⁾ Varmaan kenraalikuvernöörin väitteessä oli peräinkin, sillä tänä "etsinnän ja kokeilujen aikana" kukin opettaja joutui itse harkitsemaan miten käyttää tunnit, jotka lyhyessä ajassa olivat kaksinkertaistuneet lukumäärältään. Mitään yhtenäistä järjestystä tai metodia ei voitu noudattaa, sillä muutokset olivat siinä määrin perinpohjaisia ja nopeasti toimeenpantavia. Ylihallitus pyrki kyllä antamaan jonkinlaisia ohjeita

²⁴¹⁾ Kenraalikuvernöörin arkisto 1903 No: 112, jaosto IV, kartonki 5

²⁴²⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 1. ja huhtik. 4. p:nä sekä jouluk. 21. p:nä 1905.

²⁴³⁾ Vrt. kenraalikuvernöörin kertomus... s. 79.

²⁴⁴⁾ Kenraalikuvernöörin kertomus... s. 75.

samalla kun se vahvisti uusia oppikirjoja, mutta sellaiset neuvot, kuin että oppikirja ei alaluokilla saa näytellä liian merkitsevää osaa, vaan on pyrittävä noudattamaan lähinnä havaintometodia, olivat varsin ylimalkaisia.²⁴⁵⁾

Koulutoimen yllähallitus laati tosin uudet oppiennätykset heinäkuussa 1903 vahvistettujen lukusuunnitelmien pohjalla, jotta opetuksessa ilmenevästä kirjavuudesta päästäisiin, mutta se esitti ne senaatille vasta huhtikuun 1. p:nä 1905. Tässä ohjelmassa kiintyy huomio siihen, että kielioppi ja kirjalliset käännökset ovat joutuneet täysin syrjäytettyyn asemaan. "Kuvallisia tekstejä", Venäjän karttoja ja maantieteellisiä kuvia kehoitetaan käyttämään opetuksessa hyväksi alaluokilla. Yläluokilla määrätään tutustumaan Venäjän historiaan ja klassikoihin sekä harjoittelemaan venäläistä ainekirjoitusta.²⁴⁶⁾ Yllähallituksen suunnitelma osoittaa selvästi, että se oli pyrkinyt ottamaan huomioon venäjän kielen tarkastajien huomautuksia ja neuvoja. Nämä olivat nimittäin moittineet opetusta, joka heidän mielestään oli teoreettista ja jossa päähuomio oli kiinnitetty kielioppiin ja lauserakenteeseen.²⁴⁷⁾ Mikäli yllähallituksen ehdotusta olisi ehditty soveltaa käytäntöön, olisivat tuloksetkin voineet muuttua.

Tavallista oli kuitenkin, että niin opettajat kuin oppilaatkin tahallisesti laiminlöivät venäjän kielen oppiaineena. Läksyjä luettiin vain milloin oli pelkoa tarkastajan vierailusta ja silloinkin opettajan erikoiskehoituksesta.²⁴⁸⁾ Joissakin kouluissa oppilaat saivat hyviä numeroita ilman että heidän tarvitsi juuri vaivautua opiskelemaan.²⁴⁹⁾ Mika Waltari toteaa Suomalaisen normaalityseon juhlahjulkaisussa, että lisääntyneen venäjän kielen opetuk-

²⁴⁵⁾ Ruotsalaisen normaalilyseon yliopettaja V. Zilliacus koulunsa 50-vuotisjuhlahjulkaisussa esittää varsin mielenkiintoisen katsauksen venäjän kielen opetuksen metodin kehityksestä, ss. 101—108.

²⁴⁶⁾ Kt.yh. Ptk. huhtik. 1. p:nä 1905 ja Alamainen kertomus 1905—1908 ss. 36—39.

²⁴⁷⁾ Tal.os. KD 104/17 1904.

²⁴⁸⁾ Henkilökohtaisena muistonaan Turun reaalityseosta kertonut kouluneuvos Niilo Kallio.

²⁴⁹⁾ Henkilökohtaisena muistonaan kertonut professori Einar W. Juva.

sen kestäminen teki oppilaille helpommaksi siinä tapahtuneet häiriöt.²⁵⁰⁾ Kaikissa kouluissa ei tällaisia välikohtauksia sattunut. Suuressa määrin asia riippui opettajan persoonallisuudesta. Mikäli opettaja osasi suhtautua kiihkottomasti ja asiallisesti edustamaan aineeseen, oppilaatkin opiskelivat sitä rauhallisesti ja laiskasti.²⁵¹⁾

Eino J. Parmanen — tosin 30-luvulla ilmestyneessä kirjassaan — yrittää valaista oppilaiden suhtautumisen taustaa. ”Venäjää luettiin niin laiskasti, että juuri ja juuri saatiin välttävä numero luokalta pääsemiseksi. Vastenmielisyys venäjän kieltä kohtaan oli vaistonvaraisesti veressä perintönä ajalta, jolloin ryssä vastaan oli saatu taistella. Siitä huolimatta, että viimeisestä sodasta oli kulunut miltei sata vuotta ja maamme oli Venäjän vallan aikana edistynyt sekä valtiollisesti että taloudellisesti, kyti kaikesta huolimatta sydämen sisimmässä epäluulo noita vanhoja perivihollisia kohtaan. Muodossa tai toisessa ilmenevä sorto sai tämän tunteen muuttumaan vihaksi jo koulunuorisonkin keskuudessa. Näin ollen Bobrikovinkin toimenpiteistä oli se seuraus, että vastenmielisyys venäjän kieleen kasvoi entistäkin voimakkaammaksi.”²⁵²⁾ Suurin piirtein katsoen sanat osunevat oikeaan huolimatta tendenssistään.

Oppikirjatkin olivat yhtä kirjavia laadultaan kuin opetuskin. 1800-luvun viimeisinä vuosina oli ilmestynyt vain harvoja uusia oppikirjoja — julkaiseminen ei ilmeisesti kannattanut — joten yritettiin tulla toimeen vanhoilla painoksilla. Vuosikertomuksista käy ilmi, että sortokauden ensi vuosina kouluissa oli oppikirjoina muun muassa E. W. Palanderin ”Venäjän kielen perusteet” sekä saman tekijän ”Skriföfningar i ryska språket”, ”Rysk läsebok”, ”Lärobok i ryska språket”, ”Förberedande kurs i ryska språket”,

²⁵⁰⁾ HSNL 1887—1937... s. 39.

²⁵¹⁾ Henkilökohtaisena muistonaan kertonut varanotaari, rouva Wilhelmiina Ahinkas, joka Hämeenlinnan tyttökoulun läpikäytyään ja jatkoloukkien oppikurssin suorittettuaan keväällä 1903 joutui yliopistossa suorittamaan suullisen tentin venäjän kielessä.

²⁵²⁾ Parmanen: mt. ss. 327—328.

"Praktisk lärobok i ryska språket". Myöskin näyttää käytetyn Axel Liliuksen ja Alfr. Thillotin kirjoja "Lärobok i ryska språket för elementarundervisningen". "Skriv- och talöfningar" ja "Elementarbok i ryska språket". C. M. Lindforsin toimesta olivat ilmestyneet "Ryska extemporalie och skrivöfningar" sekä "Rysk Elementarbok jämte läsebok ja "Praktisk lärobok". Yhdessä Haagin kanssa hän julkaisi "Förberedande kurs i ryska språket". J. J. Mikkola oli laatinut "Venäjän kieliopin" sekä suomeksi mukailut O. Åsbåthin venäjän kielen oppikirjan. Baranoffskin, Grotin ja Palanderin krestomatiaita luettiin myös samoin kuin Growströmin sekä suomeksi että ruotsiksi ilmestynyttä venäläistä lukukirjaa.²⁵³⁾

Vuosina 1902—1905 ilmestyi varsin lukuisia uusia oppikirjoja — seurauksena lisääntyneestä tuntimäärästä. Näitä olivat muun muassa Elisabeth Steniuksen "Venäjän kielen alkeiskirja" ja Elementarkurs i ryska språket" sekä K. F. N. Åströmin "Venäjän kielioppi" ja "Venäläinen lukukirja", "Rysk läsebok jämte rysk-svensk ordbok för elementarläroverkens fem högre klasser" ja "Kortfattad rysk grammatik".²⁵⁴⁾ Vuosien 1905—1908 aikana ilmestyi vielä "I skolan och utom skolan" ja Lärobok i ryska språket" — myös suomeksi — kumpikin V. G. Krankin toimittamana.²⁵⁵⁾

Kuten ylläolevasta luettelosta käy ilmi, oli ruotsinkielisillä kouluilla suurempi mahdollisuus valita venäjän kielen oppikirjansa. Minkätasoisia ja miten paljon valtiollisia tarkoituksia sisältäviä mainitut oppikirjat olivat, on asiaatuntemattoman vaikeata sanoa. Ainakin lehtori Palanderin toimittamat oppikirjat lienevät olleet varsin täysipainoisia, kuten jo edellä on käynyt ilmi ylihallituksen lausunnosta.

²⁵³⁾ Kt.yh. kirjaluettelo painoasiain ylihallitukselle kirjekons. N:o 72 1904 sekä koulujen vuosikertomukset Yliopiston kirjastossa.

²⁵⁴⁾ Kt.yh. alamainen kertomus vuosilta 1902—1905, s. 67.

²⁵⁵⁾ Kt.yh. alamainen kertomus vuosilta 1905—1908, s. 78.

18. Vuosien 1904—1905 valtiopäivät
käsittelivät venäjän kielen
opetuskysymystä

Kuten on jo mainittu, kenraalikuvernööri Obolenskin aikana ei enää venäläiseltä taholta tehty uusia aloitteita venäjän kielen hyväksi. Toiveita valoisampien aikojen koittamisesta herätti ennen kaikkea kutsu valtiopäiville syksyllä 1904, vaikka diktatuuriasetusta ei ollutkaan kumottu. Oppositiona esiintynyt perustuslaillinen puolue oli vaalivalmisteluissa edullisemmassa asemassa kuin hallitusvastuuta kantanut vanhasuomalainen puolue, joka ei voinut tuoda esiin ohjelmaansa "ajan voittamisesta" ja "sillanrakentamisesta" yhtä avoimesti kuin perustuslailliset omansa. Japanin sodasta kantautuneet uutiset sekä se tosiasia, että Suomea koskevien määräysten allekirjoittajina eivät enää esiintyneet Bobrikov ja v. Plehwe, antoivat rohkeutta käydä vaalitaisteluun jyrkin iskulausein. Perustuslaillisten voitto kolmessa säädysssä on tätä taustaa vasten ymmärrettävissä.

Pitkästä aikaa voitiin valtiopäivillä tuoda avoimesti esiin se, mikä oli jo vuosikausia mielissä kytenyt. Säilyneistä asiakirjoista käy erinomaisella tavalla ilmi, miten eri lailla oli käsitetty isänmaan edun vaativan suhtautumista sortotoimenpiteisiin.

Jo joulukuussa 1904 Suomen säädyt anoivat keisarilta, että hän "suvaittisi arnessa ryhtyä niihin toimenpiteisiin, jotka ovat tarpeen perustuslain mukaisen hallitustavan uudelleen voimaan saattamiseksi ja laillisen järjestyksen palauttamiseksi Suomeen". Anomuksessa käsiteltiin muun muassa kielimanifestia vuodelta 1900, jonka katsottiin loukkaavan Suomen kansan ehdotonta oikeutta "omata kielellisessäkin suhteessa kansallinen valtiohallinto".²⁵⁶⁾

Saman joulukuun kuluessa tehtiin niin aatelis-, pappis-, porvaris- kuin talonpoikaissäädysäkin lukuisia anomusehdotuksia niiden epäkohtien korjaamiseksi, jotka koulualalla olivat syntyneet sortovuosina. Säätöjä kehoitettiin anomaan, että koulumaailmassa

²⁵⁶⁾ Asiakirjat Valttiopäiviltä 1904—1905 51, Valtiosäätöjen anomus, Anomusmietintö N:o 1, ss. 21—22, 9—10.

palautettaisiin olot sille kannalle, millä ne olivat olleet ennen vuotta 1901, varsinkin mitä venäjän kielen opetukseen tulee; että yksityiskouluille myönnettäisiin valtionapua ilman niitä rajoituksia, joita joulukuulta 1884 peräisin oleva asetus säätää; että yksityisille kouluille säilytettäisiin se vapaus järjestää sisäinen toimintansa, joka niillä aikaisemmin on ollut ja että mainitut koulut saisivat käyttää vapauttamisoikeuttansa ilman minkäänlaisia rajoituksia; että yksityiskouluille, jotka täyttävät sellaisille sivistyslaitoksille aikaisemmin määrätyt ehdot, myönnettäisiin valtionapua niin suuressa määrässä ja niin pitkäksi ajaksi, että koulujen olemassaolo on turvattu; että yksityiskouluille valtionavun saamisen ehdoksi ei säädettäisi määräyksiä, jotka tekevät nämä koulut pelkäästään jonkin valtion koulun epäitsenäiseksi jäljennökseksi; että senaatin 1. p:nä marraskuuta 1904 antamaa käskyä ei pantaisi toimeen ja että sitä opetussuunnitelmaa, jonka nojalla yksityiskoulu on saanut määräytyksi ajaksi valtion kannatusta, ei tämän määräajan kuluessa valtion taholta muutettaisi.²⁵⁷⁾

Valtiopäivien kuluessa yleinen anomusvaliokunta käsitteli epäkohtia koulutoimen alalla.²⁵⁸⁾ Siihen tuli luonnollisesti kuulumaan sekä perustuslaillisia että vanhasuomalaisia, joiden käsitykset poikkesivat huomattavasti toisistaan, mutta minkäänlaista vastalauseita ei mietintöön liittynyt. Tämä laaja asiakirja, joka painettuna käsittää 122 sivua, todistaa varsin suurta perehtyneisyyttä kouluasioihin — laatijoinahan olivat mukana sellaiset koulu- ja yliopistomiehet kuin Uno Lindelöf, V. T. Rosengvist, E. Castrén, E. N. SETÄLÄ, ja I. A. HEIKEL. Vaikka siinä esiintyy rusaastikin kritiikkiä niin senaatin kuin koulutoimen ylihallituksen toi-

²⁵⁷⁾ Asiakirjat Valtiopäiviltä 1904—1905 5 1, Anomusmietintö N:o 3, ss. 1—17.

²⁵⁸⁾ Yleisen anomusvaliokunnan puheenjohtajana toimi A. Wallenskiöld sekä jäseninä U. Lindelöf, W. Pipping, V. T. Rosenqvist, E. N. Setälä, E. Hyvärinen, F. V. Sundvall, Th. Schwindt, K. Viljakainen, G. Jalkanen ja A. Okko sekä osittain E. Hannula, E. Castrén, J. H. Hakulinen ja O. Laine. Varajäseninä olivat G. Schauman, osittain I. A. Heikel, A. R. Spoo, A. J. Horttanainen ja J. Horelli. Ibidem: s. 122.

(Vrt. myös kenraalikuvernöörinarkisto 1905 IV jaosto, kartonki 4 ja kartonki 4 N:o 13 5 c.

mintaz arvioitaessa, kuitenkin pääasia — laittomuudet ja epäkohdat ovat johtuneet vallinneesta vieraasta hallitustavasta — on tuotu varsin selvästi esiin. Myöskin mietinnön laatijan enemmistön perustuslaillinen katsomustapa paikoitellen heijastuu — käytettävissä oleva aineisto tarjosi erinomaisia edellytyksiä muodostaa mietinnöstä myös kotimaisiin viranomaisiin kohdistuva syytekirjelmä. Valiokunta oli työnsä kuluessa saanut kokea vastatuulta niin senaatin kuin koulutoimen ylihallituksen ylitirehtöörinkin taholta, kuten mietinnöstä myös ilmenee.²⁵⁹⁾

Luonnollisesti raskaimmat syytökset kohdistuivat edesmenneeseen kenraalikuvernööriin.²⁶⁰⁾ Senaatti sai myöskin osansa esimerkiksi sen tähden, että se ei keväällä 1901 ollut noudattanut vuodelta 1872 peräisin olevan koulujärjestyksen määräyksiä, vaan oli itse kiirehtinyt laatimaan lukusuunnitelmaehdotukset kuulematta koulutoimen ylihallitusta, vieläpä parantelemaan niitä kenraalikuvernöörin mielen mukaan.²⁶¹⁾ Varsinkin rehtori v. Bonsdorffin erottamiseen johtaneista tapahtumista valiokunta lausui moitteensa: ”Sellaisella kiireellä ja huolimattomuudella oli siis uudet määräykset annettu, että erityinen asetus oli annettava rajoittamaan aikaisemmin annettujen pätevyyttä.”²⁶²⁾ Senaatin viimeksi kuluneina vuosina omaksuma menettely yksityiskoulujen avustuksiin nähden ei myöskään saavuttanut valiokunnan hyväksymistä, sillä sen mielestä valtiovallalla ei ollut oikeutta puuttua määrääjäksi vahvistettuun lukusuunnitelmaan, niin kauan kuin sitä tunnollisesti noudatettiin. Valiokunta teki — ehkä huomaamattaan — saman virheen kuin senaatti aikoinaan yksityiskouluasiassa. Sen sijaan että lähtökohdaksi olisi otettu keisarin marraskuussa 1901 antama varsin selvä ja yksityiskohtainen käsky, kummatkin vetosivat saman vuoden heinäkuulta peräisin olevaan paljon ylimalkaisempaan määräykseen.²⁶³⁾

²⁵⁹⁾ Ibidem, ss. 20, 106.

²⁶⁰⁾ Ibidem, mm. ss. 22—23, 43—44, 50—51.

²⁶¹⁾ Ibidem, ss. 24—27.

²⁶²⁾ Ibidem, s. 29.

²⁶³⁾ Ibidem, ss. 30—31, 35—36.

Valiokunta ”syvästi valitti” sitä, ettei senaatti mitenkään osoittanut hallitsijalle, miten vastoin oikeusperiaatetta oli sellainen menettely, että keisari syrjäyttäen Suomen senaatin kääntyi valtakunnanpuoleen suuriruhtinaskuntaa koskevassa asiassa.²⁶⁴⁾ Kreikan kielen asemaan mietinnössä myös puututtiin. Valiokunta piti erittäin valitettavana, että maalaisylioppilaiden opintoaikaa teologisessa tiedekunnassa oli pidennetty uusilla järjestelyillä.²⁶⁵⁾ Väitös, että lukusuunnitelmaa, jonka mukaan kreikka oli pakollinen, ei ollenkaan sovellettu käytäntöön, oli aiheeton, sillä muun muassa normaalilyseoissa sitä noudatettiin rinnakkaisluokilla VI—VIII.²⁶⁶⁾ Valiokunnan mielestä yleiseen asetukseen ei kuulunut määräys opetusmetodista, kuten oli ollut heinäkuun 26. p:n asetuksessa vuodelta 1903.²⁶⁷⁾

Valiokunta ehdotti, että säädyt alamaisesti anoisivat, että venäjän kielen opetus Suomen alkeisoppilaitoksissa — niin valtion kuin yksityisissäkin — saisi saman aseman kuin sillä yleensä oli ennen vuotta 1901 ja vuosina 1903 ja 1904 valtion haltuun otetuissa tyttökouluissa saman sijan, joka sillä on muissakin tyttökouluissa.²⁶⁸⁾

Mitä taas yksityiskouluihin tuli, valiokunta oli sitä mieltä, ettei armollinen julistus vuodelta 1884 suinkaan tarkoita, että siinä mainittujen kielten opetukselle osoitettujen tuntien määrän tulisi olla aivan sama kuin valtion kouluissa ja että kaikkien oppilaiden pitäisi lukea venäjää. Valiokunta huomautti, että senaatti oli aikaisemmin tulkinnut määräystä paljon vapaammin eikä sitä paitsi julistusta ollut muodollisesti muutettu, vaikkakin uusia määräyksiä oli annettu.²⁶⁹⁾ Ennen kaikkea senaatin marraskuussa 1904 antama määräys, että yksityiskouluissa oli syyskuun 1. p:stä 1905 lähtien noudatettava reaalilyseoille heinäkuussa 1903 vahvis-

²⁶⁴⁾ Ibidem, ss. 32—33, 35.

²⁶⁵⁾ Ibidem, ss. 53—54.

²⁶⁶⁾ Ibidem, ss. 45—46.

²⁶⁷⁾ Ibide s. 54.

²⁶⁸⁾ Ibidem, ss. 60—61.

²⁶⁹⁾ Ibidem, ss. 61—62.

tettua lukusuunnitelmaa, meni valiokunnan mielestä voimassa olevia asetuksia ulommaksi.²⁷⁰⁾

Mietinnön laatijat katsoivat senaatin sillä toimenpiteellään, että se vastamyöntämiinsä uusiin yksityiskoulujen avustuksiin lisävääntimukseksi asetti alistumisen vast'edes ehkä toimeenpantaviin lukusuunnitelmien muutoksiin, osoittaneen, että sen kuluneina vuosina noudattama tulkinta oli väärä. Tästä syystä valiokunta esitti anottavaksi, että yksityisille kouluille myönnettäisiin valtionapua ilman sellaisia rajoituksia, joita, mitä venäjän kielen opettamiseen tulee, viime aikoina on tehty näiden oppilaitosten oppilaille suotuun oikeuteen saada vapautusta eräistä aineista ja että näille oppilaitoksille muutenkin turvattaisiin se oikeus opetuksen järjestämiseen, mikä niillä aikaisemminkin on ollut.²⁷¹⁾

Koulutoimen ylihallitus sai osakseen arvostelua varsinkin siinä osassa mietintöä, jossa käsiteltiin venäjän kielen opettajien pätevyysheitoja. Valiokunta katsoi, että ylihallitus oli antanut ehdotuksensa syntyperäisten venäläisten virkaanpääsystä toukokuussa 1904 helpottaakseen näiden pääsyä koululaitokseemme. Ylihallituksen ehdotus oli valiokunnan mielestä ristiriidassa Suomen hallitusta koskevien oikeusperiaatteiden kanssa ja lisäksi vielä epäoikeudenmukainen, koska sen mukaan saisivat etusijan syntyperäiset venäläiset suomalaisten hakijoiden kustannuksella.²⁷²⁾ Valiokunta tarkasteli myös yleensä koululaitoksen piiriin kuuluvissa virkanimityksissä tapahtuneita muutoksia ja epäkohtia sekä teki anomusehdotuksen myös niiden järjestämiseksi.²⁷³⁾

Valiokunnan mietinnön IV osassa käsiteltiin aluksi venäjän kielen tarkastukseen liittyviä epäkohtia²⁷⁴⁾ samoin kuin sitä maantiedon ja historian oppikirjoja tarkastavaa komiteaa, jonka venäläiset jäsenet valiokunnan tietämän mukaan olivat ehdottaneet, että Venäjän maantietoa ja historiaa pitäisi opettaa venäjäksi Suomen oppikouluissa — aivan varmoja tietoja tästä komiteasta

²⁷⁰⁾ Ibidem, ss. 65—66.

²⁷¹⁾ Ibidem, s. 67.

²⁷²⁾ Ibidem, ss. 69—70.

²⁷³⁾ Ibidem, ss. 71—85.

²⁷⁴⁾ Ibidem, ss. 85—90.

ei valiokunnalla ollut esitettävänä.²⁷⁵⁾ Mietinnön viimeisillä sivuilla käsiteltiin niitä häiriöitä, joita koulumaailmassa oli viimeksi kuluneina vuosina sattunut ilmiantojen, erottamisten ym. poikkeuksellisten ilmiöiden kautta. Ennen kaikkea ylitirehtööri Yrjö-Koskisen toimintaa arvosteltiin ankarasti. Lopuksi valiokunta esitti, että kaikki asiaankuulumaton koulujen valvonta lakkautettaisiin.²⁷⁶⁾ Mietinnön yleissävynä oli selvästi, että senaatin ja koulutoimen ylläpidon taholta ei ollut tehty juuri mitään, jotta koululaitostamme uhkaava vaara olisi saatu tehokkaasti torjutuksi.

Leo Mechelinin puheenjohtolla toimiva erityinen valitusvaliokunta sai myöskin käsiteltäväkseen koulutoimen alalla ilmenneitä epäkohtia.²⁷⁷⁾ Se ei kuitenkaan katsonut voivansa esittää asiaansa mitään olennaisesti uutta. Se totesi, että maassamme on tarpeen yleisissä sivistyslaitoksissa opettaa venäjää. ”Mutta Suomenmaan suhde Keisarikuntaan ei ole sitä laatua, että sen vuoksi olisi oikeutettua laiminlyödä koulun ylevää ja vastuunalaista tehtävää kehittää ja kasvattaa maamme nuorisoa. Niin tärkeää tehtävää ei saa uhrata tahi saattaa vaaranalaiseksi ulkonaisten ja satunnaisten tarkoituserien saavuttamiseksi”, lausui valiokunta, joka lopuksi ehdotti, että valtiosäädyt hyväksyisivät yleisen anomusvaliokunnan mietinnössään esittämät päätöspannet.²⁷⁸⁾

Huhtikuun 10. p:nä 1905 käytiin säädyittäin yleiskeskustelu näiden mietintöjen pohjalla. Koska pöytäkirjoja on satoja sivuja, on mahdotonta edes ylimalkaisesti käsitellä käytettyjä puheenvuoroja. Siitä syystä seuraavassa keskitytäänkin vain tarkastelemaan ja esittämään niitä ajatuksia, jotka tavalla tai toisella ovat kuvavia tuolle puolueristiriitojen ajalle.

²⁷⁵⁾ Ibidem, ss. 92—93.

²⁷⁶⁾ Ibidem, ss. 93—121.

²⁷⁷⁾ Leo Mechelinin lisäksi erityiseen valitusvaliokuntaan kuuluivat jäseninä L. Gripenberg, J. Grotenfelt, R. Hermanson, J. R. Danielson, A. Serlachius, E. Castrén, F. Lundenius, E. Öhman, A. Fellman, K. W. Koskelin, O. Nissin ja A. Reuter sekä varajäseninä R. A. Wrede, O. O. Donner ja E. Polon. Ibidem, s. 8. Erityisen valitusvaliokunnan mietintö.

²⁷⁸⁾ Ibidem, ss. 1—8.

Talopoikaissäädystä edusmies JUHO KOIVISTO käytti puheenvuoron aivan Y. S. Yrjö-Koskisen hengessä: viime vuosien toimenpiteitä ei voi muuten ymmärtää, kuin että niiden tarkoituksena oli saattaa Suomen kansa siihen tilaan, jossa se oli vuosikymmeniä ollut, jolloin se ei omalla kielellään saanut sivistystä eikä asioitaan toimitettua. ”Luullaan kai siten voitavan muuttaa kansan kieli ja kansallisuus toiseksi”.²⁷⁹⁾

Edusmies K. J. KARLSONIN puheenvuorossa tuli selvästi esiin ruotsalainen puoluekanta. Hänen mielestään — edusmies J. O. NIX muun muassa yhtyi häneen — paitsi senaatin myös ylihallituksen lukuunottamatta Svibergsonia, Lönnbeckiä ja Castrénia, jotka ”miellyttävällä tavalla erosivat muista”, pitäisi antaa tilaa uusille miehille, joilla olisi oikeampi käsitys siitä, mitä aika vaatii.²⁸⁰⁾

Yleisen anomusvaliokunnan jäsen edusmies A. O. LAINE, joka puheenvuorossaan ilmoitti, että hän oli eri mieltä vain mietinnön henkeen nähden, jossa hänen mielestään syytettiin liikaa senaattia ja ylihallitusta, sopinee tulkitsemaan sitä käsitystä, joka tämänkin säädyn vähemmistöllä oli: ne virkamiehet, jotka olivat vakaumuksensa mukaisesti jääneet paikalleen ”hirmumyrskyn ajaksi”, palvelivat paremmin isänmaataan kuin ne, jotka kohtalon tärkeimpänä hetkenä jättivät sen tuuliajon varaan.²⁸¹⁾

Edusmiehet A. KAASALAINEN ja K. W. KOSKELIN — perustuslaillisia kumpikin — toivat julki ihmettelynsä sen johdosta, että valiokunnan jäsenet A. O. Laine ja J. H. HAKULINEN vasta käydyn keskustelun kuluessa toivat esille sen, että he

²⁷⁹⁾ Asiakirjat Waltiopäivillä 1904—1905, Talopoikaissäädyn Ptk. II ss. 925—926. (Tämä tohmajärveläinen kansakoulunopettajamaanviljelijä allekirjoitti kaikki säädyn suomalaisen puolueyhjmän tekemät, silloista valtiollista asemaa koskevat anomusehdotukset. Hytönen, V.; Talopoikaissäädyn historia II, s. 134.)

²⁸⁰⁾ Ibidem, ss. 929—931, 968. (Fil.kand. Karlson — Ahvenanmaan tuomiokunnan edustaja allekirjoitti kaikki perustuslaillisen ryhmän anomukset. Hytönen: mt. s. 116. Edusmies Nix — Närpiöstä — oli kaikkein jyrkimpä sortovallan vastustajia näillä valtiopäivillä. Hytönen: mt. 148).

²⁸¹⁾ Ibidem, ss. 945—947. (A. O. Laine allekirjoitti kaikki suomalaisen puolueen anomukset. Hytönen: mt. s. 157.)

eivät olleet mietintöä kokonaisuudessaan hyväksyneet.²⁸²) Edusmies Hakulinen puolustautui sillä, että ensinnäkin hän oli ollut kesken mietinnön laatimisen säädyn myöntämällä lomalla ja toiseksi, että hän ei katsonut voivansa mietinnössä tuoda esiin eriväviä käsitystään, koska hän hyväksyi ponnet.²⁸³) Viimeksi mainittua selitystä ei katsottu päteväksi.²⁸⁴)

Huolimatta siitä että varsinkin suomen kieltä käyttävien edusmiesten taholta haluttiin puolustaa senaatin ja ylihallituksen menettelyä ja antaa sille tunnustusta, sääty hyväksyi mietinnöt ponsineen.²⁸⁵)

Pappissäädystä hyväksyttiin myöskin molemmat mietinnöt ponsineen ilman äänestystä, vaikka käydyssä keskustelussa oli esitetty hyvinkin toisistaan poikkeavia mielipiteitä.²⁸⁶) Säätyhän oli ainoa, jossa vanhasuomalaisilla oli enemmistö.

Perustuslaillisia edustava rehtori V. T. Rosenqvist tulkitsi puheenvuorossaan varmaan koulumaailmaa lähelläolevien ajatuksia: senaatin ja ylihallituksen olisi pitänyt selittää, että on mahdotonta enää lisätä venäjän tuntilukua. Vaikka siitä huolimatta venäläistäminen olisi häikäilemättömästi pantu toimeen, olisi edes yksi vastustusyritys tehty, ja siitä Suomen koulujen opettajat olisivat tunteneet kiitollisuutta.²⁸⁷)

Vanhasuomalainen piispa COLLIANDER ilmoitti hyväksyvänsä mietinnön ponnet, vaikka hän syyttikin valiokuntaa objektiivisuuden puutteesta. Hän ei katsonut voivansa hyväksyä sitä kritiikkiä, joka oli kohdistettu ”kotimaiseen hallitukseen”.²⁸⁸) Hänen ja professori E. N. Setälän välille kehittyi mielipiteiden vaihto, jossa vii-

²⁸²) Ibidem: ss. 954, 962. (Fil.kand. Kaasalainen Käkisalimesta allekirjoitti nuorsuomalaisen ja ruotsinmielisten aloitteet. Hytönen: mt. s. 109. Samoin agronomi Koskelin. Hytönen: mt. 140—141.)

²⁸³) Ibidem, s. 965. (Fil. maist. ja maanviljelijä J. H. Hakulinen allekirjoitti yhdessä muiden kanssa säädyn suomalaisen puolueyhmän tekemät silloista valtiollista asemaa koskevat anomukset. Hytönen: mt. 6.)

²⁸⁴) Ibidem, s. 969.

²⁸⁵) Ibidem, ss. 976—978.

²⁸⁶) Asiakirjat Waltiopäiviltä 1904—1905, Pappissäädyn Ptk. s. 707.

²⁸⁷) Ibidem, s. 666.

²⁸⁸) Ibidem, ss. 673—675.

meksimainittu lausui, ettei valiokunnassa ollut tahallista puolueellisuutta ja että kun "hallitus"-sanaa oli käytetty, ei sillä hänen tietämänsä mukaan ollut merkitystä "kotimainen hallitus".²⁸⁹⁾ Piispa Colliander ei ollut tyytyväinen saamaansa vastaukseen: "... tunnettuahan kyllä on, ettei tuo termi "hallitus" ole niin homogeeninen käsite kuin tässä otaksutaan. Me tiedämme, että kotimainen hallitus ei ole aina ollut solidaarinen kaikkien niiden toimenpiteiden suhteen, joiden toteuttamiseen se on pakotettu".²⁹⁰⁾ Tästä puheenvuorosta professori Setälä sai aiheen huomauttaa, miten vaikeata oli tehdä ero "kotimaisen" ja "ei-kotimaisen hallituksen" välillä.²⁹¹⁾

Kysymys siitä, missä yhteydessä edellä mainittu valtakunnan-neuvoston lausunto venäjän kielen opetuksesta vuonna 1901 oli syntynyt, tuli myös esille näissä puheenvuoroissa. Professori Setälä katsoi sanamuodon antavan aiheen olettaa, että valtakunnan-neuvostoa oli asian johdosta kuultu.²⁹²⁾ Rovasti N. KARLSBERG — vanhasuomalaisia — esitti tietävänsä lausunnon syntyneen asevelvollisuusasian yhteydessä. Hänen mielestään keisari sai kysyä neuvoa keneltä tahansa Suomea koskevassa asiassa. Suomen senaattia ei saanut moittia siitä, ettei se kieltänyt keisaria niin tekemästä.²⁹³⁾ J. R. Danielson katsoi, että rovasti Karlsberg oli oikeassa lausunnon synnystä — asia oli käynyt ilmi joitakin vuosia aikaisemmin painetuista valtakunnan-neuvoston pöytäkirjoista, johon Danielsonilla oli ollut mahdollisuus tutustua. Hän kiinnitti huomionsa joihinkin puutteellisiin ja virheellisyyksiin, joita mietinnössä oli ilmennyt sekä "havaittavissa olevaa objektiivisuuden puutteeseen". Puheenvuoronsa loppusanoissa hän esitti käsityksensä, että koulupolitiikan alalla menetelty ehkä kaikkein heikoimmin, mutta että jonkinlaisen selityksen antaa se tosiasia, että Bobrikovin edustamalla koulupolitiikalla oli ollut niin mah-

²⁸⁹⁾ Ibidem, ss. 695—696.

²⁹⁰⁾ Ibidem, ss. 698—699.

²⁹¹⁾ Ibidem, ss. 700—701.

²⁹²⁾ Ibidem, ss. 696, 705—706.

²⁹³⁾ Ibidem, s. 688. (Niilo Karlsberg oli ent. Piippolan kirkkoherra, v. 1904 kirkollisasiantoimituskunnan esittelijäsihteeri. Österbladh, Kaarlo: Pappissääty valtiopäivillä II, s. 645.)

tava kannatus, että ennakolta oli jo ollut selvää, etteivät vetoamiset olisi vaikuttaneet.²⁹⁴) — Kuitenkin Danielson-Kalmari oli yrittänyt käyttää tätä turhalta tuntuvaan keinoon — ilman menestystä, kuten edellä on käynyt ilmi.

Rovasti E. HYVÄRINEN, joka sanoi kuuluneensa valiokunnassa mielipiteidensä puolesta vähemmistöön, kuitenkin katsoi velvollisuudekseen lausua, että valiokunta oli tahtonut täydellä todella olla objektiivinen ja saamiensa asiakirjojen perusteella esittää suoraan ja peittelemättä asioiden ikävän kulun.²⁹⁵)

Erikoisen huomion ansaitsee kirkkoherra W. MALMBERGIN puheenvuoro, joka osoittaa, että poikkeuksellisesti joku pystyi jo tällöin irrottautumaan yksipuolisesta puoluekannasta kiinnipitämisestä ja edustamaan sovitteluvaa kantaa: ”Minusta näyttää siltä, että keskenään nykyään niin eripuraiset puolueet ovat kumpikin täyttäneet Jumalan niille antamaa tehtävää Suomen kansallista itsenäisyyttä puolustettaessa ja Jumalan antama tehtävä on kotimaisella hallituksellammekin näinä vuosina ollut.”²⁹⁶)

Porvarissäädystä käydyssä keskustelussa perustuslaillisten sävy oli varsin jyrkkä. Yleisen anomusvaliokunnan jäsen FR. W. SUNDVALL kertoi puheenvuorossaan valaisevan esimerkin vuositaisista lukusuunnitelmien muutoksista ja kysyi, mitä sillä voitetaan. ”Ei ainakaan luottamusta nuorisossa viranomaisten kykyyn järjestää sen opinnot.”²⁹⁷) Maisteri J. ALININ esityksessä tuli esiin sama pelko, joka niin voimakkaana oli ilmennyt talon-

²⁹⁴) Ibidem, ss. 702—705.

²⁹⁵) Ibidem, ss. 706—707. (Karttulan kirkkoherra, teol.lis. Hyvärinen oli Kuopion hiippakunnan papiston valitsema. Österbladh: mt. s. 639).

²⁹⁶) Ibidem, s. 686. (Lapuan kirkkoherra Malmberg — vuodesta 1906 Malmivaara — oli valtiopäivillä Turun hiippakunnan papiston valitsemana. Österbladh: mt. s. 652.)

²⁹⁷) Asiakirjat Valtiopäiviltä 1904—1905, Porvarissäädyn Ptk. II, s. 819. (Tammisaaren kansakoulunopettajatarseminaarin johtaja Sundvallin oli ollut pakko erota virastaan vuonna 1903 silloisen oikeusriidan aikana uudistetun uhkauksen jälkeen, että hänet muuten erotetaan. Hän anoi valtiopäivillä mm. yksityiskoulujen suojelemista opetusohjelman muutoksilta, mutta asia ei ehtinyt pöydällepanoa pitemmälle. Puoluekannaltaan sivistyskysymyksissä hän oli ruotsinmielinen. Nordenstreng, Sigurd: Porvarissäädyn historia V, ss. 335—336.)

poikaissäädyn eräissä puheenvuoroissa; että syntyisi uusi virkamies- ja sivistyssääty, joka käyttäisi toista kieltä kuin kansa.²⁹⁸⁾

Varsinkin ylitirehtööri Yrjö-Koskinen sai osakseen varsin vähän hyväksymistä salaperäisestä toiminnastaan, josta se kollegiaalinen virasto, jolle ne asiat kuuluivat, ei saanut tietää mitään, kuten SANTERI INGMAN lausui.²⁹⁹⁾ Erittäin jyrkkä oli Felix Heikelin puheenvuoro, jossa hän vertasi ylitirehtööriä, joka pakottaa opettajia ja opettajattaria ottamaan eron, poliisikonstaapeliin, joka iskuin ja lyönnein pahoinpitelee syyttömästi pidätettyjä. Tämä ilmaus sai osakseen hyväksymishuutoja samoin kun hän hänen ajatuksensa: jotta laillinen järjestys maassa palautuisi, ei vaadita ainoastaan lainsäädäntötoimenpiteitä tai laittomien määräysten peruuttamista — yhtä tärkeää on, että tapahtuu henkilömuutoksia kaikilla aloilla alkaen senaattoreista, maaherroista ja ylitarkastajista ja päättyen poliisimestareihin, nimismiehiin ja poliisikonstaapeleihin.³⁰⁰⁾

Yksityiskohtaisemman tarkastelun kuluessa K. O. HYNEN esitti uuden ponnen: ”että hallitus asettaisi lasten vanhemmista ja taitavista ammattimiehistä komitean tekemään koulusuunnitelman, joka takaisi oppilaille säännöllisen ruumiin ja hengen kasvatuksen”. Tätä ei kuitenkaan hyväksytty yhtä vähän kuin hänen ehdotustaan yksityiskouluja koskevan ponnen muuttamisesta kuulumaan vain, ”että yksityisille kouluille myönnettäisiin valtionapua ilman muita kuin järkipäiväisen ja kansansivistystä ja opetusta

²⁹⁸⁾ Ibidem, ss. 823—824. (Juhani Alin — vuodesta 1906 Arajärvi — Kotkasta oli eräs säädyille tehdyn yksityiskoulujen avustusta ja vapautta koskevan anomusehdotuksen allekirjoittaja. Nordenstreng: mt. ss. 7—8.)

²⁹⁹⁾ Ibidem, s. 831 (S. Ingman — vuodesta 1908 Ivalo — kuului näillä valtiopäivillä siihen vähemmistöön, joka vastusti lainsäädäntötyön lykkäämistä, kunnes myöntävä vastaus säätyjen suureen anomukseen saataisiin. Nordenstreng: mt. ss. 145—146.)

³⁰⁰⁾ Ibidem, s. 839. (Vrt. Nordenstreng: mt. ss. 112—115. »Heikelin lukuisat lausunnot säädyn täysistunnoissa ilmaisivat ennen kaikkea tunnolliseen harkintaan perustuvaa asiantuntemusta, lujaa oikeudentuntoa, kiihкотonta asiallisuutta, arvonantoa toisen vakaumukselle ja ujostelemattomuutta oman ajamisessa.» Tämä erittäin aloite-rikas valtiopäivämies edusti Viipurin kaupunkia.)

edistävän kasvatuksen vaatimia rajoituksia".³⁰¹⁾ Sääty päätti hyväksyä sekä yleisen anomusvaliokunnan että erityisen valitusvaliokunnan mietinnöt ponsineen.³⁰²⁾

Varsin mielenkiintoiseksi muodostui keskustelu aatelissäädys-
sä,³⁰³⁾ sillä olihan ylitirehtööri, vapaaherra Y.-K. Yrjö-Koskinen
siellä ikään kuin "altavastaaajana".

Koulutoimen ylihallituksen entinen ylitirehtööri L. Lindelöf
kiinnitti huomiota siihen, miten suurta häiriötä Bobrikovin toi-
menpiteet olivat tuottaneet koululaitokselle.³⁰⁴⁾ Vapaaherra A. v.
Bonsdorff sanoi puolestaan mietinnön antavan hyvän kuvan siitä
painostuksesta, jota senaatti ja koulutoimen ylihallitus olivat saa-
neet osakseen kenraalikuvernöörin taholta. Näiden velvollisuus
olisi kuitenkin ollut vastata järjestömiin reformivaatimuksiin:
"non possumus". Tätä on saatu turhaan odottaa. Uudistusten ta-
kana on ollut vain yksi pyrkimys: Suomen nuorison epäkansallis-
taminen. Onneksi ovat reformin toteuttajat olleet huonoja psyko-
logeja ja siksi päämäärästä ollaan kauempana kuin milloinkaan
ennen.³⁰⁵⁾

Lainopin kandidaatti A. JÄRNEFELT kuului tässä säädyssä
senaatin ja ylihallituksen puolestapuhujiin. Hänen mukaansa jo
"niistäkin tosiasioista, joita mietinnössä tuodaan esiin, tarkkaavai-

³⁰¹⁾ Ibidem, ss. 840—847. (K. O. Hynen oli omaksunut J. V. Snell-
manin ja U. Cygnaeuksen ajatukset kansakoulun ja kielioptiikan
alalla. Nordenstreng sanoo hänestä, että hän saavutti henkilö-
kohtaisen rehellisyytensä ja epätsekkyytensä tähden myöskin vas-
tustajainsakin kunnioituksen. Hän »oli sen tähden erittäin sopiva
epäkiittolliseen tehtäväänsä melkein pelkkien vastustajain edessä
puolustamaan puolueensa myöntyväisyyttä vuosisataisvaihteen ajalta,
kun hänen esityksensä perustui tinkimättömään vakaumukseen».
Nordenstreng: mt. ss. 135—136.)

³⁰²⁾ Ibidem, ss. 840—848.

³⁰³⁾ Vrt. P. O. v. Törnen teosta »Finlands riddarhus 1818—1918 II,
jonka tekijä esittää vuosien 1904—1905 valtiopäiviä käsitellessään
mm. sellaisen käsityksen, että ehkä ajatus vanhasuomalaisen johto-
miesten aateloimisesta oli lähtenyt näiden omasta piiristä. Tällaisia
sukuja v. Törne mainitsee N. I. Fellmanin, Wuorenheim, Enebergin,
v. Boehmin, v. Wahlbergin, G. E. Fellmanin, Nybomin ja Soisalon-
Soinisen, s. 246—253.

³⁰⁴⁾ Asiakirjat Waltiopäiviltä 1904—1905, Ritaristo ja aateli Ptk.
II, ss. 569—570.

³⁰⁵⁾ Ibidem, ss. 572—574.

nen lukija huomaa, kuinka innokkaasti kotimaiset miehet yrittivät ehkäistä järjestelmän tunkeutumista”. Suosiollisuudessaan venäjän kieltä kohtaan hän meni jopa niin pitkälle, ettei halunnut palautettavaksi klassillisille lyseoille vuoden 1896 lukusuunnitelmaa, koska se soi nuorukaisille mahdollisuuden päästä ylioppilaaksi lukematta tuntiakaan venäjää ja osaamatta edes kirjajamiakaan.³⁰⁶⁾

Leo Mechelin ei puheenvuorossaan syyttänyt senaattia yhtä vähän kuin koulutoimen ylihallitustakaan. Hän kiinnitti huomiota koululaitoksen turvattomaan asemaan, sen jälkeen kun se oli joutunut kokonaan hallinnollisen lainsäädännön alueelle. Tässä suhteessa hän toivoi uudistuksia ja parannuksia tulevaisuudelta.³⁰⁷⁾

Pitkässä puolustuspuheenvuorossaan ylitirehtööri Yrjö-Koskinen — miltei sivu sivulta mietintöä läpikäyden — antoi tunnus-
tuksensa sen ensimmäiselle osastolle. Hänenkin mielestään venäjän tuntimäärää voitiin vähentää ja samalla kuitenkin säilyttää se asema, ”mikä sille epäämättömästi valtakunnan kielenä kuuluu”. Sanoille ”samassa määrin” vuodelta 1884 peräisin olevassa ase-
tuksessa ylitirehtööri katsoi ainoaksi mahdolliseksi tulkinnaksi, että yksityiskouluissa venäjällä tuli olla sama tuntimäärä ja sama pakollisuus kuin valtionkin kouluissa. — Jo muutamia päiviä aikaisemmin senaatti oli tulkinnut mainittua asetusta vapaammin, kuten edellä on jo kerrottu.

Vapaaherra Yrjö-Koskisen mielestä mietinnössä vallitsi nurja henki: asiat esitetään aivan kuin olisi kysymys säännöllisistä oloista. Hänen väitteensä mukaan ylihallitus ei suinkaan tehnyt esitystään syntyperäisten venäläisten venäjän kielen opettajain pätevyysvaatimuksista helpottaakseen, vaan päin vastoin rajoittaakseen heidän pääsyään virkoihin. Samantapaisia ”korjauksia” ylitirehtööri teki useita. Hän katsoi myöskin, että hänelle osoitettu ”ystävällinen huomio” meni liian pitkälle, kun se aiheutti vääriä tietoja, ja selitti puolestaan, että ylihallituksen jäsen joutuu toimimaan ”omintakeisesti edellyttämällä, että ylihallitus on hänen

³⁰⁶⁾ Ibidem, ss. 576—577. (v. Törne: mt. s. 250)

³⁰⁷⁾ Ibidem, ss. 581—582.

takanaan". Hänen mielestään valiokunta oli väärällä hengellään hyvän asian pilannut.³⁰⁸⁾

Korostetusti perustuslaillisia mielipiteitä edustivat maisterit G. SCHAUMAN ja A. WALLENSKIÖLD, yleisen anomusvaliokunnan puheenjohtaja. Ensinnä mainittu lausui puheenvuorossaan, että ilmeisesti ylihallituksella oli se käsitys, että kun kenraalikuvernööri oli jotain ehdottanut, ei voinut muuta kuin suostua.³⁰⁹⁾ Jälkimmäinen oli vielä jyrkempi: "En voi mitenkään käsittää, että mitään todellista pakkoa olisi esiintynyt. Kun käsky, jota ei moraalista tai muista syistä voida hyväksyä, annetaan, on korrekti menettelytapa tietysti se, ettei toimi käskyn mukaan, tai jos uhan alla edelleen kehoitetaan tekemään se, mieluummin jättää paikansa ja siten vähentymättömällä kunnialla luopuu taistelusta... ja uskon myös, että valitettavasti tulevaisuuden historiassa tulee olemaan häpeäpilkku Suomen nimelle, että Suomen miehet ovat lainautuneet bobrikovilaisen venäläistämispolitiikan kätyreiksi".³¹⁰⁾ Tämäkin puheenvuoro aiheutti suosionsoituksia — "tulevaisuuden historia" ei ole kuitenkaan langettanut yhtä jyrkkää tuomiota myöntäväisyysuunnasta vuosikymmeniä myöhemmin. Aatelissäätö hyväksyi myöskin molemmat mietinnöt ponsineen.³¹¹⁾

Koska näin ollen kaikissa säädyissä oli hyväksytty sekä yleisen anomusvaliokunnan että erityisen valitusvaliokunnan mietinnöt ponsineen, kääntyivät Suomen valtiosäädyt huhtikuun 10. p:nä 1905 keisarin puoleen ja anoivat häneltä, että saataisiin aikaan korjaus niihin koulutoimen alalla ilmenneisiin epäkohtiin, jotka olivat aiheutuneet "viime vuosien hallintosuunnasta".³¹²⁾

³⁰⁸⁾ Ibidem, ss. 582—586.

³⁰⁹⁾ Ibidem, s. 591 (v. Törnen mukaan fil.maist. Schauman otti vilkkaasti osaa keskusteluihin näillä valtiopäivillä. Mt. ss. 539, 252.)

³¹⁰⁾ Ibidem, s. 593. (v. Törne: mt. s. 228. Myöskin Wallenskiöld oli innokkaasti keskusteluissa mukana näillä valtiopäivillä. v. Törne: mt. s. 252.)

³¹¹⁾ Ibidem, ss. 593—594.

³¹²⁾ Asiakirjat Valttiopäiviltä 1904—1905 5 1, Valtiosäätöjen anomus, Anomusmietintö N:o 3, ss. 1—62.

19 Toiveikasta odotusta

Kuukaudet kuluiivat, mutta mitään vastausta ei kuulunut säätyjen anomukseen. Kuitenkin keisarikunnasta kantautuneet muut uutiset, jotka kertoivat Venäjän tappioista Japanin sodassa ja yhä kasvavasta levottomuudesta ja tyytymättömyydestä valtakunnassa, herättivät suuriruhtinaskunnassa toiveikasta mieltä.

Tästä syystä ilmeisesti Sortavalan tyttökoulun kouluneuvostonkin rohkeni tehdä senaatille ehdotuksen, että koulun opetussuunnitelma järjestettäisiin samojen periaatteiden mukaan kuin Helsingin ja Viipurin suomalaisissa tyttökouluissa.³¹³) Samanlainen esitys tehtiin myös Vaasan suomalaisen tyttökoulun taholta. Nämä asiat sekä koulutoimen ylihallituksen huhtikuun 1. p:nä samaa vuotta tekemä esitys oppisuunnitelmista joutuivat senaatissa sen saman valiokunnan valmisteltavaksi, jonka senaatti oli asettanut käsittelemään valtiopäiväanomusta epäkohdista koulutoimen alalla. Lokakuun 3. p:nä senaatti oli nimittänyt siihen senaattorit Genetzin, Neoviuksen ja GRIPENBERGIN. 10 päivää myöhemmin kenraalikuvernööri Obolenski hyväksyi mainitut nimitykset.³¹⁴)

Ylihallitus laati puolestaan senaatin käskystä lausunnon säätyjen anomuksesta. Tarkastaja Jefremow esitti mielipiteenään, ettei venäjän kieltä voida työntää taka-alalle eikä sille osoittaa aliarvioitua paikkaa lyseoiden lukusuunnitelmissa: täytyy löytää järkevä raja, jota ei voida ylittää. Tyttökouluihin riittäisi hänen mielestään 8 tuntia viikossa, vaikkakin korkeampi tuntiluku tekisi mahdolliseksi harjoittaa opetusta menestyksellisemmin. Yksityiskouluihin nähden tarkastaja Jefremow piti tärkeänä, että niissä opetettaisiin korkeakoulukuulustelussa tarvittavia aineita.

Perustuslaillisen opposition mielipiteen esitti tarkastaja Lönnbeck — asessori Svibergson yhtyi häneen — joka lausui, ettei venäjän kielen opetustuntien lukua Suomessa pitäisi määrätä poliittisista syistä, vaan kuten muidenkin aineiden vain käytännölliset

³¹³) Kt.yh. Ptk. elok. 30. p:nä 1905.

³¹⁴) Tal.os. Ptk. lokak. 3. ja 12. p:nä 1905.

näkökohdat huomioonottaen. Hän kannatti ennen kaikkea venäjän saattamista jälleen valinnaiseksi aineeksi varsinkin ylimmillä luokilla.

Ylihallituksen lausunto käsitti pääpiirteissään seuraavaa: Aluksi siinä toistettiin kaikki se, mikä moneen kertaan jo aikaisemmin oli tuotu esiin: miten Suomessa on pakko lukea useampia kielii kuin yleensä muissa sivistysmaissa ja miten useat muut aineet olivat jo ennen lisääntynyttä venäjän kielen opetusta joutuneet kärsimään siitä. Ainoa keino tilanteen korjaamiseksi ylihallituksen mielestä oli tuntimäärän vähentäminen, sillä kohtuudella voidaan vaatia vain, että venäjän kielen kouluopetuksella lasketaan hyvä perusta oppilaiden vastaiselle edistymiselle. Ylihallitus ehdotti myös, että kaikissa reaalilyseoissa tuntimäärän alentamisen jälkeen tulisi olemaan yhtä monta tuntia ja että se saisi laatia uudet lukusuunnitelmaluonnokset, sitten kun oli ratkaistu, miten suuri tuntimäärä jää venäjän kielelle.

Mitä tulee tyttökoulujen venäjän kielen opetukseen, ylihallitus yhtyi säätyjen esittämään toivomukseen, vaikkakin sillä varauksella, että niille oppilaille, jotka haluaisivat lukea venäjää, järjestettäisiin siihen samanlainen tilaisuus kuin oli Helsingin ja Viipurin suomalaisissa tyttökouluissa.

Yksityiskoulujen vapaudesta itse päättää opetuksestaan ylihallitus oli sitä mieltä, että tuollaista vapautta, mikäli se soveltuu hyvään järjestykseen ja oppilaitosten tarkoitukseen yleensä, ei pitäisi niiltä riistää. Minkäänlaista vaaraa sanotun vapauden myöntämisestä näille kouluille ei tulisi olemaan, koska senaatti jokaisessa tapuksessa erikseen tutkisi ja vahvistaisi lukusuunnitelmat.

Ylihallitus oli myös säätyjen kanssa samaa mieltä siitä, että venäjän kielen tarkastajien lukumäärä oli tarpeettoman suuri, sillä vanhempi tarkastaja ehtisi yksinäänkin huolehtia tarkastuksesta huolimatta jäsenyydestään ylihallituksessa.³¹⁵⁾

³¹⁵⁾ Kt.yh. Ptk. lokak. 17. p:nä 1905; Kt.yh. kirjekons. N:o 1263 1905

Erikoisesti huomio kiintyy tässä lausunnossa siihen, ettei yllihallitus pyrkinyt puolustelemaan menettelyään, vaan tehdyt virheet myönnetään tarpeen vaatiessa.

IV SUURLAKOSTA ALKAA UUSI VAIHE VENÄJÄN OPETUKSESSA

1. Koulutoimen yllihallitus ja uusi senaatti määrittävät kantansa venäjän kielen opetuskysymyksessä

Vallankumouksellinen liike johti Venäjällä suurlakkoon, joka levisi myös Suomen loka-marraskuun vaihteessa 1905. Täällä toivottiin uuden suunnan alkavan, ja siksi käytettiin tilaisuutta hyväksi. Toiveet eivät osoittautuneetkaan turhiksi, sillä ”marraskuun julistuskirja” lakkautti toistaiseksi helmikuun manifestin noudattamisen. Siinä kumottiin myös diktatuuriasetus sekä kenraalikuvernöörin johtosääntö, joka oli antanut hänelle niin suuren vallan Suomen kouluihin. Monia muitakin helpotuksia saatiin, mutta vuodelta 1900 peräisin olevaa kielimanifestia ei sen sijaan kumottu.

Kenraalikuvernööri Obolenski jätti paikkansa ja hänen sijaansa tuli viran uudeksi haltijaksi Nikolai Gerard. Myöskin vanhasuomalaisen senaatin katsottiin täyttäneen tehtävänsä. Uusi Leo Mechelinin johtama senaatti oli kokonaan perustuslaillinen.³¹⁶⁾ Sen ohjelmaan sisältyi muiden tärkeiden kohtien lisäksi myös, että suomelle ja ruotsille on annettava takaisin niille kuuluva asema muuttamalla voimassaolevia venäjän kieltä koskevia säädöksiä. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että venäjän kielen

³¹⁶⁾ Talousosaston varapuheenjohtajana toimi siis Leo Mechelin ja oikeusosaston R. A. Wrede. Kirkollisasiaitoimituskunnan päälliköksi tuli O. Donner, maanviljelystoimituskunnan W. O. Schildt, siviilitoimituskunnan F. H. Lilius, teollisuustoimituskunnan K. J. Ståhlberg, oikeustoimituskunnan Aug. Nybergh, kulkulaitostoimituskunnan L. Gripenberg, kamaritoimituskunnan K. F. Ingman ja finanssitoimituskunnan K. Antell. Prokuraattorina toimi J. Grotenfelt. Lisäksi talousosastossa olivat salkuttomina senaattoreina J. K. Kari ja F. Stjernvall. Rauhala: mt. 529—530.

käyttö poistettiin korkeimmista virastoista — poikkeuksen muodostivat vain kenraalikuvernöörinkanslia ja ministerivaltiosihteerin virasto.³¹⁷⁾

Jo marraskuun 8. p:nä ylitirehtööri Yrjö-Koskinen otti ylihallituksessa esille kysymyksen, mihinkä toimenpiteisiin mahdollisesti olisi ryhdyttävä mainitun marraskuun julistuskirjan nojalla koululaitoksessa. Ylihallitus päätti ehdottaa senaatille, että hallitsijalle lähetettäisiin anomus, jossa ehdotetaan, että vuosilta 1883 ja 1896 peräisin olevat lukusuunnitelmat saataisiin ottaa täydellisesti käytäntöön kevätlukukauden 1906 alusta lukien reaali- ja klassillisissa lyseoissa ja niihin tehdä aluksi vain pienehköjä muutoksia. Nuo mainitut lukusuunnitelmat eivät tosin ylihallituksen mielestä olleet parhaat mahdolliset, mutta ne olivat kuitenkin omiaan korjaamaan pahimmat epäkohdat. Lisäksi ylihallitus ehdotti, että Vaasan ja Sortavalan tyttökoulut samasta ajasta lukien saataisiin järjestää samanlaisiksi kuin maan muutkin tyttökoulut ja että yksityiskoulut saisivat takaisin aikaisemman vapautensa päättää itse opetuksestaan. — Ehdotus sisälsi siis samat asiat kuin valtiosäätyjen anomuskin, mutta vasta nyt voitiin toivoa, että suunnitelma todella toteutuisi. Lisäksi ylihallitus esitti, että asiantuntevista henkilöistä asetettaisiin komitea valmistelemaan ehdotusta muutoksista alkeisoppilaitoksissa ja tyttökouluissa.³¹⁸⁾

Senaatin lokakuussa asettama valiokunta ei ollut ehtinyt vielä saada lausuntoaan valmiiksi, ennen kuin suurlakko seurauksineen aiheutti senaatin kokoonpanon muutoksen. Siitä syystä varapuheenjohtaja Mechelin joutui nimittämään uuden senaatin keskuudesta valiokunnan, johon tulivat kuulumaan senaattori INGNA TIUS, STJERNVALL, DONNER ja KARI.³¹⁹⁾ Kun tämä valiokunta oli saanut työnsä valmiiksi, senaatti päätti esittää keisarille kantansa sekä valtiopäivien anomuksesta että koulutoimen ylihallitukselta ja kouluilta saapuneista ehdotuksista.

³¹⁷⁾ Suomen historian käsikirjassa sivulla 380 on lause: »Kouluissa venäjä tuli jälleen vaihtoehtoiseksi aineeksi.» Näin ei kuitenkaan käytännössä käynyt, kuten edempänä ilmenee.

³¹⁸⁾ Kt.yh. Ptk. marrask. 8. p:nä 1905; Tal.os. KD 245/311 1905.

³¹⁹⁾ Tal.os. Ptk. jouluk. 6. p:nä 1905.

Kirjelmässä tuotiin esille ne turmiolliset vaikutukset, jotka kouluille olivat aiheutuneet kuluneiden vuosien aikana äkillisistä ja perusteellisista lukusuunnitelmien muutoksista. Vaikein tilanne oli Vaasan suomalaisessa tyttökoulussa, jota uhkasi suorastaan oppilaiden puute sen poikkeuksellisen aseman vuoksi. Senaatti myönsi, että venäjän kielellä tuli kyllä olla sijansa korkeimpien oppilaitosten ohjelmassa kaikista vaikeuksista huolimatta, mutta sen tuli mukautua myöskin koulun yleiseen tehtävään ja eri oppilaitosten erityiseen laatuun. Se yhtyi täysin niin valtiosäätyjen anomukseen kuin ylihallituksen ehdotukseen ja esitti nimenomaan, että kaikki vuoden 1900 jälkeen annetut säädökset ja käskyt venäjän kielen opetuksesta valtion alkeisoppilaitoksissa ja niihin verrattavissa yksityisoppilaitoksissa kumottaisiin.³²⁰⁾ Koska keisarin asema ei ollut yhtä vahva kuin aikaisemmin, senaattikin uusissa olosuhteissa saattoi esittää kantansa paljon jyrkemmin kuin Linderin aikainen.

Hallitsijan vastausta odotellessaan senaatti poisti diariosta asiakirjat, jotka koskivat tyttökoulujen laajentamista VI luokalla, koska asia "tätä nykyä" ei antanut aihetta minkäänlaiseen toimenpiteeseen. Jo marraskuun 27. p:nä ylihallitus oli alistanut senaatin harkittavaksi lieneekö uudistus tyttökoulujen opetuksessa tarpeen vaatima.³²¹⁾

2. Tammikuussa 1906 keisari antaa suostumuksensa venäjän tuntimäärän vähentämiseen

Tammikuun 25. p:nä 1906 täytyivät monet toiveet epäkohtien korjaantumisesta koulualalla. Silloin esitettiin keisarille säätyjen anomus ja hän antoi suostumuksensa siihen, että asetettaisiin komitea valmistelemaan ehdotusta tarvittavista uudistuksista alkeisoppilaitoksissa ja tyttökouluissa. Samalla hallitsija määräsi, että vuonna 1903 säädetyt lukusuunnitelmiä, joiden mukaan venäjää tuli olla 40 viikkotuntia, kevätlukukaudesta 1906 on muu-

³²⁰⁾ Tal.os. Ptk. jouluk. 15. p:nä 1905.

³²¹⁾ Tal.os. KD 234/310 1905; Tal.os. Ptk. jouluk. 21. p:nä 1905.

tettava siten, että maan reaalilyseoissa Viipurin lääniä lukuunottamatta ja niihin verrattavissa yksityisoppilaitoksissa on venäjää luettava 24 viikkotuntia ja klassillisissa lyseoissa 20 viikkotuntia.

Vähennys oli näin ollen varsin tuntuva, mutta oli valitettavaa, että se ei koskenut koko maata. Käsky jatkui nimittäin: ”Viipurin läänissä olevissa klassillisissa ja reaalilyseoissa ynnä niihin verrattavissa yksityisoppilaitoksissa venäjän kieltä on edelleen luettava 30 viikkotuntia” ja että ”Sortavalan kaupungin tyttökoulussa venäjän kieltä on edelleen luettava 24 viikkotuntia”. Näiden määräysten takana oli ilmeisesti jälleen se väärä käsitys, että huomattava osa Itä-Suomen väestöä olisi venäjänkielistä äidinkieleltään, koska se oli kreikkalaiskatolista osittain.

Käskyn viimeinen kohta, joka määräsi, että miespuolisiin oppilaisiin nähden kaikissa maan oppilaitoksissa oli edelleen voimassa pakollinen venäjän kielen opetus ilman minkäänlaista vaihto-oikeutta,³²²⁾ osoitti kuitenkin, ettei senaatin esittämän toivomuksen mukaisesti ollut täysin palattu ennen vuotta 1900 vallinneisiin oloihin. Tästä tammikuisesta käskystä ilmeni kuitenkin selvästi, että virallisesti oli luovuttu Bobrikovin suunnitelmasta tehdä venäjä myös sivistyneitten kotien kieleksi — lukuunottamatta tulevia sortavalalaisia perheenäitejä. Vaikka keisari olikin joutunut tekemään myönnytyksiä, ei kuitenkaan ollut syytä liialliseen optimismiin, sillä senaatin ehdotus ei ollut kokonaisuudessaan mennyt läpi.

Jälleen muutos määrättiin pantavaksi toimeen kesken lukukautta, mutta tällä kertaa rehtoreilla tuskin oli mitään sitä vastaan. Jo helmikuun toisena päivänä koulutoimen ylihallitus päätti lähettää keisarillisesta käskystä jäljennöksen koulujen johtajille ja johtajattarille, joita samoin kuin maan muitakin alkeiskoulujen rehtoreita kehoitettiin heti toimeenpanemaan muutokset venäjän kielen opetuksessa. I luokalla venäjän tuli lakata kokonaan, II luokalla sitä oli määrä olla 4 viikkotuntia ja seuraavilla ylempillä luokilla siten, että senaatin määräämä tuntiluku täyttyi. Vapaaksi jääneet tunnit oli jaettava sopivammalla tavalla muiden

³²²⁾ Tal.os. Ptk. helmik. 1. p:nä 1906.

opetusaineiden kesken ja voimistelu yritettävä järjestää muiden tuntien yhteyteen. Tiedot uusista järjestelyistä samoin kuin ehdotus uudeksi lukusuunnitelmaksi oli lähetettävä ylihallitukselle ennen marraskuun 15. päivää. Vaasan suomalaisen tyttökoulun johtajatar sai heti lopettaa koulussaan venäjän kielen opetuksen ja ottaa käytäntöön vuonna 1884 vahvistetun lukusuunnitelman. Sortavalan tyttökoulun vt. johtajattarelta vaadittiin "lausunto ja ehdotus niistä muutoksista koulun lukusuunnitelmassa, johon yllämainittu armollinen määräys ehkä voisi antaa aihetta".³²³⁾ Vihdoinkin koulutoimen ylihallitus näytti luopuvan "hiusten halkomistyylistään" tulkittessaan keisarin ja senaatin määräyksiä — tai ehkä sen menettelyä voisi nimittää poliittisten reaaliteettien selkeäksi tajuamiseksi.

Kun koulujen rehtorit olivat lähettäneet omat lukusuunnitelmaehdotuksensa, ylihallitus laati omat luonnoksensa ja lähetti ne senaatin vahvistettaviksi. Mukana seuranneessa kirjelmässä ylihallitus lausui, että se oli välttänyt varsin syvälle käyviä muutoksia, koska suunnitelmat oli tarkoitettu vain väliaikaisiksi. Siitä syystä ei ehdotukseen sisällynyt mitään uusia oppiaineitakaan.

Klassillisille lyseoille ylihallitus esitti, että äidinkieli saisi lisää 6 tuntia, latina, toinen kotimainen, luonnonhistoria ja saksa 2 tuntia, historia ja maantiede 5 ja matematiikka 1 tunnin. Reaalilyseoissa ehdotettiin annettavaksi äidinkielelle 6 tuntia, toiselle kotimaiselle kielelle, saksalle ja luonnonhistorialle 2 tuntia sekä maantieteelle ja historialle 4 tuntia. Perusteluksi näihin muutoksiin ylihallitus viittasi kirjelmäänsä lokakuun 17. p:ltä, joka oli laadittu säätyjen anomuksen johdosta.³²⁴⁾

Senaatti päätti vahvistaa väliaikaisiksi lukusuunnitelmiksi ylihallituksen ehdotuksen klassillisille ja reaalilyseoille, kunnes helmikuun 15. p:nä 1906 asetettu koulukomitea saisi työnsä valmiiksi.³²⁵⁾ Näin koulutyö pääsi normaalimpiin uomiin suurimmassa osassa koulujamme, vaikkakaan lähtökohtaan ei palattukaan.

³²³⁾ Kt. yh. Ptk. helmik. 2. p:nä 1906.

³²⁴⁾ Kt. yh. Ptk. huhtik. 25. p:nä 1906; Tal.os. KD 101/294 1906.

³²⁵⁾ Tal.os. Ptk. elok. 18. p:nä 1906; Kt. yh. Ptk. elok. 20. p:nä 1906; Tal.os. Ptk. helmik. 15. p:nä 1906.

3. Vähennysmääräykset eivät koskekaan kaikkia kouluja samalla tavalla

Senaatin ja kouluviranomaisten vaikeaksi tehtäväksi tuli yrittää selvittää poikkeusasemaan joutuneiden koulujen kohtalo. Miltei käsittämättömältä tuntuu venäläinen jarrutus näiden koulujen lukusuunnitelmissa.

Sortavalan tyttökoulun venäjän kielen opetus järjestyi jokseenkin tyydyttävällä tavalla väliaikaisesti. Vt. johtajatar, neiti ANNA SAUKKO ehdotti jo helmik. 7. p:nä ylihallitukselle, että mainitussa koulussa saataisiin helmik. 15. p:stä lukien noudattaa hänen oheenliittämänsä lukusuunnitelmaa, jonka mukaan koulussa luettaisiin edelleen 24 viikkotuntia venäjää, mutta että ne oppilaat, jotka haluaisivat lukea saksan tai ranskan pitemmät kurssit venäjän asemasta, saisivat niin tehdä. Toisena vaihtoehtona hän esitti, että halukkaat oppilaat saksan tai ranskan kurssien ohella saisivat lukea 24 viikkotuntia venäjää. Ylihallitus piti ensin mainittua ehdotusta ainoana, jota se kasvatusopilliselta kannalta saattoi puoltaa. Lisäksi sen mielestä mainittu vaihtoehto oli sopuisuudessa senaatin helmikuun 1. p:nä antaman määräyksen kanssa, jonka 4. kohdassa mainittiin, että venäjän tuli olla pakollinen ainoastaan miespuolisille oppilaille kaikissa alkeisoppilaitoksissa. Samalla ylihallitus, joka viittasi lausuntoonsa lokakuun 17. p:ltä 1905, jätti senaatin ratkaistavaksi koulun opettajakunnan tekemän anomuksen, että venäjän kieli mainitussa oppilaitoksessa saisi saman aseman kuin Helsingin ja Viipurin suomalaisessa tyttökoulussa.³²⁶⁾

Senaatti päätti hyväksyä ylihallituksen ehdotuksen, että koulussa oli edelleen luettava venäjää 24 viikkotuntia, mutta että se voitiin vaihtaa myös johonkin toiseen kieleen. — Muunlaisiin muutoksiin ei Mechelinin senaatti sillä kerralla katsonut voivansa suostua.³²⁷⁾ Toukokuussa ylihallitus alisti senaatin vahvistettavaksi

³²⁶⁾ Kt. yh. Ptk. helmik. 13. p:nä 1906.

³²⁷⁾ Tal.os. Ptk. maalisk. 7. p:nä 1906.

Sortavalan tyttökoulua varten väliaikaisen suunnitelman opetusta varten. Sen oli neiti Saukko laatinut yhdessä muun opettajakunnan kanssa.³²⁸⁾ Sortavalan tyttökoulun työskentely jatkui edelleen epävarman tunnelman vallitessa, mutta kuitenkin odotettiin valoisampaa tulevaisuutta, jolloin koulu pääsisi erikoisasemastaan.

Muissakaan Viipurin läänin kouluissa ei oltu toimettomia. Läänin alkeisoppilaitosten 149 opettajaa pitivät maaliskuun 1. p:nä kokouksen, jossa laadittiin kirjelmä hallitsijalle. Siinä anottiin, että myöskin tämä osa maatumme tulisi koulujensa puolesta samaan asemaan kuin muukin Suomi. Savonlinnan hiippakunnan opettajat valitsivat professori E. N. Setälän ja tohtori U. SAXENIN viemään anomuksen senaattiin.³²⁹⁾ Maaliskuun 8. p:ltä koulutoimen ylihallitys esitti oman kantansa asiasta. Se viittasi vain aikaisempiin lausuntoihinsa lokakuun 17. p:ltä ja marraskuun 8. p:ltä 1905 ja esitti, että asia saisi hakijain ehdottaman ratkaisun.³³⁰⁾

Senaatti suhtautui anomukseen yhtä myönteisesti. Se päätti anoa keisarilta, että Viipurin läänin klassillisissa ja reaalilyseoissa sekä niihin verrattavissa yksityisoppilaitoksissa saataisiin lukuvuoden 1906—1907 alusta toistaiseksi ja kunnes maan kouluolot on uudelleen järjestetty antaa venäjän kielen opetusta yhtä monta tuntia viikossa kuin maan muissakin alkeisoppilaitoksissa sekä Sortavalan tyttökoulussa saman verran kuin Viipurin suomalaisessa tyttökoulussa. Anomuksensa perusteluksi senaatti esitti, että tilastollisen vuosikirjan mukaan vuodesta 1904 venäjän kieltä puhuvia mainitussa läänissä asui vain 3960 henkeä, sen sijaan että läänin koko asukasmäärä tuolloin oli 421 610. Senaatti lausui mielipiteenään, ettei tuota venäjää puhuvaa väestöä lisätä sillä, että sikäläisissä kouluissa venäjää luetaan 6—10 tuntia enemmän kuin muualla. Se edellytti, että poikkeusmääräykset oli aiottu vain vä-

³²⁸⁾ Kt. yh. Ptk. toukok. 23. p:nä; Tal.os. KD 127/296 1906.

³²⁹⁾ Viipurin yhteiskoulun vuosikertomus lukuvuodelta 1905—1906.

³³⁰⁾ Kt. yh. Ptk. maalisk. 30. p:nä 1906.

liaikaisiksi, ja siitä syystä se ”rohkeni” anomuksensa tehdä hallitsijalle.³³¹⁾

Elokuun 20. p:nä 1906 keisari suostui senaatin esitykseen muilta kohdin, paitsi että Viipurin suomalaisessa reaalilyseossa oli säilytettävä vuodelta 1891 peräisin oleva tuntimäärä venäjän kielessä — siis 30 viikkotuntia edelleen. Näin ollen senaatti saattoi jälleen uuden lukukauden kynnyksellä ilmoittaa ylihallitukselle, että Viipurin läänin klassillisissa ja reaalilyseoissa lukuunottamatta Viipurin suomalaista reaalilyseota oli noudatettava elokuun 1. p:nä 1906 vahvistettuja lukusuunnitelmia.³³²⁾

Saman elokuun 20. p:nä, kun mainittu keisarin hyväksyminen saatiin, koulutoimen ylihallitus oli jo ehtinyt määrätä, että keväällä tehty ehdotus otetaan käytäntöön Viipurin läänin oppilaitoksissa.³³³⁾ Huhtikuussa ylihallitus oli nimittäin esittänyt, että oli tarpeetonta laatia erityisiä lukusuunnitelmia mainittuja kouluja varten. Näin ollen ei vasta jälkeinpäin saatu keisarin käsky tuottanut häiriöitä.³³⁴⁾

Viipurin suomalaisen reaalilyseon opettajakunta laati saamansa käskyn mukaisesti lukusuunnitelmaehdotuksen, jota ylihallitus puolsi ja jonka senaatti yksimielisesti hyväksyi syyskuun 26. p:nä.³³⁵⁾ Näin ollen syyslukukaudesta 1906 koulutyö kaikissa Viipurin läänin kouluissakin saattoi tapahtua vakiintuneimmissa ja suotuisammissa oloissa kuin moniin vuosiin.

Mainitussa keisarin helmikuussa antamassa käskyssä ei ollut puhuttu mitään normaalilyseoista. Se oli ehkä erehdyksestä jäänyt pois — yleensä venäläiset eivät olleet perillä koululaitoksestamme — mutta koska senaatti oli nimenomaan joulukuisessa anomuksessaan maininnut nämä koulut, voi syynä olla myöskin tahallinen ”unohdus” — tämäkin käsitys saa jonkinlaista tukea asioiden jatkokehityksestä kenraalikuvernööri Gerardin ja senaatin välillä.

³³¹⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 8. ja 23. p:nä 1906.

³³²⁾ Tal.os. KD 392/46 1906; Tal.os. Ptk. elok. 29. p:nä 1906.

³³³⁾ Kt. yh. Ptk. elok. 20. p:nä 1906.

³³⁴⁾ Kt. yh. Ptk. huhtik. 25. ja syysk. 4. p:nä 1906.

³³⁵⁾ Kt. yh. Ptk. syysk. 14. p:nä 1906; Tal.os. Ptk. syysk. 26. p:nä 1906.

Kirjelmässään huhtikuun 25. p:ltä 1906 koulutoimen ylihallitus oli huomauttanut, että molempien normaalilyseoiden lukusuunnitelmat tulisivat poikkeamaan klassillisten lyseoiden lukusuunnitelmista, jos niissä edelleen säilytettäisiin kreikka vaihtoehtoisena venäjän kanssa luokilla V—VIII. Kenraalikuvernööri Gerard ei kuitenkaan hyväksynyt tällaista mahdollisuutta, vaan piti tiukasti kiinni tammikuun 25. p:n määräyksistä. Elokuussa senaatti kehoitti ylihallitusta nopeasti laatimaan normaalilyseolle uuden lukusuunnitelman ja ottamaan siinä huomioon, että niidenkin oppilaiden, jotka halusivat opiskella kreikkaa, oli lisäksi luettava 20 tuntia venäjää.³³⁶⁾

Paria päivää myöhemmin koulutoimen ylihallitus kehoitti normaalilyseoiden rehtoreita laatimaan puolestaan omat ehdotuksensa koulujaan varten, jotta kreikan lukijatkin joutuisivat opiskelemaan 20 tuntia venäjää.³³⁷⁾ Elokuun 22. p:nä se kääntyi myös keisarin puoleen ja anoi, että kreikan kielen vaihtoehtoisuus toistaiseksi saisi jatkua, sillä olihan kysymys vain väliaikaisista järjestelyistä, kunnes koulukomitean mietintö valmistuisi. Anomukseen liittyivät myös rehtori Strengin ja rehtori Rosenqvistin lausunnot.³³⁸⁾

Senaatti esitti kenraalikuvernöörille samanlaista ratkaisua elokuun 23. p:nä³³⁹⁾ Asialla alkoi olla jo kiire, sillä uusi lukukausi oli jo alkamassa. Vasta syyskuun 9. p:nä kirkollisasiainoimituskunnan päällikkö Donner saattoi senaatin istunnossa ilmoittaa kenraalikuvernööri Gardin suullisesti esittäneen, ettei hän voinut suostua senaatin esitykseen. Senaattori Donner kehoitti, että asian kiireellisyyden vuoksi käännyttäisiin suoraan keisarin puoleen odottamatta kenraalikuvernöörin kirjallista vastausta. — Jälleen huomaa selvästi, että kysymyksessä on uusi senaatti uusissa olosuhteissa.

Tähän uuteen anomukseen liitettiin myös normaalilyseoiden rehtorien yhteistyössä laatima, erittäin perusteellinen ja asiaa-

³³⁶⁾ Tal.os. Ptk. elok. 18. p:nä 1906.

³³⁷⁾ Kt. yh. Ptk. elok. 20. p:nä 1906.

³³⁸⁾ Kt. yh. kirjekons. N:o 779 1906.

³³⁹⁾ Tal.os. Ptk. elok. 23. p:nä 1906.

tunteva lausunto. Siinä esitettiin jo aikaisemminkin esiintuodut syyt, miksi oli välttämätöntä opettaa kreikkaa normaalilyseoissa sekä miten epäoikeudenmukainen kenraalikuvernöörin vaatima järjestely olisi oppilaille, jotka olivat valinneet kreikan. Hehän olivat aloittaneet kreikan opiskelunsa edellyttäen, että he saavat jatkaa sitä koko jäljellä olevan kouluaikinsa, mutta nyt heidät jälleen pakotettaisiin lukemaan venäjää, jonka he juuri olivat jättäneet. Heidän valittavakseen jäisi nyt joko kokonaan luopua kreikan opiskelusta tai turvautua siihen miltei mahdottomaan keinoon yrittää lukea kreikkaa lukusuunnitelman ulkopuolella. Rehtorit korostivat erikoisesti, että oli kysymys vain kymmenkunnasta oppilaasta useiden tuhanten joukossa. Senaatti yhtyi täysin rehtoreiden ja yllhallituksen ehdotukseen, että valintaoikeus venäjän ja kreikan välillä säilytettäisiin normaalilyseoiden ylimmillä luokilla.³⁴⁰⁾

Keisarin vastausta odoteltaessa saapui kenraalikuvernöörin vastaus kirjallisenakin: hän ei puolestaan voi suostua siihen, että normaalilyseoiden viidenneltä luokalta venäjä saataisiin vaihtaa kreikkaan.³⁴¹⁾ — Tämähän ei ollut mikään uutinen senaatille.

Vasta lokakuun 23. p:nä keisari määräsi, että lokakuun 19. p:nä 1896 Helsingin suomalaisen ja ruotsalaisen normaalilyseon oppilaille suotu oikeus oppilaitoksen ylimmillä luokilla vaihtaa venäjä kreikkaan on jäävä edelleen voimaan, kunnes koulu-uudistusta suunnitteleva komitea on työnsä päättänyt.³⁴²⁾ Näin oli tässäkin asiassa palattu lähtökohtaan monien vaiheiden jälkeen.

Kenraalikuvernööri Gerardin suhtautumistapaa venäjän kieleen valottaa J. K. Paasikivi muistelmissaan. Hän kertoo, että kenraalikuvernööri oli jo maaliskuun 9. p:nä — siis neljä kuukautta marraskuun manifestin jälkeen — esittänyt käsityksensä, että niihin asioihin, jotka oli ratkaistava keisarikunnalle ja Suomelle yhteisillä laeilla, kuuluu myös kysymys venäjän kielen opetuksesta Suomen oppikouluissa ja erityisesti tämän kielen käyttämisestä

³⁴⁰⁾ Tal.os. Ptk. syysk. 8. p:nä 1906.

³⁴¹⁾ Tal.os. Ptk. syysk. 20. p:nä 1906.

³⁴²⁾ Tal.os. KD 457/52 1906.

paikallisissa virastoissa ja näiden viranomaisten kirjeenvaihdossa kenraalikuvernöörin kanssa.³⁴³⁾ Tätä taustaa vasten on Gerardin tiukka kiinnipitäminen keisarin tammikuisesta käskystä ymmärrettävissä.

4. Uusi vaihe vaikuttaa myös venäjän kielen opettajain ja tarkastajain asemaan

Venäjän kielen tuntimäärän tuntuvasta vähentämisestä johtui, että myöskin kysymys sen opettajien ja tarkastajien lukumäärän supistamisesta tuli ajankohtaiseksi. Tuntiopettajien asema voitiin järjestää jokseenkin yksinkertaisesti, mutta sen sijaan vakinaisten opettajien kohdalla tilanne oli vaikeampi.

Jo silloin kun koulutoimen ylihallituksessa oli esillä säätyjen anomus, tarkastaja Jefremow esitti, että jos on valittava lehtorin- ja kolleganviran välillä, on tulevaisuudessa vähemmän haittaa, jos jälkimmäinen lakkautetaan.³⁴⁴⁾ Lokakuun 24. p:nä ylihallitus ehdotti senaatille, että avoimet ja avoimiksi joutuvat lehtorin- ja kolleganvirat jätettäisiin toistaiseksi täyttämättä ja asetettaisiin sijaisen hoidettaviksi.³⁴⁵⁾

Kuten jo aikaisemmin on mainittu, valtion kouluissa oli tänä aikana varsin suuri määrä venäjän kielen opettajia — virkoja oli kaikkiaan 55, joista 2 oli yliopettajan, 22 lehtorin- ja 31 kolleganvirkaa. Venäjän kielen tuntimäärän vähentämisen jälkeen katsottiin tarvittavan enää 2 venäjän opettajanvirkaa normaalilyseoissa, joissa oli 2 linjaa samoin kuin Helsingin reaalityseoissa, joissa oli monta rinnakkaisluokkaa sekä Viipurin suomalaisessa reaalityseossa, jossa myöskin oli rinnakkaisosastot ja lisäksi 30 viikkotuntia venäjää. Muissa kouluissa riitti yksi opettaja. Ylihallitus ei kuitenkaan tammikuussa 1907 halunnut tehdä ehdotusta siitä, kumpi viroista lakkautettaisiin lukuunottamatta mainittuja

³⁴³⁾ Paasikiven muistelmia . . . ss 121—122.

³⁴⁴⁾ Kt. yh. Ptk. lokak. 17. p:nä 1905.

³⁴⁵⁾ Kt. yh. Ptk. lokak. 24. p:nä 1905.

kouluja, joissa tarvittiin molemmat virat. Ylihallitus ehdotti sen sijaan lakkautettavaksi Sortavalan ja Vaasan suomalaisten tyttökoulujen venäjän kielen kolleganvirat. Se esitti myös varsin seikkaperäiset laskelmat niistä kustannuksista, jotka mainituista järjestelyistä aiheutuisivat ja pidätti itselleen oikeuden antaa lähemmän ehdotuksen lakkautettavaksi määrättyjen virkojen vakinaisten haltijain asettamiseksi lakkautuspalkalle samoin kuin muistakin tarvittavista toimenpiteistä.³⁴⁶⁾

Heinäkuussa 1907 keisari määräsi, että venäjän kielen kolleganvirat oli lakkautettava kaikista Suomen lyseoista lukuunottamatta mainittuja 5 koulua sekä Sortavalan ja Vaasan tyttökouluista 1. p:ään syyskuuta 1907 mennessä. Samalla taattiin lakkautettujen virkojen haltijoille kaikki ne oikeudet ja velvollisuudet, mitkä asetuksen mukaan kuuluvat henkilöille, joiden virat lakkautetaan. Senaatti antoi käytännölliset järjestelyt ylihallituksen hoidettavaksi.³⁴⁷⁾ Tässäkin asiassa palattiin näin ollen lähes alkutilanteeseen —varsin lyhytaikainen oli tämäkin vaihe itse asiassa ollut, joten se ei syvemmästi vaikuttanut koulujen työskentelyyn.

Koska venäjän kielen tuntimäärä oli niin huomattavasti vähentynyt, olisi ollut luonnollista olettaa, että samanlainen kehitys olisi tapahtunut venäjän kielen tarkastuksessakin. Näin ei kuitenkaan käynyt. Kuitenkin kun ottaa huomioon yleensä kenraalikuvernööri Gerardin asenteen Suomea ja suomalaisia kohtaan, on ymmärrettävissä, että hän piti tarkasti kiinni venäjän kielen tarkastuksen säilyttämisestä täsmälleen entisen kaltaisena huolimatta muuttuneista olosuhteista.

Koulutoimen ylihallitus tiedusteli kirkollisasiaintoimituskunnalta maaliskuun puolivälissä 1906, eikö huomioonottaen venäjän kielen muuttuneen aseman nuorempien tarkastajien suorittama tarkastus saisi jäädä sikseen kuluvana kevätkautena, varsinkin kun kysymys mainittujen tarkastajien asemasta oli vielä ratkaisematta.³⁴⁸⁾ Vaikka senaatti täysin yksimielisesti suostui mainittuun

³⁴⁶⁾ Kt. yh. tammik. 18. p:nä 1907; Kt. yh. kirjekonseptit N:o 109 1907.

³⁴⁷⁾ Tal.os. Ptk. elok. 8. p:nä 1907.

³⁴⁸⁾ Kt. yh. Ptk. maalisk. 16. p:nä 1906.

pyyntöön, sen oli kuitenkin vuodelta 1901 peräisin olevan venäjän kielen tarkastajien ohjesäännön mukaisesti ilmoitettava asiasta myös kenraalikuvernöörille.³⁴⁹⁾

Vihdoin huhtikuun 29. p:nä kenraalikuvernööri Gerard esitti kantansa asiasta. Kirjelmässään hän huomautti, että venäjän kielen opetusta on tosin tuntuvasti vähennetty, mutta kuitenkin sen opetus on säilytetty pakollisena kaikille oppilaille — mikä ei pitänyt paikkaansa. Kenraalikuvernööri korosti, että näin ollen venäjä edelleen kuuluu niihin aineisiin, joiden menestyksellisestä opettamisesta on pidettävä huolta — ennen kaikkea sen jälkeen kun opettajien ja oppilaiden työ vähennetyn tuntimäärän vuoksi vaatii suurempia ponnistuksia. Ellei tarkastusta pantaisi toimeen, ei saataisi selville, millaisia vaikutuksia tammikuussa annetulla asetuksella on ollut. Kenraalikuvernöörin mielestä tarkastuksen kautta saataisiin arvokasta materiaalia sen komitean käyttöön, jonka tehtävänä oli valmistella ehdotusta koululaitoksen uudelleenjärjestelyistä.³⁵⁰⁾ Voidaan syystä kysyä, millaisia tuloksia kenraalikuvernööri luuli saavutetun kuluneiden parin kuukauden aikana, että niitä olisi voinut havaita muutaman jäljellä olevan kouluviikon aikana. Senaatti päätti antaa asian raueta huolimatta kenraalikuvernööristä, koska tarkastusta ei enää kuitenkaan ehdittäisi panna toimeen.³⁵⁰⁾

Syyskuussa oli koulutoimen ylihallituksessa jälleen esillä kysymys venäjän kielen tarkastajista. Koska säätyjen anomuksen tähän kohtaan ei ollut tullut minkäänlaista vastausta, ylihallitus päätti esittää kirkollisasiaintoimituskunnalle, että venäjän kielen nuorempien tarkastajien suorittama tarkastus saataisiin jättää toimittamatta, siksi, kunnes kysymys lopullisesti ratkaistiin. Asessori Svibergson esitti käsityksensä, että tarkastajat Krochin ja Thillot olivat tulleet virkaan, joka ei ollut tarpeen ja johon he

³⁴⁹⁾ Tal.os. Ptk. huhtik. 3. p:nä 1906.

³⁵⁰⁾ Tal.os. KD 177/21 1906. Esittelijä Leino on äktiin kirjoittanut huomautuksenaan, että koska lukukautta oli jäljellä enää vain 3 viikkoa ei kannattanut kääntyä keisarin puoleen, vaikka senaatti ja kenraalikuvernööri olivat eri mieltä.

³⁵¹⁾ Tal.os. Ptk. toukok. 8. p:nä 1906.

civät olleet edes kykeneviä. Hänen mielestään he kuuluivat siihen kategoriaan virkamiehiä, jotka säätyjen anomuksen jälkeen olivat velvolliset jättämään virkansa.³⁵²⁾

Vihdoin joulukuun 5. p:nä 1906 senaatti päätti anoa keisarilta, että venäjän kielen tarkastajien lukumäärä vähennettäisiin alkuperäiseksi. Nyt senaattikin perusteli ehdotustaan sillä, että jos yksi henkilö hoitaisi koko tarkastuksen, saataisiin parempi yhtenäisyys aikaan. Venäjän kielen tarkastajien suuri määrä lisäsi vain virkamiesten lukua ja valtion menoja. Koska tarkastajia oli käytetty muuhunkin kuin vain venäjän kielen tarkastukseen ja se pätevyysvaatimus, että hakijoiden oli oltava syntyperältään venäläisiä, oli vastoin Suomen hallinnon yleisiä perusteita, senaatti anoi, että keisari vahvistaisi ehdotuksen venäjän kielen tarkastuksen järjestämisestä uudelleen. Tässä uudessa ehdotuksessa ei puhuta mitään kenraalikuvernöörille järjestettävistä kertomuksista eikä henkilökohtaisista tapaamisista hänen kanssaan, ei myöskään syntyperäisistä venäläisistä ja nimityskin olisi jäänyt senaatin tehtäväksi pedagogisten ja tieteellisten ansioiden perusteella.³⁵³⁾

Valitettavasti tämä senaatin yritys saada venäjän kielen tarkastajia koskeva vuodelta 1901 peräisin oleva asetuskumotuksi ei onnistunut. Vasta itsenäisessä Suomessa nuoremmat tarkastajat Thillot ja Krochin joulukuussa 1917 vapautettiin viroistaan. Tällöin heidän asiantuntemustaan oli venäläisellä taholla käytetty hyväksi toisella sortokaudella ja tämän ajan venäjän kielen opetus muistuttaakin paljon Bobrikovin aikaista, paitsi että tehdyistä virheistä oli otettu oppia.³⁵⁴⁾

³⁵²⁾ Kt. yh. Ptk. syysk. 25. p:nä 1906.

³⁵³⁾ Tal.os. Ptk. jouluk. 5. p:nä 1906.

Kenraalikuvernöörinarkisto 1905 IV jaosto, kartonki 2 N:o 6 6 sisältää tarkastaja Krochinin venäjänkielisen tarkastuskertomuksen vuosilta 1904–1905, samoin Kenraalikuvernöörin arkisto 1906 IV jaosto kartonki 5 N:o 26.

³⁵⁴⁾ Koulutoimen yllähallituksen alamainen kertomus lukuvuosilta 1914–19, s. 7.

V. YHTEENVETO VENÄJÄN KIELEN OPETUKSESTA OPPIKOULUISSA ENSIMMAISELLÄ SORTOKAUDELLA

Venäjän kielen opetuskesymystä ei voida tarkastella minään irrallisena tapahtumasarjana, vaan se muodostaa varsin keskeisen osan venäläistämishjelmaa. Vuoden 1900 kielimanifestin ja marraskuun julistuskirjan vuodelta 1905 välistä tapahtumasarjaa voisi ajatella jonkinlaisena aaltoviivana, joka jokseenkin tarkasti seuraa niin kotimaassa ja keisarikunnassa kuin myös näiden rajojen ulkopuolella tapahtunutta kehitystä. Vuodet 1901 ja 1903 muodostavat aallonharjat venäjän kielen opetuksessa aivan samoin kuin nämä vuodet ovat ratkaisevia koko sortopolitiikan kannalta. Bobrikovin murhan jälkeen ja Japania vastaan käydyn sodan osoittautuessa vähemmän odotuksia vastaavaksi omakuttiin Venäjällä jälleen maltillisempi politiikka, joka näkyy muun muassa siinä, että uusia määräyksiä venäjän kielen lisäämisestä ei enää tullut ja että valtiopäivät saivat käsitellä tätäkin arkaluontoista kysymystä. Suurlakon jälkeinen kehitys johtui sekin yleisvaltakunnallisista tekijöistä.

Vuosina 1901—1905 myöntyväisyssenaatti ei tehnyt kaikkea voitavaansa torjuakseen koululaitostamme uhkaavan vaaran. Usein se yksimielisesti katsoi velvollisuudekseen yhtyä kenraalikuvernöörin esittämiin näkökohtiin, vaikka aivan pakoittavaa tarvetta ei ollutkaan — vieläpä se jonkin kerran oma-aloitteisesti toimi venäjän kielen hyväksi, kuten esimerkiksi keväällä 1901 se ehdotti, että yksityiskouluille olisi myönnettävä valtionapua ainoastaan, mikäli niissä opetetaan venäjää samoin kuin valtion omissa oppilaitoksissa. Toisaalta käy kyllä selväksi, että senaatin oli jokseenkin turhaa yrittää saada kenraalikuvernöörin suunnitelmiin muutoksia. Miltei poikkeuksetta asia sai hänen kannattamansa päätöksen — vain kerran syksyllä 1902 keisari hyväksyi senaatin Bobrikovin kannasta eroavan ehdotuksen ja silloinkin luvattulla vuoden lykkäysajalla oli tuskin mitään käytännöllistä merkitystä. Syksystä 1903 senaatti saattoi vielä vähemmän esittää

itsenäistä osaa, kun kenraalikuvernööri senaatin venäjänkielisissä istunnoissa toimi puheenjohtajana ja siten entistä tehokkaammin osallistui asioiden käsittelyyn.

Koulutoimen ylihallituksen suhtautumisessa venäjän kieleen on merkille pantavaa, että Lindelöfin aikana kenraalikuvernöörin ohjelma saisi huomattavasti vähemmän kannatusta osakseen kuin Yrjö-Koskisen aikana, mutta tällöinkään eivät ylihallituksen ehdotukset menneet niin pitkälle kuin Bobrikov odotti. Näin ollen uudistunutkin koulutoimen ylihallitus täytti jokseenkin hyvin paikkansa puolustaessaan koululaitostamme vielä tuntuvimmilta venäläistämistoimenpiteiltä. Tarkastaja Jefremowin ehdotukset keväällä 1904 olivat ilmeisesti Bobrikovin aloitteesta syntyneitä, sillä minään suoranaisena sortopolitiikan välikappaleena venäjän kielen vanhempi tarkastaja ei näytä toimineen. Ylitarkastaja Lönnbeck ja asessori Svibergson ovat varsin kunnioitettavia peräänantamattomassa perustuslaillisten käsitysten esiintuomisessa, mutta ehkä heidän politiikkaansa noudattamalla ei olisi voitu säilyttää Suomen koululaitosta edes sellaisena kuin se itse asiassa säilyi — hengeltään suomalaisena huolimatta lisääntyneistä venäjän kielen tunteista. Mutta toisaalta voidaan sanoa syystä, että senaatin ja ylihallituksen myöntöväisyysspolitiikka oli sekin varsin uskallettua — ellei tilanne koko keisarikunnassa olisi muuttunut suomalaisille edullisemmaksi, olisi voitu joutua vielä vaikeampaan tilanteeseen kouluissa, jos venäjä olisi tullut myös opetuskieleksi.

Näyttää siltä, että Bobrikovin alkuvaiheessa hieman epävarmat ja hapuilevat toimenpiteet olivat johtuneet siitä seikasta, että Suomen koululaitos oli venäläiselle kenraalille aivan tuntematon ala, mikä osaltaan hidasti päämäärän saavuttamista. Itse asiassa kouluissa jouduttiin varsin lyhyenä aikana kärsimään venäjän suuresta tuntimäärästä, josta varmaan venäjälle oli vähän hyötyä, mutta muille aineille sitä enemmän haittaa.

Teoriassahan — mikäli tuijotetaan pelkkiin numeroihin — venäjän opetus meni eteenpäin, mitä viikkotuntimäärään, opettajien lukumäärään ja tarkastukseen tulee, mutta käytännössä asia ei ollut sama, minkä tämän aineen suosijat ja harrastajat joutuivat

havaitsemaan ja myöntämään. Vallanpitäjät olivat huonoja psykologeja, jotka eivät ottaneet huomioon, että Suomen koululaisten joukossa olisi ollut sellaisia, jotka vapaaehtoisesti olisivat valinneet venäjän voidakseen alkukielellä tutustua suuriin venäläisiin kirjailijoihin ja ennen kaikkea valmistuakseen sellaiselle virkauralle, jossa valtakunnan kieltä olisi tarvittu. Onhan myöhemmin todettu, miten paljon on merkinnyt, että johtavat valtiomiehemme — J. K. Paasikivi ennen muita — ovat kenneet käyttämään itäisen suurvallan kieltä ilman tulkkeja. Tuskin he ovat taitoaan saavuttaneet pelkän pakollisen lisätyn venäjän kielen opetuksen avulla, vaan ennen kaikkea henkilökohtaisilla ponnistuksilla ja omakohtaisella harrastuksella he ovat laajentaneet sitä pohjaa, minkä he koulusta olivat saaneet.

Kenraalikuvernööri Bobrikov pyrki päämääräänsä Suomen erikoisaseman hävittämiseen, josta osan muodosti koulujen venäläistämisuunnitelma, kaikin asemansa suomin eduin ja keinoin. Erikoisesti hän käytti hyväkseen sitä tosiasiaa, että hänellä oli venäläisten johtavien piirien jakamaton kannatus. Myöskin valtakunnan kielen aseman tehostamisessa hän osoitti samaa aivan äärimmäisen vähäpätöisiin detaljeihin menevää huolenpitoaan, joka on luonteenomaista hänen muullekin toiminnalleen. Poikkeuksetta olivat aikaisemmatkin kenraalikuvernöörit harrastaneet venäjän kielen aseman tärkeyden korostamista, mutta he olivat pysyneet vaatimuksissaan jokseenkin kohtuullisina. Poikkeuksellista oli vain Bobrikovin menettelytapa, jossa hätiköidyt, kiireelliset määräykset ja väärät tiedot olivat leimaa antavia. Lievemässä muodossa Bobrikovin käsitykset esiintyivät myös Gerardilla, joka piti myös kiinni ajatuksesta, että kysymys venäjän kielen opetuksesta oli yleisvaltakunnallinen.

Itse asiassa koulut joutuivat kärsimään varsin lyhyen ajan lisäystä venäjän kielen opetuksesta, mutta tänä vajaan viitenä vuotena muutokset olivat varsin perinpohjaisia ja äkillisiä. Loppukesällä 1901 määrättiin pakollinen 30 viikkotuntin venäjän kielen opetus reaaliyseoille aikaisemman 21—22-tuntisen sijaan. Myös klassillisissa lyseoissa tuntimääräksi tuli 30, mutta oppilaille oli

mahdollista vaihtaa 20 venäjän tuntia kreikkaan yläluokilla — aikaisemmin klassillisten lyseoiden oppilaiden ei ollut pakko osallistua venäjän opetukseen, vaan he saattoivat lukea alaluokilla latinaa ja yläluokilla kreikkaa venäjän sijasta. Tämä mahdollisuus menetettiin kuitenkin jo kesän 1903 kuluessa — poikkeusasemassa olivat vain normaalilyseoiden oppilaat, joiden valintaoikeus kreikkaan säilytettiin ylimpien luokkien rinnakkaisosastoilla. Muiden koulujen oppilaiden oli luettava 40 viikkotuntia venäjää, vaikkakaan määräystä ei ollut mahdollista kokonaisuudessaan panna heti käytäntöön.

Aikaisemmin yksityiskoulut olivat saaneet joksinkin vapaasti päättää opetuksensa järjestämisestä. Routavuosina tällaisesta käytännöstä luovuttiin ja yksityiskoulut olivat vaarassa joutua vain valtion reaalilyseoiden kopioiksi. Annettuja määräyksiä näiden koulujen oli noudatettava valtionavun menettämisen uhalla. Tyttökouluihinkin aiottiin ulottaa pakollinen venäjän kielen opetus, mutta suunnitelma ehdittiin toteuttaa vain Vaasan ja Sortavalan tyttökouluissa, joissa vajaan kahden vuoden ajan opetettiin venäjää 24 viikkotuntia. Vuoden 1906 vähennysmääräyksillä ei palattu ennen vuotta 1901 vallinneeseen tilanteeseen, mutta pahimmista epäkohdista sentään päästiin. Pakollinen venäjän opetus säilytettiin kaikille poikaoppilaille, mutta tuntimäärä väheni klassillisissa lyseoissa 20:een ja reaalilyseoissa 24:ään. Poikkeuksen muodostivat Viipurin suomalainen reaalilyseo, jossa oli luettava 30 viikkotuntia venäjää, ja normaalilyseot, joiden oppilaat saivat päättää V luokalla halusivatko he lukea kreikkaa vai venäjää — näissä kahdessa koulumuodossa palattiin siis lähtökohtaan. Venäjän opetuksen tarkastus jäi Bobrikovin aikaiselle kannalle, mikä oli varsin arveluttavaa, koska tarkastajat kokemuksineen olivat valmiina käytettävissä, mikäli tilanne muodostuisi venäjän opetukselle suotuisammaksi jälleen.

Bernhard Pares toteaa Venäjän historiassaan, että suomalaiset "olivat vihamielisiä venäjän kielen käytölle kouluissa ja hallinnossa".³⁵⁵) Myöskin venäläisellä taholla jouduttiin ensimmäi-

³⁵⁵) Pares, Bernhard: A History of Russia, s. 469.

sen sortokauden päättyessä tunnustamaan, että koululaitoksen venäläistämissuunnitelma oli suurin piirtein epäonnistunut. Lisäämällä venäjän opetusta ei oloja saatu rauhallisemmiksi, kuten Bobrikov oli luullut ja venäjän kieli pysyi vieraana, vaikka sitä nimitettiin "valtakunnan kieleksi". Valtakunnan koossapysyminen oli näidenkin toimenpiteiden kautta tullut entistä kyseenalaisemmaksi.